

UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W KRAKOWIE

FUNDACJA
UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO
W KRAKOWIE

SPRAWOZDAWCZOŚĆ I REWIZJA FINANSOWA.

Wyzwania i Szanse Nauki
i Dydaktyki Rachunkowości

Redakcja naukowa: **Konrad Grabiński**
Marcin Kędzior

Sprawozdawczość i rewizja finansowa.
Wyzwania i szanse nauki i dydaktyki rachunkowości

SPRAWOZDAWCZOŚĆ I REWIZJA FINANSOWA. WYZWANIA I SZANSE NAUKI I DYDAKTYKI RACHUNKOWOŚCI

Redakcja naukowa
Konrad Grabiński, Marcin Kędzior

Kraków 2017

Redakcja naukowa:
Dr hab. Konrad Grabiński
Dr hab. Marcin Kędzior

Recenzent:
Dr hab., prof. UEK Marcin Jędrzejczyk

Skład:
Piktograf

© Copyright: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2017

ISBN: 978-83-65173-98-0 (on-line pdf)

Wydawnictwo:
Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie
ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków

Spis treści

WSTĘP	7
<i>Dr Katarzyna Chłapek</i> INTEGRATED REPORTING AS A BASIS FOR IDENTIFYING BUSINESS RISK	9
<i>Dr Witold Furman</i> PODATKOWY A BILANSOWY WYMIAR ZASADY PRZEWAGI TREŚCI NAD FORMĄ W KONTEKŚCIE PROCESU DOKUMENTACYJNEGO SYSTEMU RACHUNKOWOŚCI	19
<i>Dr Agnieszka Herdan, dr Lorenzo Neri, dr Antonella Russo</i> THE PERCEPTION OF BLENDED LEARNING IN ACCOUNTING MODULE BY MBA STUDENTS	29
<i>Dr Beata Iwasieczko</i> WIZUALIZACJA DANYCH I INFORMACJI W RAPORTOWANIU DANYCH NIEFINANSOWYCH	41
<i>Dr Krzysztof Jonas</i> RAPORTY SPOŁECZNE JAKO PRZYKŁAD REALIZACJI USTAWOWEGO OBOWIĄZKU PUBLIKOWANIA DANYCH O CHARAKTERZE NIEFINANSOWYM	51
<i>Dr Angelika Kaczmarczyk</i> HARMONIZACJA I STANDARYZACJA REGULACJI RACHUNKOWOŚCI NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ	61
<i>Dr Anna Kasperowicz, dr Alicja Mazur</i> UJĘCIE PRZYCHODÓW W RACHUNKOWOŚCI – NOWE PODEJŚCIE OD 2018 ROKU	69
<i>Dr Joanna Koczar</i> DESYNCHRONIZACJA STANDARYZACJI KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH I STANDARDÓW KSZTAŁCENIA KSIĘGOWYCH NA POZIOMIE SZKÓŁ WYŻSZYCH W ROSJI	83
<i>Dr Małgorzata Kutera</i> POLISH AUDIT SERVICE MARKET	95
<i>Dr hab., prof. PWSZ im. Witelona w Legnicy Mirosława Kwiecień</i> RACHUNKOWOŚĆ A INNOWACYJNOŚĆ Z KREATYWNOŚCIĄ – REWOLUCJA CZY EWOLUCJA?	107

<i>Dr Edyta Łazarowicz</i> BENEFITS AND COSTS OF IFRS IMPLEMENTATION IN POLAND	121
<i>Dr Edyta Łazarowicz, dr Małgorzata Mierzejewska</i> BENEFITS AND COSTS OF IFRS IMPLEMENTATION IN POLAND – THE VIEW OF PREPARERS AND CONSULTANTS	131
<i>Dr Olga Martyniuk, dr Dawid Szramowski</i> FINANCIAL REPORTING FOR MICRO-ENTITIES – A CASE OF SELECTED EASTERN EUROPEAN COUNTRIES	143
<i>Dr Piotr Oleksyk</i> ANALIZA RACHUNKU PRZEPIYWÓW PIENIĘŻNYCH W PRZYGOTOWANIU DECYZJI O WYPŁACIE DYWIDENDY	157
<i>Dr hab., prof. UE Józef Pfaff</i> IDENTYFIKACJA I OCENA RYZYKA ISTOTNEGO ZNIEKSZTAŁCENIA W PROCESIE BADANIA SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH ZGODNIE Z MIĘDZYNARODOWYMI STANDARDAMI REWIZJI FINANSOWEJ	167
<i>Dr Katarzyna Piotrowska</i> SPÓJNOŚĆ INFORMACJI FINANSOWYCH I NIEFINANSOWYCH W OCENIE DZIAŁALNOŚCI BADAWCZO-ROZWOJOWEJ	179
<i>Prof. Yoshihiro Tokuga, dr Masatsugu Sanada</i> EVOLVING DIVERSITY IN ACCOUNTING REGULATION: A JAPANESE HISTORY SINCE THE LATE 1990S	189

WSTĘP

Monografia „Sprawozdawczość finansowa i rewizja finansowa. Wyzwania i szanse nauki i dydaktyki rachunkowości” adresuje ważne problemy zmieniającego się środowiska regulacyjnego sprawozdawczości i rewizji finansowej. Stanowienie regulacji sprawozdawczości finansowej jest procesem politycznym, zależnym również od czynników finansowych, makroekonomicznych, społecznych i kulturowych. Kierunki zmian są trudne do przewidzenia ze względu na nieustannie ewoluujące otoczenie jednostek gospodarczych. Przedstawiciele świata nauki starają się znaleźć i zaproponować rozwiązania ważnych problemów rachunkowości, dotyczących m.in. wyceny, ujęcia i prezentacji informacji finansowej w sprawozdaniu finansowym oraz jej uwiarygodnienia poprzez system rewizji finansowej, jak również odpowiednich metod dydaktycznych stosowanych w szkolnictwie wyższym. Celem monografii jest zaprezentowanie w możliwie szeroki i przystępny dla czytelnika sposób najważniejszych problemów nauki oraz dydaktyki rachunkowości i rewizji finansowej.

W monografii można znaleźć opracowania odnoszące się m.in. do problemów: harmonizacji i standaryzacji procesów stanowienia regulacji na arenie międzynarodowej, korzyści i kosztów wdrożenia MSR/MSSF w Polsce, nowego ujęcia przychodów, które będzie obowiązywać od 2018 roku, standaryzacji kwalifikacji zawodowych i standardów kształcenia księgowych na poziomie szkół wyższych w Rosji, oceny działalności badawczo-rozwojowej, identyfikacji i oceny ryzyka istotnego zniekształcenia w procesie badania sprawozdań finansowych zgodnie z międzynarodowymi standardami rewizji finansowej, czy też problematyki raportów rocznych, sprawozdawczości mikrojednostek oraz rynku usług audytorskich w Polsce. Autorami poszczególnych części są cenieni przedstawiciele świata akademickiego, m.in. z Polski, Japonii czy Wielkiej Brytanii. Większość opracowań została przedstawiona w języku polskim, a niektóre w języku angielskim, co dodatkowo podkreśla międzynarodowy charakter opracowania.

Monografia została zrecenzowana przez Pana dr. hab., prof. UEK Marcina Jędrzejczyka Jędrzejczyka, cenionego naukowca, praktyka i dydaktyka, Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz zredagowana przez dr. hab. Konrada Grabińskiego oraz dr. hab. Marcina Kędziora, pracowników tej

samej uczelni. Książka jest adresowana do praktyków oraz teoretyków rachunkowości, sprawozdawczości i rewizji finansowej, jak również osób wykładających przedmioty związane z szeroko rozumianą rachunkowością.

Redaktorzy monografii mają nadzieję, że niniejsze opracowanie spotka się z życzliwym przyjęciem czytelników i pomoże wskazać i zrozumieć przynajmniej niektóre problemy współczesnej sprawozdawczości i rewizji finansowej. W tym miejscu redaktorzy monografii chcieli szczególnie podziękować osobom, które znacząco przyczyniły się do powstania monografii: Panu dr. Krzysztofowi Jonasowi oraz Pani dr Barbarze Kawie, pracownikom Katedry Rachunkowości Finansowej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz Pracownikom Fundacji UEK, Pani Aleksandrze Orzeł oraz Pani Annie Karmińskiej.

dr hab. Konrad Grabiński
dr hab. Marcin Kędzior

Dr Katarzyna Chlapek

*Department of Financial Accounting
Cracow University of Economics*

INTEGRATED REPORTING AS A BASIS FOR IDENTIFYING BUSINESS RISK

1. Introduction

The presentation of disclosures related to business risk in financial statements is regulated by the Accounting Act (Journal of Laws 1994, No. 121 item 591), as well as international regulations. Similarly, the structure of integrated reporting points to the necessity of providing information on business risk identification.

The presented research study paper aims to analyse business risk identification in integrated financial statements prepared by Polish listed companies.

The main hypothesis of the paper is the statement that integrated reporting can be a source of information on business risk identification.

The basic research method is based on the long-lasting observations of the evolution of the scope of financial reporting and the verification of the observed trends in business practice. The presented study comprises a review of Polish and foreign literature in the field of integrated reporting and business risk, and it refers to the author's own research on business risk and its measurement. The further part of the work presents an empirical analysis of all integrated reports in 2015 disclosed by Polish companies quoted on the Warsaw Stock Exchange.

The author assumes that the paper will arouse a general interest in disclosures related to risk identification in integrated reporting.

2. Integrated reporting in the practice of Polish listed companies

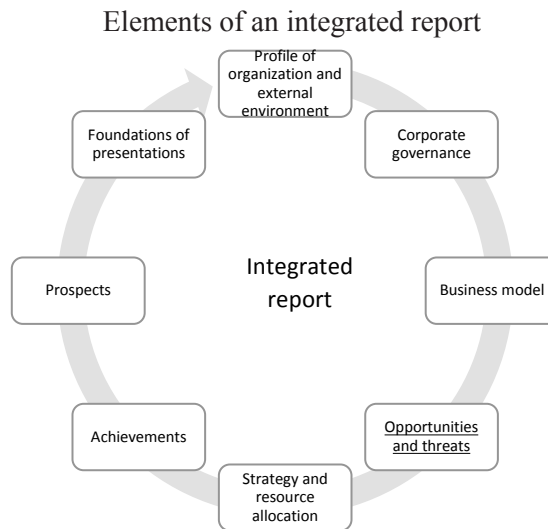
Integrated reporting (IR) provides current and most updated information, satisfying the needs of the recipients of accounting information (Andrzejewski, 2016, p. 20), and it responds to the analyses of entities' financial state-

ments with respect to their form and scope. The combination of financial data presented in a financial statement with a separate report on management board activities and other non-financial information aims to provide a large group of recipients with a comprehensive, reliable and comparable picture of an entity's overall activities. Integrated reporting aims to present more understandable information on an entity's performance, it reflects the contemporary approach to corporate reporting, and it is a widely discussed issue both on a national and international scale (Krasodomska, 2015).

The formula of integrated reports indicates that they can present value-related information (Walińska, 2015, p. 157), which enhances its usefulness. According to the fundamental concepts set forth in *The International <IR> Framework (The International IR Framework, IIRC)*, integrated reports aim to present and explain an entity's overall activities in the context of the creation value for shareholders. The appropriate presentation of data is governed by the guiding principles: *future orientation, consistency of presented information, meeting stakeholders' expectations, materiality, conciseness, credibility and completeness, consistency and comparability*. These principles resemble those commonly applied in Poland, for example the *future orientation principle*, corresponding to the *going concern assumption*, which predicts an entity's activities in the foreseeable future (Micherda, 2005a, p. 26). The *principle of consistency of presented information* corresponds to the *matching principle* – the fundamental accounting principle which states that all economic events should be presented as they actually occur, in compliance with the principle of unbiased judgement (Messner, 2007, p. 25).

In accordance with IIRC guidelines, an integrated report should comprise 8 elements which are interlinked but not mutually exclusive.

Figure 1.

Source: own study based on *The International IR Framework*, op. cit., p. 5.

The structure presented by IIRC has the following benefits: a high level of transparency, the possibility of presenting the manners of managing all types of capital, an integrated approach to business, recipients' attention given to the past and future aspects of an entity's strategy, and the conciseness and materiality of information presented in an integrated report (Bek-Gaik, 2015, p. 486). An assessment of the content of an integrated report should consider the consistent presentation of information and its logic, as well as the coherence of presenting most significant financial and non-financial data. It can be referred to an accounting system described by B. Micherda and his general view on accounting: "Whatever stores you issue, do it by number and weight, spendings and takings, put everything in writing" (Ecclesiasticus/Sirach 42.7). The criticism of the content of integrated reports implies the necessity of conducting research studies aimed to identify noticeable deficiencies (Kwiecień, 2016, pp. 67-88, Kędzior, 2016, pp. 62-69). In the light of the above, it should be noted that the content of reports undergoes continuous changes with a view to adapting it to users' expectations.

The review of literature leads to the conclusion that integrated reporting poses threats to accounting systems in a number of significant areas, including the necessity of gaining a better understanding of business risk.

3. Business risk identification in integrated reporting

Literature in the field of business risk offers various definitions of this concept. Some of them deserve special attention:

- risk is a condition resulting from uncertainty (Black, 2008, p. 426),
- risk as the possibility of the occurrence of unexpected effects (Jajuga, Jajuga, 1996, p. 99),
- “risk indicates that future events will lead to cash flows whose probability distributions are known” (Szychta, 2010, p. 742).

Risk is commonly understood as a synonym to uncertainty. However, research studies point to differences between the two ideas. According to F.H. Knight, risk is differentiated from uncertainty by uncertainty which can be measurable or not (Karmańska, 2008, pp. 29-30). According to this assumption, uncertainty is a state of things which is not measurable, while risk is described as a quantifiable form of uncertainty. E. Nowak (Nowak, 2013, p. 497) points out that “risk is inherent in any activity related to tangible, financial and human resources. It also relates to the results of the activities that are carried out”. In the light of the above, two concepts of risk can be distinguished:

- exclusively *threats* – according to a *negative concept of risk*,
- *opportunities and threats* according to a *neutral concept of risk* (Jajuga, 2008).

Because risk is ubiquitous in any business activity, and the fact that new business areas exposed to risk are expanding rapidly, there is a need for assessing current and future threats (Lai, Azizan, Samad, 2009). In the context of management, an emphasis is put on the role of threats related to risk and their possible benefits to an entity’s current operations and future expansion (Merchant, 2012). In the context of risk perceived in this way, which takes account of an entity’s business activities (Nowak, 2013), and from the perspective of accounting systems, all results (understood as net financial results) play a significant role, with special attention given to a negative result (net loss), resulting in the decreased value of capital, and, consequently, an entity’s decreased value (Micherda, 2005b, p. 199).

Risk identification should be a continuous process, comprising various areas and levels of an entity’s overall business activities. The process should aim to draw up a list of possible threats and opportunities for a given entity from the perspective of its core activities and business environment. Literature offers definitions of a number of risks faced by business entities (Chłapek, 2015). Special attention should be given to the classification of risks proposed

by K. Jajuga which identifies the types of financial risk – the risks which affect an entity's financial condition. The author identifies risks related to *market, credit, operations, liquidity, law, business, events, and models* (Jajuga, 2008, pp. 18-25). This type of classification presents a comprehensive picture of an entity's possible business risks.

The issue of business risk is given much attention in integrated reporting. One of the components of the structure of an integrated report is *Opportunities and Threats*, which, in accordance with the recommended guidelines, should identify specific risks and opportunities affecting an entity's ability to create value in its short-, mid-, and long-term activities. Moreover, IIRC guidelines indicate that *Prospects* present information that can identify business risk because it contains information on the challenges and uncertainty faced by a business entity in implementing its strategic plans.

The presented work assumes that the concept of business risk exclusively relates to corporate operations, excluding financial and insurance activities.

4. An analysis of the scope of business risk identification based on the integrated reporting of Polish listed companies

The starting point for the study was an introductory analysis of all the 481 companies listed on the Warsaw Stock Exchange as of 23 September 2016, classified in 28 sectors (see: Chłapek, 2016). The selection of companies was based on the characteristics of the disclosures of the listed companies (Andrzejewski, 2002), as well as the availability of data and the possibility of verifying a broad range of sectoral activities represented by listed companies. Also, the analysis included the publication of a company's report of 9 November 2016, and IIRC verification as of 15 May 2017. The determination of the time framework of the study is related to a short period of publicising integrated reports – for this reason it comprises integrated reports for the period of 2013-2015. The study only takes account of the reports which are described as *integrated reports*.

The analysis of the results points to an increasing interest in integrated reports; however, in comparison with the total number of the listed companies, the number of integrated reports is not large (in 2015, the companies listed on the Warsaw Stock Exchange which prepare integrated reports account for 1.66% of the total number of the listed companies). A positive trend is marked by the fact that in 2015 two companies joined the group of entities which prepare such reports (PGE and TAURON). The first stage of the analysis aimed to identify the analysed companies which published integrated reports. Among

all the listed companies as of the date of the analysis, 8 of them published integrated reports in 2015: GRUPA AZOTY SPÓŁKA AKCYJNA (AZOTY), LUBELSKI WĘGIEL BOGDANKA SPÓŁKA AKCYJNA (BOGDANKA), KGHM POLSKA MIEDŹ SPÓŁKA AKCYJNA (KGHM), GRUPA LOTOS SPÓŁKA AKCYJNA (LOTOS), POLSKI KONCERN NAFTOWY ORLEN SPÓŁKA AKCYJNA (ORLEN), PELION SPÓŁKA AKCYJNA (PELION), PGE POLSKA GRUPA ENERGETYCZNA SPÓŁKA AKCYJNA (PGE), and TAURON POLSKA ENERGIA SPÓŁKA AKCYJNA (TAURON).

The longest report had 398 pages (TAURON), the shortest one – 55 pages (PELION). Generally, the structure of the reports follows IIRC guidelines (presented in Fig. 1), but a comparative analysis is difficult due to the diversity of the position of the particular items. Most controversy is caused by the structure of the reports which describe business models – companies use various ways of presenting their data. Similar results are recorded for B. Bek-Gaik and B. Rymkiewicz – the integrated reports for 2013 and 2014 (Bek-Gaik, Rymkiewicz, 2016). All the reports are available on company websites, confirming their availability to the general public. The global practice indicates the availability of integrated reports on the website of *International Integrated Reporting Council* – as of 15 May 2017, among 117 European reports for 2015 it includes the reports prepared by BOGDANKA, KGHM, and LOTOS.

In order to achieve the principal research objective, the author carries out a detailed analysis of business risk and its types, presented in the integrated reports of the analysed entities. The analysis covered the full versions of 2015 integrated reports published by the above mentioned companies. The results of the research on the most frequently identified types (sources) of risk are presented in Table 1.

Table 1.

Types (sources) of risk identified by listed companies in their integrated reports in 2015

No.	Type of risk	Number of companies identifying a given type of risk	Share of the total number of analysed reports (%)
1	Price	7	87.50
2	Credit	7	87.50
3	Environmental protection	6	75.00
4	Liquidity	5	62.50
5	Foreign exchange	5	62.50

Source: own study.

Price and credit risks are identified by most companies (7 out of 8 analysed entities – 87.50% of the analysed population), along with environmental risk (75.00% of the population). With regard to price risk, companies point to changes in their own products as well as the changing prices of raw materials and goods purchased for resale. Credit risk, apart from the lack of credit worthiness, is attributed to the threat of bank failures and the instability of the banking system. Environmental risk relates to the need for meeting stricter requirements, the impact of activities on the environment, and weather changes including global warming, and obligations resulting from land recultivation and waste utilisation. The conducted analysis indicates that a number of entities face liquidity risk (62.50% of the analysed population). In the context of current market conditions this concern is fully justified – liquidity problems are treated as the major indication of business failures. A lot of attention is given to exchange risk – exchange fluctuations affect companies operating in international markets (with regard to both demand and supply aspects of their operations), vulnerable to changes resulting from military conflicts, Brexit effects, as well as a lot of publicity given to the EU's internal problems.

The conducted study leads to the conclusion that the identification of the types (sources) of risk presented in integrated reports confirms management boards' awareness of these issues, having a positive impact on corporate image in the context of the widely publicised information on threats resulting from business activities. This awareness enables entities to take appropriate measures to deal with specific problems and business conditions.

5. Conclusion

The issue of integrated reporting poses challenges in the field of accounting, defining new areas of research.

The conducted analysis confirms the hypothesis that an integrated report can be a source of information on business risk identification. The reported weaknesses of integrated reporting include an effective measurement of this method from the perspective of external auditors. Therefore, there is a need for further research aimed to develop risk assessment models adapted to current conditions and challenges.

References

Andrzejewski M. (2002), *Istota i przedmiot ujawniania informacji przez spółki giełdowe*, Zeszyty Naukowe nr 591 Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.

- Andrzejewski M. (2016), *Sprawozdawczość i rewizja finansowa – czynniki determinujące kierunki zmian w Polsce* [in:] M. Andrzejewski (ed.) *Ewolucja sprawozdawczości i rewizji finansowej w systemie rachunkowości*, Difin, Warszawa.
- Bek-Gaik B., *Sprawozdawczość zintegrowana – wybrane problem*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego No. 873, *Finanse, Rynki finansowe, Ubezpieczenia* No. 77(2015), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, pp. 479-491; www.wneiz.pl/frfu. Accessed: 12th October 2016.
- Bek-Gaik B., Rymkiewicz B. (2016). *Tendencje rozwoju sprawozdawczości zintegrowanej w praktyce polskich spółek giełdowych*, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 1(79), 767-783; www.wneiz.pl/frfu. Accessed: 12th October 2016.
- Black J. (2008), *Słownik ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bromiley P., Miller K.D., Rau D. (2001), *Risk In Strategic Management Research* [in:] Hitt M.A., Freeman R.E., Harison J.S. (eds.), *The Blackwell Handbook of Strategic Management*, Blackwell Business 2001.
- Chłapek K. (2015), *Pomiar ryzyka gospodarczego na podstawie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.
- Chłapek K. (2016), *Identyfikacja ryzyka gospodarczego w sprawozdawczości zintegrowanej polskich spółek giełdowych* [in:] M. Andrzejewski (ed.), *Ewolucja sprawozdawczości i rewizji finansowej w systemie rachunkowości*, Difin, Warszawa.
- http://examples.integratedreporting.org/search_reporter?x=46&y=12&organisation_region=1. Accessed: 15th May 2017.
- Jajuga K. (2008) (ed.), *Zarządzanie ryzykiem*, PWN, Warszawa.
- Jajuga K., Jajuga T. (1996), *Inwestycje*, PWN, Warszawa.
- Karmańska A. (2008), *Ryzyko w rachunkowości*, Difin, Warszawa.
- Kędzior M. (2016), *Zintegrowana sprawozdawczość – próba oceny*, [in:] D. Adamek-Hyska, K. Tkocz-Wolny, *Współczesne problemy i kierunki transformacji rachunkowości i rewizji finansowej*, Vol. II, *Aspekty zarządcze w rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Krasodomska J. (2015), *Sprawozdawczość zintegrowana, jako nowy obszar badań naukowych w rachunkowości*, *ZTR*, Vol. 82(138), 2015, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Kwiecień M. (2016), *Sprawozdanie zintegrowane – innowacja paradygmatów rachunkowości*, *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, Vol. 87(143), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce Rada Naukowa, Warszawa.
- Lai F.W., Azizan N.A., Samad M.F.A. (2009), *Shareholders Value Creation Through Enterprise Risk Management*, *International Journal of Business Research*, Vol. 10, Issue 1.

- Mądrość Syracha czyli Eklezjastyk 42.7 (1991), *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań.
- Merchant K.A. (2012), *ERM: Where to go from here*, Management Accounting, Journal of Accountancy, Sep. 2012, Vol. 214, Issue 3.
- Messner Z. (2007), *Rachunkowość finansowa w systemie informacji ekonomicznej*, [in:] Z. Messner, *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Micherda B. (2005a), *Budowa i funkcjonowanie rachunku wyników*, [in:] B. Micherda, *Podstawy rachunkowości Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Micherda B. (2005b), *Funkcje i struktura współczesnej rachunkowości*, [in:] B. Micherda (ed.), *Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Nowak E., *Rola rachunkowości w zarządzaniu ryzykiem przedsiębiorstwa*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego No. 761, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia* No. 60, Szczecin 2013, http://www.wneiz.pl/nauka_wneiz/frfu/60-2013/FRFU-60-497.pdf. Accessed: 12th October 2016.
- Szychta A. (2010), *Budżetowanie kapitałowe: planowanie i ocena efektywności przedsięwzięć inwestycyjnych*, [in:] A.A. Jaruga, P. Kabalski, A. Szychta, *Rachunkowość zarządcza*, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa.
- The Accounting Act of 29 September 1994 (Journal of Laws 1994 No. 121 item 591)
- The International IR Framework*, <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf>. Accessed: 22nd September 2016.
- Walińska E. (2015), *Zintegrowany raport – początek końca sprawozdania finansowego?*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, Vol. 82(138), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.

Dr Witold Furman

*Katedra Rachunkowości Finansowej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie*

PODATKOWY A BILANSOWY WYMIAR ZASADY PRZEWAGI TREŚCI NAD FORMĄ W KONTEKŚCIE PROCESU DOKUMENTACYJNEGO SYSTEMU RACHUNKOWOŚCI

1. Wprowadzenie

Przyjęty w Polsce model systemu rachunkowości opiera się na zasadach tzw. modelu kontynentalnego. Jest to obok modelu anglosaskiego wzorzec rachunkowości obowiązujący na świecie. Opiera się on na konkretnych prawidłach oraz metodach rachunkowości, które stosowane są w praktyce pod postacią tzw. nadrzędnych zasad rachunkowości. Ich treść jest wypadkową bogatego dorobku teorii i metodologii rachunkowości. Wszystkie regulacje prawne rachunkowości wywodzą się bezpośrednio z konkretnej (lub konkretnych) zasad. Trzeba przy tym pamiętać, że jedną z cech charakterystycznych modelu kontynentalnego rachunkowości jest jej powiązanie z prawem podatkowym. Skoro prawo bilansowe przenika w pewnym zakresie prawo podatkowe (i odwrotnie), istnieje pewien aspekt podatkowy zasady przewagi treści nad formą, jednej z fundamentalnych zasad rachunkowości. Przejawia się on przede wszystkim nieco innym podejściem prawa podatkowego do procesu dokumentacyjnego operacji gospodarczych oraz ich rangi dowodowej. Wydaje się, że prawo podatkowe przykłada większą wagę do dokumentacji oraz zachowania wymogów formalnych niż prawo bilansowe. W praktyce powoduje to, że zasada przewagi treści nad formą, klasycznie rozumiana jako ujmowanie w księgach rachunkowych i wykazanie w sprawozdaniu finansowym operacji gospodarczych zgodnie z ich treścią ekonomiczną, musi być związana z formalnym procesem dokumentacji zaistniałych operacji gospodarczych.

Celem artykułu jest próba ukazania podatkowych aspektów dokumentacji prowadzonej działalności gospodarczej w kontekście rozwiązań bilansowych.

Proces ten przedstawiony jest z punktu widzenia zasady przewagi treści nad formą. Rozważania koncentrują się wokół formalnej strony procesu sporządzania oraz ujmowania dokumentów księgowych przez system rachunkowości. Ważnym elementem opracowania jest próba porównania rozwiązań prawnych (bilansowych i podatkowych) w sytuacji wątpliwości formalnych. Wydaje się, że prawo podatkowe może pełnić rolę służebną, gdyż zgromadzona dokumentacja podatkowa może pomóc odpowiednio zakwalifikować operację gospodarczą w sprawozdaniu finansowym, które jest produktem finalnym rachunkowości. W kontekście znaczeniowym nie można także zapominać o wysokim stopniu formalizacji rachunkowości. W tych okolicznościach formalizacja przejawia się koniecznością odpowiednich form dokumentacji zaistniałych zdarzeń gospodarczych (szczególnie operacji gospodarczych).

W artykule zostaną zastosowane metody oparte na porównaniu regulacji podatkowych i bilansowych w analizowanym zakresie. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na teorię oraz wypracowaną praktykę (lub linię wykładniczą).

2. Specyfika nadrzędnych zasad rachunkowości

Rachunkowość w specyficzny i szczególny sposób odzwierciedla codzienną rzeczywistość gospodarczą, transformując zachodzące zdarzenia gospodarcze na liczby, które z kolei są ujmowane w księgach rachunkowych, stanowiących podstawę do sporządzenia wiarygodnego sprawozdania finansowego. Aby sprawozdanie finansowe, które należy traktować jak produkt finalny systemu rachunkowości jednostki gospodarczej, było wiarygodne, czyli informacje w nim zawarte były przedstawione w sposób rzetelny i aby użytkownik sprawozdania miał pewność, że poszczególne dane sprawozdawcze, w szczególności wynik finansowy (oraz elementy go kształtujące), odzwierciedlają stan rzeczywisty, rachunkowość musi być prowadzona według pewnych reguł (prawideł). Te reguły prawidłowego prowadzenia rachunkowości, gwarantujące wiarygodność oraz praktyczną przydatność (użyteczność) informacji, są określane mianem zasad rachunkowości, które normują sposoby prowadzenia rachunkowości w jednostce gospodarczej. Zadaniem rachunkowości jest takie stosowanie zasad rachunkowości, aby w sposób prawidłowy, rzetelny i jasny przedstawić w księgach rachunkowych i sporządzonych na ich podstawie sprawozdaniach finansowych sytuację majątkową i kapitałową jednostki (Ossowka 2008, s. 29-30).

Zasady rachunkowości stanowią podstawowe wzorce i normy postępowania, a kierownictwo jednostki stosuje je tak, aby sprawozdanie finansowe było zgodne z wymogami obowiązującego prawa bilansowego. Zasady te powinny dostarczać informacji, które są:

- przydatne dla użytkowników w procesie podejmowania decyzji,

- wiarygodne, czyli takie, dzięki którym sprawozdanie finansowe:
 - wiernie przedstawia wyniki finansowe oraz sytuację finansową jednostki,
 - odzwierciedla treść ekonomiczną zdarzeń i transakcji, a nie tylko ich formę prawną,
 - jest obiektywne, czyli bezstronne,
 - jest zgodne z zasadą ostrożnej wyceny,
 - jest kompletne we wszystkich swoich aspektach (Bailey, Wild, s. 49).

Ogólnie zasady rachunkowości można podzielić na trzy grupy:

1. Zasady uniwersalne, które stosowane są powszechnie we wszystkich krajach, niezależnie od systemu gospodarczego i ustroju politycznego. Do tych zasad zaliczamy:
 - zasadę podwójnego zapisu,
 - zasadę periodyzacji.
2. Zasady nadrzędne (uniwersalne, podstawowe):
 - memoriałowa,
 - współmierności,
 - kontynuacji działania,
 - ciągłości,
 - wiernego i rzetelnego obrazu (*true and fair view*),
 - przewagi treści nad formą,
 - istotności,
 - ostrożności.
3. Zasady szczegółowe¹:
 - indywidualnej wyceny,
 - realizacji,
 - zakazu kompensat,
 - porównywalności sprawozdań,
 - bezstronności,
 - dokumentacji,
 - jasności.

Nadrzędne zasady rachunkowości tożsame są z podstawowymi założeniami dotyczącymi sporządzania sprawozdań finansowych i stanowią rozwinięcie lub uproszczenie tych założeń. Przy ich stosowaniu powinna być zapewniona rzetelność danych sprawozdawczych, a więc zgodność ze

¹ Zwykle przyjmuje się podział zasad rachunkowości zaprezentowany w punkcie 1 i 2. Jednakże w literaturze przedmiotu można spotkać „mieszany” podział zasad rachunkowości przedstawiony w punkcie 3. Por. W. Turowska, A. Węgrzym, *Rachunkowość*, Wydawnictwo Marina, Wrocław 2009, s. 16; *Podstawy rachunkowości*, B. Micherda (red.), PWN, Warszawa 2004, s. 23-25.

stanem rzeczywistym, jak i ich przedstawienie w księgach oraz sprawozdaniu finansowym w sposób wiarygodny i jasny. Zgodnie z prawem bilansowym jednostki gospodarcze są zobowiązane do prawidłowego stosowania zasad rachunkowości², zapewniając tym samym prawidłowe wykonanie zadań systemu rachunkowości (Czubakowska, s. 25).

Poprawne stosowanie zasad rachunkowości ma znaczenie dla poprawności funkcjonowania całego systemu rachunkowości w jednostce gospodarczej, determinując tym samym sporządzenie wiarygodnego sprawozdania finansowego, które prezentuje wynik finansowy. Jednostka nie może wybrać kilku zasad i stosować ich wedle własnych potrzeb czy uznania, ale obligatoryjnie musi stosować wszystkie. W konsekwencji ma to zapewnić nie tylko porównywalność danych między jednostkami, ale także zasady te są podstawowym wyznacznikiem obowiązujących reguł w rachunkowości.

3. Specyfika zasady przewagi treści nad formą

Zasady rachunkowości swoiście kształtują poziom wyniku finansowego, określając wzorcowe normy, jakimi należy się posługiwać przy praktycznym stosowaniu rachunkowości. Znajdując swe odbicie w księgach rachunkowych, ich rola i znaczenie w wykazywaniu wiarygodnego wyniku finansowego jest bardzo duża. Co więcej, mianownikami wszystkich metod i narzędzi rachunkowości są zasady rachunkowości, gdyż to z nich wywodzą się np. metody wyceny aktywów i pasywów.

Zgodnie z zasadą przewagi treści nad formą, jeżeli dane informacje mają wiernie odzwierciedlać transakcje i inne zdarzenia, to należy je księgować i przedstawiać zgodnie z ich treścią ekonomiczną i rzeczywistością gospodarczą, a nie tylko z formą prawną³. Forma, w jakiej prezentowane są informacje, jest mniej ważna, niż ich prawidłowa i zgodna z rzeczywistością klasyfikacja (Szczypta, s. 17). Zasada ta akceptuje stosowanie uproszczeń, pod warunkiem że nie wpłynię to negatywnie (ujemnie) na rzeczywisty obraz jednostki (Nowak, s. 20).

W praktyce gospodarczej zdarzają się sytuacje, w których przedstawienie i interpretacja ekonomiczna danego zjawiska mogą być trudne. W klasycznej sytuacji zdarzenie gospodarcze (w tym operacja gospodarcza) będzie potwierdzone odpowiednim dokumentem księgowym. Taka formalizacja rachunkowości sprawia, że nie powinno być problemu z prawidłową identy-

² Por. P. Szczypta (red.), *Podstawy rachunkowości*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2008, s. 31.

³ Por. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, International Accounting Standards Board, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Londyn 2013.

fikacją danego zjawiska. Trzeba także pamiętać, że w ostatnim czasie można zaobserwować na świecie pojawianie się nowych zjawisk, które powodują konieczność przekierowania (przewartościowania) wcześniejszych poglądów.

Rysunek 1.

Siły zmieniające środowisko konkurencyjne przedsiębiorstw

Źródło: C.K. Prahalad, G. Hamel, *Strategy as a field of study: Why search for a new paradigm?*, „Strategic Management Journal”, vol. 15, 1994, s. 7 [za:] P. Wroński, *Nowoczesne metody rachunku kosztów w przedsiębiorstwie. Uwarunkowania i perspektywy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2005, s. 18.

W praktyce powoduje to, że na rachunkowości ciąży niespotykany do tej pory ciężar kwantyfikacji i zrozumiałej dla odbiorcy prezentacji informacji finansowych (np. współczesne instrumenty pochodne). Dodatkowo pozycja sprawozdawcza musi cechować się dużym poziomem wiarygodności, rzetelności oraz przydatności. Jedną z przyczyn tego procesu można rozpatrywać w kategorii przejścia od gospodarki przemysłowej do postindustrialnej (informacyjnej)⁴.

Rachunkowość może być rozpatrywana w dwóch wymiarach: jako dyscyplina ekonomiczna i jako system informacyjny jednostki gospodarczej (Nita, 2008, s. 16). Zasady przewagi treści nad formą nie można zatem sprowadzać jedynie do zewnętrznej sprawozdawczości finansowej. Znajduje ona także

⁴ Por. S. Flejterski, A. Panasiuk, J. Perenc, G. Rosa (red.), *Współczesna ekonomika usług*, PWN, Warszawa 2005.

zastosowanie w wewnętrznych procesach informacyjno-sprawozdawczych (rachunkowość zarządcza).

Przejawem zasady przewagi treści nad formą jest pewien aspekt formalizacyjny. W żadnej faktycznie działającej jednostce gospodarczej pełna formalizacja nie jest możliwa. Zawsze pozostanie pewien obszar zachowań lub procesów nieujętych w formalnych przepisach choćby dlatego, że niedawno się pojawiły. Im szybciej zmienia się otoczenie jednostki (w tym i ona sama), tym większy musi być margines swobody. Rygoryzm formalizacji to po pierwsze dokładność i częstotliwość kontroli przestrzegania formalnych przepisów, a po drugie surowość sankcji za ich nieprzestrzeganie. Źródłem formalizacji są przede wszystkim dokumenty organizacyjne, statuty, regulaminy, akty prawne itp. Regulują one pewne zachowania, wymuszając realizację określonych czynności według ściśle określonych norm i kryteriów (Kozłowski, Jemielański, Latusek-Jurczak 2014, s. 52-53).

Prezentacja w sprawozdaniu finansowym operacji gospodarczych zgodnie z ich treścią i rzeczywistością ekonomiczną, nawet jeśli z formalnego punktu widzenia nie powinny się tam znaleźć, może powodować pewne trudności natury technicznej. Związane są one ze sposobem dokumentacji, który musi spełniać określone kryteria i posiadać odpowiednie elementy.

4. Dokumentacja systemu rachunkowości – aspekty bilansowe oraz podatkowe

Z reguły, gdy mowa jest o dokumentacji rachunkowości, mamy na myśli politykę rachunkowości. W tej sytuacji pojęcie to należy rozszerzyć na cały formalny zasób rachunkowości, a więc przede wszystkim na zasady dokumentacji przeprowadzanych operacji gospodarczych. Prawo bilansowe wskazuje, że podstawą zapisów w księgach rachunkowych są dowody księgowe stwierdzające dokonanie operacji gospodarczej (Ustawa z dnia 29.09.1994 r. o rachunkowości art. 20). Dowody księgowe powinny być rzetelne, to jest zgodne z rzeczywistym przebiegiem operacji gospodarczej, którą dokumentują, kompletne oraz wolne od błędów rachunkowych. Niedopuszczalne jest dokonywanie w dowodach księgowych wymazywania i przeróbek. Dowód księgowy powinien zawierać co najmniej:

1. Określenie rodzaju dowodu i jego numeru identyfikacyjnego.
2. Określenie stron (nazwy, adresy) dokonujących operacji gospodarczej.
3. Opis operacji oraz jej wartość, jeżeli to możliwe, określoną także w jednostkach naturalnych.
4. Datę dokonania operacji, a gdy dowód został sporządzony pod inną datą – także datę sporządzenia dowodu.

5. Podpis wystawcy dowodu oraz osoby, której wydano lub od której przyjęto składniki aktywów.
6. Stwierdzenie sprawdzenia i zakwalifikowania dowodu do ujęcia w księgach rachunkowych przez wskazanie miesiąca oraz sposobu ujęcia dowodu w księgach rachunkowych (dekretacja), podpis osoby odpowiedzialnej za te wskazania [Ustawa z dnia 29.09.1994 r. o rachunkowości art. 21].

Dodatkowo prawo dzieli dowody księgowe na:

1. Zewnętrzne obce – otrzymane od kontrahentów.
2. Zewnętrzne własne – przekazywane w oryginale kontrahentom.
3. Wewnętrzne – dotyczące operacji wewnątrz jednostki.
4. Zbiorcze – służące do dokonania łącznych zapisów zbioru dowodów źródłowych, które muszą być w dowodzie zbiorczym pojedynczo wymienione.
5. Korygujące poprzednie zapisy.
6. Zastępcze – wystawione do czasu otrzymania zewnętrznego obcego dowodu źródłowego.
7. Rozliczeniowe – ujmujące już dokonane zapisy według nowych kryteriów klasyfikacyjnych.

W przypadku uzasadnionego braku możliwości uzyskania zewnętrznych obcych dowodów źródłowych, kierownik jednostki może zezwolić na udokumentowanie operacji gospodarczej za pomocą księgowych dowodów zastępczych, sporządzonych przez osoby dokonujące tych operacji. Nie może to jednak dotyczyć operacji gospodarczych, których przedmiotem są zakupy opodatkowane podatkiem od towarów i usług oraz skup metali nieżelaznych od ludności [Ustawa z dnia 29.09.1994 r. o rachunkowości art. 20].

Analiza regulacji bilansowych dotyczących dokumentów księgowych prowadzi do wniosku, że ustawodawca nie wymienia enumeratywnie rodzajów dowodów, ale nadaje charakter księgowy każdemu dokumentowi, który ma pewne obligatoryjne elementy. Dalsza interpretacja regulacji uprawnia do stwierdzenia, że dowód księgowy ma postać papierową, gdyż to on jest podstawą zapisów księgowych. Przeciwwstawiając formę dokumentów księgowych z treścią zasady przewagi treści nad formą, można dojść do wniosku, że może wystąpić sytuacja, kiedy to, aby prawidłowo zakwalifikować pod kątem ekonomicznym daną czynność, trzeba będzie posłużyć się uzupełniającymi informacjami. Prawo bilansowe nie mówi wprost, jaki tego typu informacje powinny mieć format, strukturę czy postać. W związku z tym należy posiłkować się regulacjami szczególnymi, którymi w tym przypadku są przepisy prawa podatkowego.

Regulacje podatkowe w zakresie wymogów formalnych są zbliżone do rozwiązań bilansowych, niemniej jednak są bardziej szczegółowe i szerzej

definiują to zagadnienie. Podają nie tylko elementy, które musi mieć dowód księgowy⁵, ale także terminy jego wystawienia, zasady przechowywania i udostępniania. W szczególnie uzasadnionych przypadkach dopuszcza się w celach dowodowych różne formy dokumentacji. Za pewien kanon należy tutaj uznać zasadę prawną mówiącą, że jako dowód należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy [ustawa z dnia 29.08.1997 r. Ordynacja podatkowa art. 180]. Po połączeniu normy podatkowej z zasadą przewagi treści nad formą można dojść do wniosku, że aby prawidłowo zidentyfikować treść ekonomiczną danego zdarzenia gospodarczego (w sytuacji braku lub ubogiej jej dokumentacji), należy posiłkować się informacjami uzupełniającymi. Do nich należy zaliczyć m.in.⁶:

1. Umowy z kontrahentami.
2. Protokoły zdawczo-odbiorcze.
3. Notatki służbowe.
4. Zeznanie świadków.
5. Opinie biegłych.
6. Materiały i informacje zebrane w wyniku oględzin.
7. Protokoły przesłuchań.
8. Dokumentacja fotograficzna i wideo.
9. Deklaracje i zeznanie podatkowe.
10. Operaty szacunkowe.

Przedstawiony katalog jest katalogiem otwartym, tzn. że w konkretnej sytuacji można dopuścić jeszcze inne formy dokumentacji danego zjawiska. W ten sposób praktyczna realizacja założeń zasady przewagi treści nad formą nie będzie trudna. Posiłkując się tymi elementami, z pewnością łatwo będzie dokonać odpowiedniej klasyfikacji i przyporządkowania operacji gospodarczych, które z kolei będą podstawą prawidłowego zapisu i prezentacji w systemie rachunkowości.

5. Podsumowanie

Klasycznie rozumiany problem dokumentacji zdarzeń gospodarczych może okazać się w dzisiejszych warunkach gospodarowania niewystarczający. Z drugiej strony nie stanowi to przesłanki wyłączającej stosowanie nadrzędnych zasad rachunkowości, w tym zasady przewagi treści nad formą. W konsekwencji, aby prawidłowo zaklasyfikować dane zdarzenie gospodarcze zgodnie z jego treścią ekonomiczną, konieczne wydaje się posiłkowanie

⁵ Por. art. 106 Ustawy z dnia 11.03.2004 r. o podatku od towarów i usług, Tekst jednolity Dz. U. z 2016 r. poz. 710.

⁶ Por. art. 181, Ordynacja podatkowa, op. cit.

się informacjami uzupełniającymi o danej transakcji. Prawo bilansowe nie zawiera w takiej sytuacji odrębnych regulacji. Z pomocą przychodzi tutaj prawo podatkowe, które w tym zakresie pełni rolę służebną wobec rachunkowości. Wykorzystanie regulacji podatkowych, w tym także dokumentacji podatkowej, wydaje się w tym miejscu nie tylko ważne, ale i pomocne.

Biorąc pod uwagę zmienność warunków gospodarowania i szybkie zmiany otoczenia, czymś pożądanym jest rozpatrywanie zasady przewagi treści nad formą w szerokim kontekście. Takie podejście w sytuacji wątpliwości lub trudności w klasyfikacji ekonomicznej zjawisk gospodarczych może być niezwykle pomocne. Przykładem jest tutaj wykorzystanie podatkowych dowodów księgowych. Ustawodawca podatkowy podchodzi bowiem szerzej do tej problematyki niż bilansowy. Z drugiej strony przecież nic nie stoi na przeszkodzie, aby pewne korzystne konstrukcje podatkowe przenosić na grunt bilansowy. Jeżeli tylko sprzyja to sprawnej realizacji funkcji rachunkowości oraz wypełnia treść nadrzędnych zasad rachunkowości, procesowi temu należy sprzyjać.

Literatura

- Bailey G.T., Wild K., *Międzynarodowe standardy rachunkowości w praktyce*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2009.
- Czubakowska K., *Rachunkowość w biznesie*, PWE, Warszawa 2006.
- Koźmiński A.K., Jemielaniak D., Latusek-Jurczaj D., *Zasady zarządzania*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, International Accounting Standards Board, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Londyn 2013.
- Nita B., *Rachunkowość w zarządzaniu strategicznym przedsiębiorstwem*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008.
- Nowak E., *Rachunkowość, kurs podstawowy*, PWE, Warszawa 2007.
- Ossowska M., *Rachunkowość dla ciebie. Podstawy rachunkowości*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2008.
- Podstawy rachunkowości*, B. Micherda (red.), PWN, Warszawa 2004.
- Prahalad C.K., Hamel G., *Strategy as a field of study: Why search for a new paradigm?*, „Strategic Management Journal” 1994, vol. 15.
- Szczypa P., *Zasady rachunkowości. Teoria, przykłady i zadania*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2014.
- Szczypa P. (red.), *Podstawy rachunkowości*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2008.

- Turowska W., Węgrzym A., *Rachunkowość*, Wydawnictwo Marina, Wrocław 2009.
- Ustawa z dnia 29.08.1997 r. Ordynacja podatkowa, tekst jednolity Dz. U. z 2015 r. poz. 613.
- Ustawa z dnia 29.09.1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity Dz. U. z 2016 r. poz. 1047 z dnia 19.07.2016 r.
- Wroński P., *Nowoczesne metody rachunku kosztów w przedsiębiorstwie. Uwarunkowania i perspektywy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2005.
- Współczesna ekonomika usług*, S. Flejterski, A. Panasiuk, J. Perenc, G. Rosa (red.), PWN, Warszawa 2005.

Dr Agnieszka Herdan
Dr Lorenzo Neri
Dr Antonella Russo

Accounting and Finance Department
University of Greenwich

THE PERCEPTION OF BLENDED LEARNING IN ACCOUNTING MODULE BY MBA STUDENTS

1. Introduction

The change in information technology, the growth in using social media has transformed the way education can be delivered (Krasodomska, 2012). There is an increasing expectation that universities will integrate this innovation to enhance student learning. Implementation of new technologies, multimedia and using the Internet to improve learning quality has been stressed by the European Commission (2001). These new resources create an opportunity to design a wide variety of activities that can increase students' engagement and improve their learning (Deepwell and Malik, 2008). Unfortunately, Conole (2008) emphasised that some students are not that enthusiastic about e-learning as very often they do not have full understanding of e-learning technology and do not recognise full benefits of using the technology. Association to Advance Collegiate School of Business International (AACSB, 2007) indicates that business students should be given an opportunity to experience various aspects of technologies as this will prepare them better for the workplace.

This paper will report some preliminary findings of MBA student perception of blended learning. The research investigates student attitudes towards blended learning and their evaluation of the efficiency of this approach. The results will help identify those aspects of blended learning that are most helpful in supporting student learning. The analysis of student feedback will provide guidance on how online components can be developed further to create an efficient learning environment.

2. Benefits of blended learning

With a current trend to deliver subject content to a greater number of students, universities look for various ways to fulfil this need. According to Grabinski et al. (2015), e-learning component requires from students self-reliance, good time management, persistent engagement, and systematic communication with the lecturer. On the other hand, e-learning provides students with the access to flexible learning/studying process with no time and location constraints (Grabinski et al., 2015).

According to Watters and Robertson (2009), more than 75% of students believe that online learning is more effective than traditional classes. Mohrweis (2010) acknowledges that more mature students have different expectations as to how education is delivered. They usually have families, full time work and limited time they could allocate for their studies. So e-learning can be their preferable choice as it offers more flexibility and allows to combine studying with professional work, family life and other obligations.

It has to be noted that e-learning allows students to develop a variety of new skills which are currently required by the job market, such as working in a virtual team, running online conferences, etc. Many corporations move towards online activities, working from home or at clients' premises, engaging with overseas partners, so future graduates should be able to develop skills which will help them in their future jobs. Skills such as thoroughness, independence and creativity are the key ones and graduates are required to develop relevant competences at a high level (Kasperowicz, 2011). It is expected that business graduates can demonstrate proficiency in using IT technologies. However, technology cannot fully replace personal students-lecturer interaction.

3. Blended learning in accounting modules

Although in recent years there is an increase in incorporating technology in accounting modules, using e-learning for teaching accounting can be challenging (Bryant and Hunton, 2000). For some disciplines, embedding e-learning may be difficult and would require some additional face to face contact with the lecturer (Watters and Robertson, 2009). There are also some modules where e-learning delivery is not possible. There are still many students who favour traditional teaching in the accounting module due to the complexity of the studied material. In many cases students appreciate online resources (e.g. videos) as they can self-pace themselves and achieve greater understanding of the subject (Evans and Foster, 1997). On the other hand, students very often emphasise that face to face interaction on the campus offers better and more efficient interaction than materials which are available

online (Wong, 2012). Chen and Jones (2007) stress that blended learning often helps students in accounting courses to learn better than in traditional in-class setting and in addition it improves their analytical skills (Jones and Chen, 2008). However, one of the biggest advantages of blended e-learning pointed out by many accounting students is the opportunity to learn at any time and place (Krasodomska, 2012).

4. Research approach and preliminary findings

The aim of this research was to investigate the students' perception of blended learning within accounting module taught at the MBA level. The paper looks at what students' perceive as most important advantages and disadvantages of embedding blended learning in their accounting module. The research is based on Grabinski et al. (2015) study which evaluates blended learning in accounting courses in Poland. Their questionnaire was adopted to reflect the specificity of the MBA programme. The variables for the survey are based on the characteristics of the students, such as the attitude towards blended learning, experience with this type of delivery, type of studies, perception of advantages and disadvantages of blended learning, etc.

A total of 101 students participated in this research. The data pool was identified from Executive MBA students which participated in the accounting module. The study group included two types of students, Full Time (FT) and Supported Open Learning (SOL). Both groups undertake the accounting module in the same term. The FT group course design consists of a mix of traditional face-to-face lectures with a number of online activities. On the other hand, the MBA SOL group has more of a pure e-learning approach, as 80% of teaching activities are offered online with occasional workshops taking place on the campus. Both groups access e-learning resources on Moodle. Students are provided with pre-recorded lectures, lecture notes, case studies and past exam papers. In addition, both groups have access to e-books, practice exercises, and online quizzes. In addition, the SOL students are offered weekly webinars.

The experience gained during the three years of conducting e-classes allowed the following research hypotheses to be formulated:

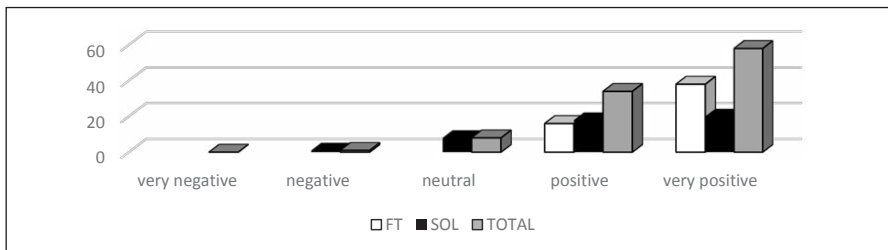
- H1 FT MBA students perceive e-learning more positively than SOL students*
- H2 Male students perceive e-learning more positively than female students*
- H3 Students with previous experience of e-classes perceive e-learning more positively than students who take part in them for the first time*

Perception of the difficulty of the accounting module in the blended learning form

In the first session in the autumn term students were informed that the module would be delivered in the blended learning form and part of activities will be offered online and also within MyAccountingLab. There will be a compulsory assessment component that students should complete online – quizzes in MyAccountingLab. More than 90% of students were glad that the course would have a web-based based element. This confirms the hypothesis by Grabinski et al. (2015) that students have a positive attitude towards e-learning. For FT students it was a bit of surprise that part of the module would be offered online. Nevertheless, all of them were content with the blended learning approach (Figure 1).

Figure 1.

Reaction to the accounting course being delivered in blended learning form

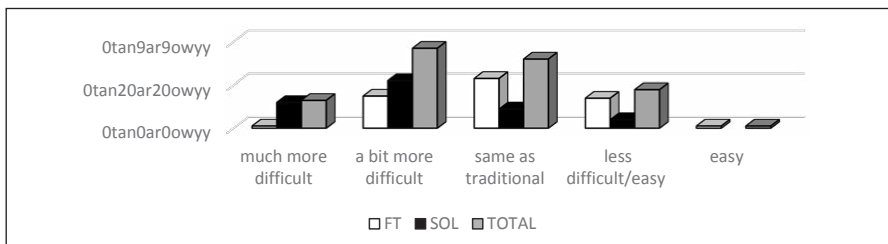

Source: own study.

Nearly 50% of the students perceive studying accounting with the use of e-learning as more difficult (see Figure 2). This contradicts the results obtained by Grabinski et al. (2015) where 29% of students found this approach more difficult and 55% of students stated that e-tools do not make any difference to the difficulty of the course. However, the research of Grabinski et al. (2015) was based on undergraduate students majoring in Finance and Accounting, as the MBA group very rarely have previous accounting or finance knowledge.

Figure 2.

Perception of difficulty of accounting in the e-learning form

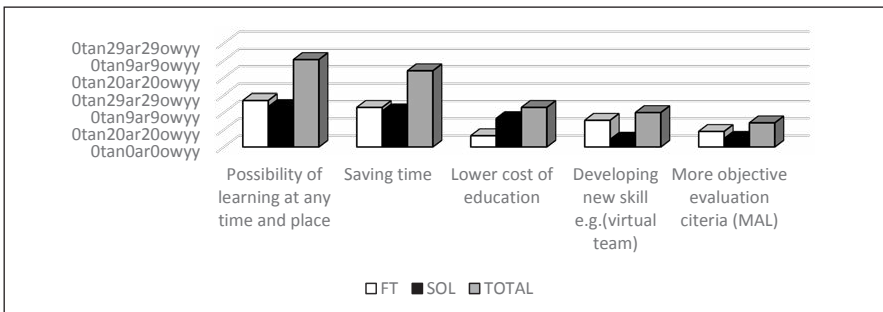
Source: own study.

Pros and cons of studying accounting module in the blended learning form

The overall perception of the benefits of e-learning is the same as presented by Grabinski et al. (2015). The top three benefits are: the possibility of learning at any time and place, time saving (no need to commute to classes, more effective time management, easier access to teaching materials, direct communication with the lecturer) and lower cost of education (see Figure 3). Nevertheless, there are some differences between the 2 cohorts. The three mentioned aspects are vital for SOL students as they have to adapt their studies to their work and family commitment. This confirms Mohrweis’ (2010) findings. On the other hand, for FT students who are mainly young professionals, with no family obligation, who have taken time off work to study full time, the flexibility of learning and time saving is also important. However, they appreciate more the opportunity to develop new skills, such as working in a virtual team, presenting online and participating in webinars.

Figure 3.

Benefits of using e-learning in accounting module

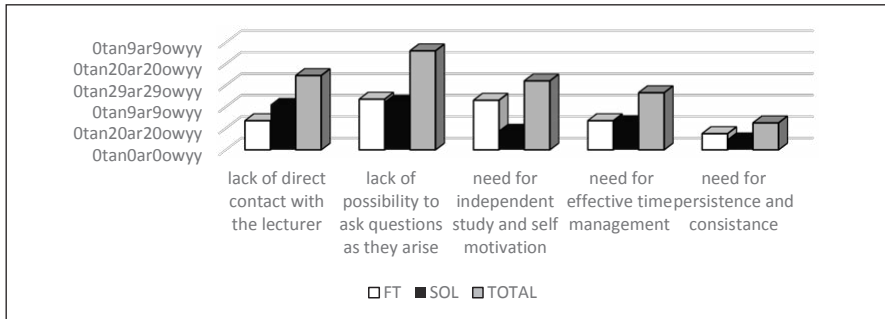

Source: own study.

The biggest drawback which was indicated by both FT and SOL students is the lack of a possibility to ask questions as they arise (Figure 4). This confirms the finding of Grabinski et al. (2015). As the SOL module is 70% online, for those students the lack of direct contact with the lecturer is the key disadvantage. For FT students, self-motivation and the necessity of effective time management are the two additional negative factors associated with e-learning.

Figure 4.

Drawback of using e-learning in accounting module

Source: own study.

5. Statistical analysis

The ordered logistic regression was adopted to investigate the impact of various determinants on the overall evaluation of e-learning at the MBA programme since the dependent variable is a categorical measurement of opinion. The overall assessment of the e-learning course is the dependent variable. And the following model was used:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 * X_1 + \beta_2 * X_2 + \dots + \beta_{16} * X_{16}$$

where:

Y – assessment of the degree of difficulty using e-learning at accounting courses

X_1 – year of the survey (2014, 2015, 2016)

X_2 – type of studies (full-time = 1, SOL = 0)

X_3 – gender (female = 1, male = 0)

X_4 – age (four different groups)

X_5 – previous experience with accounting (0-No 1-Yes)

X_6 – previous experience with e-learning/blended learning courses (0-No 1-Yes)

X_7 – perception of the level of difficulty of e-classes in comparison with traditional methods (1-easy, 5-much more difficult)

X_8 – time spent in comparison with traditional classes perception (1-much less, 5-much more).

The model includes some control variables to verify if some specific factors drive students judgment. Firstly, a group of dummy variables related

to the helpful of MyAccountingLab tools (study plan; e-book; quiz me; case studies; flash cards) was used.

The other two groups of control variables are all dummy variables related to specific topics, one related to the benefits of e-learning (accessibility – you can study at anytime and anywhere you want; saving time; lower costs of education; opportunity to gain new useful experiences e.g. in subsequent telework; more objective assessment criteria) and one to the drawbacks (lack of direct contact with the lecturer; lack of a possibility to ask questions as they arise; requires independent study and self-motivation; requires effective time management skills; requires persistence and consistence). The results of the analysis are presented in Table 1.

Table 1.

Ordered logistic regression	
VARIABLES	(1) difficulty
y2014	-0.665 (0.688)
y2015	0.381 (0.686)
Program	-5.973*** (1.439)
Gender	1.012** (0.426)
Age	-0.0316 (0.305)
Prev_acc_exp	-0.0909 (0.558)
Prev_e-lear_exp	-3.152*** (1.114)
Pref_on_blen_lear	0.554* (0.319)
Timespend	0.503 (0.403)

Studyplan	-20.92 (1,157)
Quizme	20.42 (1,157)
Ebook	-0.719** (0.353)
Casestudies	0.575* (0.329)
Flashcards	-0.650* (0.393)
Poss_learning_anytime	–
Savingtime	-1.299 (0.902)
Lowercost	-1.420** (0.661)
Deleop_new_skill	0.555 (0.607)
Lackofdirectcontact	0.260 (0.706)
Lackofdir_ques	-0.716 (0.781)
Need_ind_study	0.147 (0.644)
Need_eff_timemanag	0.656 (0.723)
Need_pers_consis	–
Constant cut1	-6.826** (3.029)
Constant cut2	-6.728** (3.026)

Constant cut3	-5.795* (2.993)
Constant cut4	-4.622 (2.963)
Constant cut5	-1.747 (2.975)
Observations	101
LR	62.83
Prob	0.000
Pseudo R2	0.2030
Log Lik	-123.36082

The analysis revealed that the gender and the students' attitude to e-learning prior to the course have the greatest impact on its assessment. In addition, the type of the programme of study has a great impact on the conducted analysis. The presence of useful tools has driven the opinion on the degree of difficulty given that e-book is statistically significantly associated with the degree of difficulty at the level of five percent, while case studies and flash cards at the level of ten percent. No significant relationships emerge with the identified possible drawbacks.

6. Conclusion

It can be expected that further development of information technology and the growth of the Internet users will result in the nearest future in a new generation of students who are more accustomed to technological innovations. The preliminary findings show that there is a significant difference in the perception of e-learning by Full Time MBA students and SOL students. In addition, male and female students' view slightly vary, as well. Both cohorts, FT and SOL, appreciate the opportunities offered by the new delivery approach and positively perceived e-learning in the accounting module. The biggest benefit for both cohorts is saving time. For SOL students the second important aspect is the possibility of learning at any place and time, and for full time students developing new skills and more objective assessment criteria. The biggest drawback is the lack of direct contact with the lecturer and no opportunity to ask questions on a regular basis. Self-motivation, the necessity to undertake independent study and persistence are other important factors indicated by students. As this is only a preliminary study, it carries a number of limitations. The survey was conducted only with Executive MBA students

so the sample is small and not representative enough. To take this study further, a bigger and more diverse sample is required.

The outcome of this research indicates some areas that the course leaders, as well as academic institutions need to consider to benefit from blended learning. They should identify and understand the major risks associated with the e-learning and try to avoid possible errors and help overcome any obstacles arising.

References

- Association to Advance Collegiate Schools of Business International (AACSB) (2007). *Eligibility procedures and accreditation standards for business accreditation*. http://www.aacsb.edu/accreditation/process/documents/AACSB_STANDARDS_Revised_Jan07.pdf.
- Bryant S.M., Hunton, J.E. (2000), *The Use of Technology in the Delivery of Instruction: Implications for Accounting Educators and Education Researchers*, "Issues in Accounting Education", 15(1), pp. 129-162.
- Chen C., Jones T. (2007), *Blended Learning vs. Traditional Classroom Settings: Assessing Effectiveness and Student Perceptions in an MBA Accounting Course*, "The Journal of Educators Online", 4(1), pp. 1-15.
- Conole G. (2008), *Listening to the learner voice: The ever changing landscape of technology use for language students*, "ReCALL", 20(2), pp. 124-140.
- Deepwell F., Malik S. (2008), *On campus, but out of class: An investigation into students' experiences of learning technologies in their self-directed study*, "ALT-J, Research in Learning Technology", 16(1), pp. 5-14.
- European Commission (2001), *The eLearning Action Plan: Designing tomorrow's education*, <http://www.elearningeuropa.info>. Accessed: 15th October 2016.
- Evans P., Foster E. (1997), *Teaching accounting to overseas MBA students: Exploring alternative methods*, "Accounting Education", 6(3), pp. 231-245.
- Grabinski K., Kędzior M., Krasodomska J. (2015), *Blended learning in tertiary accounting education in the CEE region – A Polish perspective*, *Accounting and Management Information Systems*, 14(2), pp. 378-397.
- Grabinski K., Herdan A., Kędzior M., Krasodomska J. (2017), *Embedding e-learning in accounting education modules, The educators perspective*, Research paper, Annual Congress of the European Accounting Association, 10-12 May 2017, Valencia.
- Jones T., Chen C. (2008), *Blended Learning In A Graduate Accounting Course: Student Satisfaction And Course Design Issues*, "The Accounting Educators Journal", XVIII, pp. 15-28.

- Kasperowicz A. (2011), "E-learning w dydaktyce rachunkowości" [in:] B. Gierusz, P. Lech (eds.), *Kluczowe problemy teorii i praktyki rachunkowości*, Sopot: Works and Materials' Management Department of the University of Gdańsk, Part II.
- Krasodomska J. (2012), „E-learning w nauczaniu rachunkowości – wyniki badań ankietowych”, *e-mentor*, 1(43), <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/43/id/902>. Accessed: 5th March 2017.
- Mohrweis L.C. (2010), *The omitted variable in accounting education research: The non-traditional student*, "American Journal of Business Education", 3(11), pp. 1-6.
- Nixon J.C., Pikhorn-Flethet L. (1997), *Integrating team teaching, technology and distance learning in MBA Program: A case student*, "Industrial and commercial training", 29(7), pp. 218-225.
- Watters M.P., Robertson P.J. (2009), *Online Delivery of Accounting Courses: Student Perceptions*, "Academy of Educational Leadership Journal", 13(3), pp. 51-57.
- Wong S. (2012), "Factors influencing on-line learning: A study using mixed methods in a Hong Kong Higher Education Institution". Saarbrücken, Germany: Lambert Academic Publishing.

Dr Beata Iwasieczko

*Katedra Teorii Rachunkowości i Analizy Finansowej
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu*

WIZUALIZACJA DANYCH I INFORMACJI W RAPORTOWANIU DANYCH NIEFINANSOWYCH

1. Wprowadzenie

Współcześnie do najcenniejszych zasobów umożliwiających funkcjonowanie organizacji można zaliczyć wiedzę oraz informacje. O poziomie wiedzy decyduje ilość nabytych i posiadanych informacji, które aby być przydatne dla ich użytkownika, powinny być obok wiarygodności, aktualności przede wszystkim funkcjonalne. Funkcjonalność ta jest rozumiana jako użyteczność i przydatność informacji z punktu widzenia odbiorcy. Jest to szczególnie istotne obecnie, gdy w turbulentnym, nieprzewidywalnym otoczeniu rynkowym mamy do czynienia ze zjawiskiem chaosu informacyjnego. Zjawisko to powstaje w sytuacji, gdy w praktyce gospodarczej występuje duża ilość informacji, ale mało istotnych, niemających większego znaczenia dla podejmowanych działań i decyzji itp. (Skoczylas-Tworek 2014).

Sprawozdania finansowe, z uwagi na ich ograniczony zakres informacyjny, są obowiązkowo lub dobrowolnie uzupełniane przez podmioty gospodarcze sprawozdaniami niefinansowymi, takimi jak np.: sprawozdanie zarządu z działalności (ang. *Management Commentary*), raporty dotyczące ładu korporacyjnego i wynagradzania (ang. *Governance and Remuneration*), raporty środowiskowe (ang. *Environmental Reports*), raporty społecznej odpowiedzialności (CSR), raporty zrównoważonego rozwoju (ang. *Sustainability Reports*), raporty zintegrowane itp.

Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że prezentacja informacji, zarówno finansowych, jak i niefinansowych jest warunkiem koniecznym uzyskania przez interesariuszy holistycznego obrazu dokonań danej jednostki w przyjętym okresie. Dlatego istotna staje się wizualizacja informacji niefinansowych: opisowych, narracyjnych, jakościowych dla wskazania ich integralności przede wszystkim z danymi finansowymi zawartymi w raportach rocznych, jak i innymi informacjami niefinansowymi, a tym samym wykazania spójności informacji sprawozdawczych.

2. Informacje niefinansowe i ich jakość

W obecnym nieprzewidywalnym otoczeniu rynkowym występuje często zjawisko chaosu informacyjnego, spowodowane między innymi występowaniem nadmiaru informacji. Dlatego podstawowym problemem jest ocena wartości informacji, rozpatrywanej w ujęciu obiektywnym i subiektywnym. Obiektywna wartość poznawcza zależy od użyteczności informacji w konkretnej sytuacji decyzyjnej i wyznaczają ją – ilość, wartość i jakość informacji z jednej strony oraz zapotrzebowanie informacyjne z drugiej strony (Kiziu-kiewicz 1984). W podejściu subiektywnym poznawcza wartość informacji zależy od indywidualnych doświadczeń, nastawień, preferencji oraz zdolności użytkownika (co dotyczy np. percepcji, analizy, wnioskowania). Przy czym – po przekroczeniu określonego pułapu ilości informacji – obniża się jakość podejmowanych decyzji, którą to zależność pokazuje tzw. krzywa przesytu informacyjnego (Gmińska, Magier-Łakomy 2014).

Jest to związane szczególnie z ujawnieniami informacji o charakterze niefinansowym, które publikowane są w bardzo zróżnicowany sposób, utrudniający ocenę spółek i uniemożliwiający ich porównanie na tle konkurentów, także w skali międzynarodowej. Według J. Krasodomskiej pojęcie „informacje niefinansowe” obejmuje wszelkie informacje (opisowe lub liczbowe, nie zawsze wyrażone w mierniku pieniężnym), prezentowane (obowiązkowo lub dobrowolnie) w ramach rocznego raportu przedsiębiorstwa, poza sprawozdaniem finansowym oraz opinią i raportem biegłego rewidenta. Dlatego pojęciami bliskoznacznymi dla pojęcia „informacja niefinansowa” są (Krasodomska 2015): sprawozdawczość – opisowa, narracyjna, biznesowa, społeczna, dotycząca środowiska, spraw społecznych i ładu korporacyjnego, zintegrowana oraz sprawozdawczość czynników niematerialnych, wartości, kapitału intelektualnego, a także ujawnienia kontekstowe.

Do najpopularniejszych sposobów ujawniania informacji niefinansowych należą sprawozdania sporządzone w formie (Kubicka, Kaczówka 2016):

- komentarza zarządu, sprawozdania z działalności informującego o innych zdarzeniach niż dane finansowe, z uwzględnieniem celów zarządów firm, zakładanych na najbliższy okres,
- listu prezesa zarządu skierowanego do akcjonariuszy i inwestorów, który przedstawia działania podmiotów gospodarczych, które wystąpiły w okresie objętym raportem, z ukazaniem najważniejszych oraz wskazaniem wyniku finansowego oraz sposobu jego osiągnięcia,
- raportowania zintegrowanego – związanego z ideą sporządzania raportu, który w sposób zwięzły dotyczy charakterystyki jednostki gospodarczej i jej otoczenia zewnętrznego, ładu korporacyjnego,

modelu biznesowego, zagrożeń i szans, strategii i alokacji zasobów, dokonań, prognoz i przyjętych zasad ujawnień w raporcie oraz

- innych raportów: np. społecznej odpowiedzialności, zrównoważonego rozwoju, na temat kapitału intelektualnego itp.

W literaturze znajdujemy zaprezentowane efekty prac badawczych, prowadzonych przez renomowane firmy audytorskie oraz ośrodki naukowe dotyczące raportowania niefinansowego. Jak podkreśla J. Krasodomska, zgodnie z badaniem raportów rocznych spółek notowanych na londyńskiej giełdzie z indeksem FTSE, przez londyński oddział firmy PwC za 2012 rok: 22% spółek ujawniło czynniki zewnętrzne w sposób stanowiący jasny kontekst dla strategii, 67% spółek odniosło informacje o modelu biznesowym do innych informacji ujawnianych w raporcie. W przypadku ryzyka 94% spółek wyjaśniało charakter ryzyka oraz sposoby jego unikania, a 35% spółek powiązało ryzyko ze strategią, modelem biznesowym i innymi obszarami, 32% spółek wyjaśniło zmiany w narażeniu na ryzyko w czasie (*PwC Reporting Survey 2013*).

Jak zauważa M. Gmytrasiewicz (2009, s. 137-138), dodatkowe raporty podmiotów gospodarczych z jednej strony wychodzą poza ramy obowiązkowych sprawozdań finansowych, z drugiej – zawierają informacje niefinansowe, często nieskorelowane formalnie ani merytorycznie z ogólną metodologią rachunkowości. Zrozumienie i właściwą interpretację danych niefinansowych utrudnia dodatkowo fakt, że dane, informacje tego rodzaju różnią się w zależności od branży (Wiśniewska 2015, s. 159). Sam charakter informacji niefinansowej, jak podkreśla to B. Zyznarska-Dworczak – perspektywność i związana z nią konieczność dokonywania oszacowań, subiektywizm, brak porównywalności, trudność w określeniu stopnia kompletności itp., determinują ryzyko braku możliwości „zagwarantowania rzetelności informacji”. Dlatego B. Zyznarska-Dworczak upatruje w badaniu audytowym potrzebę sprzężonej weryfikacji danych finansowych i niefinansowych, gdyż dane te dopiero w synergicznym połączeniu prezentują obraz potencjału ekonomiczno-społeczno-środowiskowego jednostki (Zyznarska-Dworczak 2016).

Dzięki formule łączenia informacji finansowych z niefinansowymi co raz większą popularność zyskują raporty zintegrowane (ang. *Integrated Reports*), które dają jednoczesny obraz dokonań ekonomicznych, społecznych i środowiskowych dla zaprezentowania całościowego i jasnego obrazu działalności przedsiębiorstwa (Eljasiak 2011). Zgodnie z dokumentem opublikowanym przez organizację International Integrated Reporting Committee (IIRC) (*Towards Integrated Reporting. Communicating Value In the 21st Century*), który stanowi wsparcie dla ram raportowania zintegrowanego: raport ten ma dostarczać istotnych informacji jednocześnie o strategii, ładzie korporacyjnym, dokonaniach i perspektywach w aspekcie ekonomicznym, społecznym

i środowiskowym funkcjonowania organizacji z uwzględnieniem oczekiwań informacyjnych interesariuszy i przy ich zaangażowaniu (Sobczyk 2013). Przy czym raport zintegrowany ma zapewniać jasny, zwięzły i wiarygodny obraz tego, jak organizacja jest nadzorowana i jak tworzy wartość, obecnie i w przyszłości, czyli powinien łączyć najbardziej istotne informacje ujmowane dotychczas w różnych osobnych raportach w spójną całość, wykazywać powiązania między nimi i wyjaśniać, jak wpływają one na zdolność organizacji do tworzenia wartości itp.

Ponieważ sprawozdawczość zintegrowana pokazuje zależności pomiędzy miernikami finansowymi oraz aspektami pozafinansowymi działalności, dlatego raport zintegrowany – jak zauważa J. Dyczkowska – nie może być postrzegany jako kompendium informacji, które nie mają żadnego kontekstu lub nie są powiązane (Dyczkowska 2015). W opinii G. Świderskiej nie do końca została rozstrzygnięta kwestia dotycząca formy, jaką powinno przyjąć sprawozdanie zintegrowane, co jest istotne z punktu widzenia przedstawienia w tym raporcie wzajemnych powiązań, spójności pomiędzy informacjami finansowymi i niefinansowymi (Świdorska 2016).

Dla pokazania spójności informacji niefinansowych i finansowych można wykorzystać narzędzia wizualizacji danych i informacji.

3. Wizualizacja danych i informacji niefinansowych

Wizualna reprezentacja danych ułatwia interpretację złożonych, dużych zbiorów danych, a przez atrakcyjną, innowacyjną formę prezentacji informacji umożliwia ich zapamiętywanie i przyciąga uwagę odbiorcy. Jak stwierdza H. Dudycz, tego rodzaju reprezentacja jest stosowana w celu ułatwienia zrozumienia treści, uwypuklenia istotnych właściwości danych i informacji szczegółowych na ich temat (np. takich jak zależności, reguły, trendy, prawidłowości, struktury, symetrie, podobieństwa, różnice między danymi i anomalie itp.), które trudno byłoby wykryć, stosując wyłącznie metody analityczne (Wyskwarski 2016).

W zależności od typu danych, celu oraz kontekstu można stosować różne sposoby i techniki wizualizacji. Wybór odpowiedniej metody, techniki wizualizacji zależy m.in. od atrybutów danych: skali pomiaru, liczby obserwacji, liczby zmiennych, rozkładu, istotności statystycznej, kontekstu, intencji autora oraz oczekiwań odbiorcy (Wyskwarski 2016). Co jest związane z pojęciem systemów organizacji wiedzy, których zadaniem jest organizacja zawartości zasobów informacyjnych, będących uporządkowanymi zbiorami wyrażen reprezentujących pojęcia, które składają się na pewną semantyczną wiedzę dziedzinową (Sosińska-Kalata 2005).

Najprostszy model organizacyjny wiedzy reprezentują tzw. listy terminów, dla których relacyjna struktura pojęć wyrażana jest przez zgromadzone słownictwo. Modelem bardziej złożonym są struktury hierarchiczne, w których terminy lub symbole oraz reprezentowane przez nie pojęcia połączone są w wielopoziomowe tzw. gniazda tematyczne. Najbardziej złożony model to systemy organizacji wiedzy, w których wyrażenia reprezentujące określone pojęcia powiązane są różnymi typami związków, co zapewnia bogaty kontekst relacyjny definiujący sposób interpretacji danego pojęcia. Do hierarchicznych SOW należą taksonomie, które grupują obiekty dowolnego typu na podstawie określonych atrybutów. Złożone, ale równocześnie niejednorodne modele organizacji wiedzy tworzą tzw. listy relacyjne, do których należą tezaury, sieci semantyczne, tzw. mapy myśli i ontologie. Tezaury stanowią słowniki pojęciowe, w których znaczenie terminów opisywane jest za pomocą sieci ich semantycznych powiązań z innymi terminami. Natomiast sieci semantyczne to systemy organizacji wiedzy służące do porządkowania pojęć i terminów za pomocą struktury sieci powiązań pojęć, reprezentowanych przez węzły tych sieci, gdzie relacje określają rodzaj połączenia między dwoma węzłami (np. relacje typu: całość – część, przyczyna – skutek, rodzic – dziecko, obiekt – własność itp.). Tzw. mapy myśli, pojęć, tematów to narzędzia projektowane w celu ułatwienia wieloaspektowej organizacji i przeszukiwania zasobów informacji, będące formą sieci semantycznej (Sosińska-Kalata 2005).

Fakt konieczności przygotowania wysokiej jakości sprawozdań niefinansowych, np. zintegrowanych, odpowiadających potrzebom inwestorów, determinuje wykorzystanie nowoczesnych technologii, które pozwalają w podmiotach sporządzających raporty łączyć informacje finansowe i niefinansowe w spójny obraz, na co pozwalają np. metody wizualizacji informacji sprawozdawczych za pomocą taksonomii.

Na przykład taksonomia XBRL, dotycząca sprawozdawczości elektronicznej, definiuje reguły dotyczące danych generowanych w raportach rocznych, określa atrybuty wymagane dla każdej pozycji sprawozdania finansowego, zasady stosowane do obliczania wartości tych pozycji i umożliwia określenie relacji pomiędzy poszczególnymi pozycjami sprawozdań itp. Czyli warstwa prezentacji w tej taksonomii określa, w jaki sposób zdefiniowane są pozycje finansowe, które powinny zostać ujęte w sprawozdaniu oraz pozwala na przedstawianie tych pozycji w odpowiednich strukturach hierarchicznych itp. Warstwa obliczeń opisuje zależności liczbowe, numeryczne między pozycjami sprawozdania. Warstwa definicji pozwala na określenie dodatkowych powiązań między poszczególnymi pozycjami, które nie są regulowane przez warstwy prezentacji oraz obliczeń. Warstwy referencji oraz etykiet służą do wskazania aktu prawnego, w którym dana pozycja sprawozdania jest zdefiniowana, łącznie z jego numerem i paragrafem, a także do umieszczenia nazwy pozycji

sprawozdania finansowego w danym języku w postaci etykiety (Fliegner 2012). Taksonomia XBRL pozwala na szczegółowy opis każdej zdefiniowanej w sprawozdaniu pozycji poprzez wyszczególnienie jej własności, jak np. charakter (monetarny, procentowy, tekstowy), wymiar czasowy (dane za okres czy na koniec okresu sprawozdawczego) czy charakter księgowy (Wn, Ma). A także daje możliwość ujęcia w sprawozdaniach pozycji specyficznych dla danej branży, a nawet poszczególnych podmiotów gospodarczych poprzez tworzenie odpowiednich rozszerzeń do danej taksonomii bazowej.

W przypadku przykładowej taksonomii dla informacji niefinansowej dotyczącej na przykład ryzyka w sprawozdaniu z działalności oprócz przyjętej definicji, kryterium klasyfikacji, rodzaju, źródeł i czynników ryzyka w informacjach rozszerzających taksonomię bazową takiej pozycji w sprawozdaniu można dodatkowo ująć: informacje na temat obszarów ryzyka identyfikowalnych na podstawie bilansu, rachunku zysków, sprawozdania z przepływów pieniężnych oraz zestawienia zmian w kapitale własnym (odniesienie do konkretnych pozycji bilansowych – patrz *Ryzyko w rachunkowości* 2008) z uwzględnieniem luki informacyjnej w podstawowych elementach sprawozdania finansowego w zakresie ryzyka.

Można także ujawnić informacje odpowiadające potrzebom informacyjnym w procesie zarządzania ryzykiem w zależności od etapów (Kiziukiewicz 1997; Sawicki 2005): na etapie identyfikacji ryzyka (rodzaje zagrożeń i ich przyczyny, procesy objęte ryzykiem, miejsca powstawania ryzyka, moment powstawania ryzyka, następstwa ryzyka, powiązania z innymi zdarzeniami); na etapie szacowania ryzyka (planowanie celów i zadań szczegółowych, rodzaj i kierunek odchyleń, wielkość odchyleń, konsekwencje odchyleń, analiza kosztów i efektów); na etapie sterowania ryzykiem (identyfikacja zagrożeń, oddziałujących na podmiot, możliwości reakcji, system zabezpieczeń przed ryzykiem, rozwiązania organizacyjne) oraz na etapie kontroli ryzyka.

Ujawnienia dotyczące ryzyka można też przedstawić w podziale na procedury związane z ryzykiem z uwzględnieniem procedur stosowanych (Sawicki 2005):

- przed podjęciem decyzji (identyfikacja, szacowanie ryzyka i planowanie ryzyka),
- po podjęciu decyzji (działania eliminujące lub ograniczające skutki ryzyka – np. tworzenie rezerw, kapitału z aktualizacji wyceny, odpisy aktualizujące aktywa itp.).

4. Podsumowanie

Współcześnie w praktyce gospodarczej największe zagrożenie stanowią informacje nieprawdziwe oraz nieważne lub mało ważne bądź przekazywane

w nadmiarze w celu wywołania tzw. chaosu informacyjnego, co powoduje, że decydenci zasypywani nadmiarem nieistotnych i bezużytecznych informacji mogą przeoczyć informacje istotne (Hysa 2012).

Z punktu widzenia rachunkowości jako systemu informacyjnego, wizualizacja informacji niefinansowych jest zdeterminowana przede wszystkim:

- brakiem integracji informacji niefinansowych z innymi informacjami niefinansowymi i finansowymi,
- brakiem przedstawienia w wyraźny sposób relacji między ujawnianymi danymi, informacjami,
- ujawnianiem danych, informacji w sposób niestanowiący kontekstu dla informacji finansowych, które służą do oceny działalności podmiotu.

Jest to związane także z problemem tzw. manipulowania wrażeniem, które jest stosowane przy sporządzaniu raportów niefinansowych i oznacza (Masztalerz 2016) manipulowanie: czytelnością, retoryką, zasobem tematycznym, prezentacją wizualną, porównywaniem dokonań (wyników), oraz jest związane z selektywnością wyników finansowych, przypisywaniem dokonań, tj. przedstawianiem pozytywnych rezultatów jako zasług jednostki, a negatywnych – jako skutku czynników zewnętrznych niezależnych od jednostki itp.

Użytkownicy informacji biznesowych z jednej strony oczekują poszerzenia zakresu ujawnień o informacje niefinansowe, z drugiej podkreślają konieczność ich wysokiej jakości. Równocześnie wartość informacyjna danych finansowych jest zwiększana przez ich odniesienie do miar niefinansowych, ale tylko wtedy, gdy są one spójne, zintegrowane.

Zastosowanie wizualizacji do prezentacji danych i informacji ekonomicznych pozwala przede wszystkim na wskazywanie w uproszczonej, ale równocześnie zrozumiałej i efektywnej formie, relacji między informacjami niefinansowymi, a także powiązań pomiędzy informacjami finansowymi a niefinansowymi, stanowiąc istotny kontekst dla oceny faktycznej sytuacji majątkowo-finansowej podmiotów w aspekcie oceny retro- i prospektywnej.

Przykładowa taksonomia XBRL pozwala na ujęcie w sprawozdaniach pozycji specyficznych dla danej branży czy poszczególnych podmiotów gospodarczych, poprzez wygenerowanie odpowiednich rozszerzeń do danej taksonomii bazowej.

Literatura

Błażyńska J., *Użyteczność informacji finansowych sprawozdań finansowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2015.

Dyczkowska J., *Nowe wyzwania dla spółek w zakresie sprawozdawczości: ujawnienia finansowe i pozafinansowe według Międzynarodowych Ram Raportowania*

- Zintegrowanego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 374.
- Eljasiak E., *W kierunku zintegrowanej sprawozdawczości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2011, t. 62(118).
- Fliegner W., *Standaryzacja elektronicznej sprawozdawczości finansowej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu” 2012, nr 40.
- Gmińska R., Magier-Łakomy E., *Efekt obramowania w decyzjach ekonomicznych wspomaganych informacjami z rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2014, nr 77(133).
- Gmytrasiewicz M., *Wybrane problemy teoretyczne współczesnej rachunkowości*, [w:] *Problemy współczesnej rachunkowości*, Oficyna Wyd. SGH, Warszawa 2009.
- Hysa B., *Zapewnienie jakości informacji w procesach informacyjno-decyzyjnych urzędów administracji publicznej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2012, seria „Organizacja i Zarządzanie”, z. 61.
- Kiziukiewicz T., *Ryzyko jako element strategicznej rachunkowości zarządczej*, [w:] *Problemy współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 1997, nr 203(17).
- Kiziukiewicz T., *Problemy dostosowania rachunkowości do informacyjnych wymagań zarządzania*, „Prace Naukowe Politechniki Szczecińskiej”, 261, „Prace Katedry Rachunkowości” 1984, nr 2.
- Krasodomska J., *Informacje niefinansowe w sprawozdawczości spółek*, https://www.kozminski.edu.pl/fileadmin/.../Krasodomska_Seminarium_12_05.pdf, dostęp: 20.03.2017.
- Kubicka M., Kaczówka M., *Zmiany w raportowaniu biznesowym na przestrzeni ostatnich lat*, [w:] *Ewolucja rachunkowości w teorii i praktyce gospodarczej*, E. Śnieżek, F. Czechowski i S. Doroba (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Masztalercz M., *O narracjach w rachunkowości, czyli jak zarządzać wrażeniem*, *Studia Ekonomiczne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 274.
- PwC Reporting Survey: What's Working and What's Not*, PwC 2013, <http://www.pwc.co.uk/audit-assurance/publications/trust-through-transparency>, dostęp: 20.01.2014.
- Skoczyła-Tworek A., *Zarządzanie informacją i wiedzą jako determinanty stymulowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa w dobie kryzysu ekonomicznego*, [w:] *Przedsiębiorstwo oparte na wiedzy*, A.P. Balcerzak, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Toruń 2014.
- Sobczyk M., *Podstawy teoretyczne koncepcji zintegrowanego raportowania*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów SGH” 2013, nr 130.

- Sosińska-Kalata B., *Systemy organizacji wiedzy w środowisku sieciowym*, [w:] *Od informacji naukowej do technologii społeczeństwa informacyjnego*, B. Sosińska-Kalata i M. Przystek-Samokowa przy współpr. A. Skrzypczaka, Wyd. SBP, Warszawa 2005.
- Świdarska G.K., Bek-Gaik B., *Dokąd zmierza raportowanie biznesowe*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe UE w Katowicach” 2016, nr 274.
- Wiśniewska J., *Weryfikacja danych pozafinansowych w raportach CSR polskich spółek*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 396, t. 2.
- Wyskwarowski M., *Wizualizacja danych w organizacji gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2016, z. 96, nr kol. 1963.
- Zuchewicz J., *Współczesne determinanty rozwoju rachunkowości*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 388.
- Zyznarska-Dworczak B., *Weryfikacja danych pozafinansowych w raportowaniu osiągnięć jednostek odpowiedzialnych społecznie*, „Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia” 2016, nr 2/2(80).

Dr Krzysztof Jonas

*Katedra Rachunkowości Finansowej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie*

RAPORTY SPOŁECZNE JAKO PRZYKŁAD REALIZACJI USTAWOWEGO OBOWIĄZKU PUBLIKOWANIA DANYCH O CHARAKTERZE NIEFINANSOWYM

1. Wprowadzenie

Ewolucja ustawy o rachunkowości celem dostosowania jej do rozwiązań unijnych staje się w ostatnich latach bardzo widoczna. Wprowadzenie nowych wzorów sprawozdań dla jednostek mikro (ustawa o zmianie ustawy o rachunkowości 2014), małych (ustawa o zmianie ustawy o rachunkowości 2015) oraz jednostek użyteczności publicznej (ustawa o zmianie ustawy o rachunkowości 2016) to zmiany, które najłatwiej zauważyć. Nowelizacja ustawy o rachunkowości wprowadzająca wzór sprawozdań finansowych dla jednostek użyteczności publicznej, która pojawiła się z końcem 2016 roku, poza innymi zmianami zmodyfikowała również treść sprawozdania z działalności jednostki. Wprowadza ona bardzo ciekawy obowiązek raportowania danych o charakterze niefinansowym, m.in. w zakresie informacji społecznych i środowiskowych, a także stosowanego przez jednostkę modelu biznesowego. Jak szacuje Ministerstwo Finansów, obowiązek ten dotyczyć będzie ok. 300 największych podmiotów z polskiego rynku¹.

Obowiązek raportowania niefinansowego wynika z dyrektywy 2014/95/UE (Dyrektywa 2014), a kraje członkowskie miały czas na jej implementację do 6 grudnia 2016 roku. Zgodnie z jej postanowieniami (punkt 6): „aby zwiększyć spójność i porównywalność informacji niefinansowych ujawnianych na terytorium Unii, niektóre jednostki powinny przygotowywać oświadczenie na temat informacji niefinansowych zawierające informacje dotyczące przynajmniej kwestii środowiskowych, społecznych i pracowniczych, poszanowania

¹ Według wystąpienia dyrektora Departamentu Rachunkowości i Rewizji Finansowej pani Joanny Dadacz na Ogólnopolskim Zjeździe Katedr Rachunkowości w dniu 28.09.2016 r. w Katowicach.

praw człowieka, przeciwdziałania korupcji i łapownictwu. Sprawozdanie takie powinno zawierać opis polityki, wyników oraz ryzyka związanych z tymi sprawami oraz powinno być włączane do sprawozdania z działalności jednostki”.

Głównym celem niniejszego opracowania jest przedstawienie wprowadzonych do ustawy o rachunkowości zasad raportowania niefinansowego oraz możliwych sposobów ich prezentacji. Dla realizacji tego celu posłużono się metodą analizy bieżących aktów prawnych oraz innych rozwiązań pozbawionych charakteru prawnego. Ponadto niniejsze opracowanie ma zwrócić uwagę na potencjalne kierunki rozwoju sprawozdawczości finansowej w kierunku raportowania danych o charakterze niefinansowym.

2. Sprawozdanie z działalności jednostki po nowelizacji ustawy o rachunkowości

Sprawozdanie z działalności jednostki ma charakter opisowy i powinno obejmować istotne informacje o stanie majątkowym i sytuacji finansowej, w tym ocenę uzyskiwanych efektów oraz wskazanie czynników ryzyka i opis zagrożeń. Zgodnie z art. 49 ust. 2 ustawy o rachunkowości (tekst jednolity 2016) informacje podawane w sprawozdaniu są uporządkowane w siedmiu grupach tematycznych:

- zdarzenia po dniu bilansowym,
- przewidywany rozwój jednostki,
- ważniejsze osiągnięcia w dziedzinie badań i rozwoju,
- aktualna i przewidywana sytuacja finansowa,
- dane o posiadanych udziałach własnych,
- informacje o posiadanych oddziałach,
- dane o posiadanych instrumentach finansowych.

Sprawozdanie to powinno – zgodnie z art. 49 ust. 3 zawierać również wskaźniki finansowe i niefinansowe, łącznie z informacjami dotyczącymi zagadnień środowiska naturalnego i zatrudnienia, a także dodatkowe wyjaśnienia do kwot wykazanych w sprawozdaniu finansowym. To ostatnie zagadnienie zostało z końcem grudnia 2016 roku nieco poszerzone w uchwalonej zmianie ustawy o rachunkowości, która wprowadziła wiele istotnych modyfikacji do zawartości tego sprawozdania. Wspomniany punkt 3 został rozdzielony na dwie części (3 i 3a) i zgodnie z art. 1 punkt 8 przyjął następujące brzmienie:

- punkt 3 – sprawozdanie z działalności jednostki powinno obejmować również – o ile jest to istotne dla oceny rozwoju, wyników i sytuacji jednostki – co najmniej:

- kluczowe finansowe wskaźniki efektywności związane z działalnością jednostki,
- kluczowe niefinansowe wskaźniki efektywności związane z działalnością jednostki oraz informacje dotyczące zagadnień pracowniczych i środowiska naturalnego;
- punkt 3a – w przypadku, gdy istnieje powiązanie pomiędzy wartościami wykazanymi w rocznym sprawozdaniu finansowym a informacjami zawartymi w sprawozdaniu z działalności jednostki, powinno ono zawierać odniesienia do kwot wykazanych w sprawozdaniu finansowym, a także dodatkowe wyjaśnienia dotyczące tych kwot.

Z porównania „nowych” zapisów ze „starym” wyróżnia się doprecyzowanie, o jakie wskaźniki chodzi (priorytetem jest efektywność).

Istotniejsza jest jednak zmiana dodająca do ustawy o rachunkowości art. 49b wprowadzająca dla niektórych podmiotów obowiązek poszerzenia zawartości sprawozdania z działalności jednostki. Stosownie do art. 1 pkt 9 ustawy o zmianie ustawy o rachunkowości wprowadzony artykuł 49b nakłada wyżej wspomniany obowiązek na jednostki, o których mowa w art. 3 ust. 1e pkt 1-6 ustawy o rachunkowości (jest to określenie, które podmioty nie mogą być jednostkami mikro i jednostkami małymi) będące:

- spółkami kapitałowymi,
- spółkami komandytowo-akcyjnymi, jawnymi lub komandytowymi, w których wszyscy wspólnicy, którzy ponoszą nieograniczoną odpowiedzialność, są spółkami kapitałowymi,
- spółkami komandytowo-akcyjnymi lub spółkami z innych państw o podobnej do tych spółek formie prawnej,

pod warunkiem że w roku obrotowym, za który sporządza sprawozdanie finansowe oraz w roku poprzedzającym przekracza wskazane w ustawie wielkości. Te wielkości dotyczą:

- zatrudnienia – 500 osób – w przypadku średniorocznego zatrudnienia w przeliczeniu na pełne etaty oraz
- wielkości aktywów na koniec roku obrotowego – 85 mln zł lub przychodów netto ze sprzedaży towarów i produktów za rok obrotowy 170 mln zł.

Warto zwrócić uwagę, że pierwszy warunek dotyczący wielkości zatrudnienia jest zadany bezwzględnie – jednostka musi go spełniać, czyli mieć zatrudnienie większe niż 500 osób. W stosunku do pozostałych warunków mogą być stosowane wymiennie – wystarcza spełnienie pierwszego lub drugiego (lub obydwóch). Te podmioty mają zawrzeć w sprawozdaniu jako dodatkową, wyodrębnioną część oświadczenie na temat informacji niefinansowych.

Nowo wprowadzony artykuł określa, że ma ono obejmować co najmniej:

- zwięzły opis modelu biznesowego jednostki,

- kluczowe niefinansowe wskaźniki efektywności związane z działalnością jednostki,
- opis polityk stosowanych przez jednostkę w stosunku do zagadnień społecznych, pracowniczych, środowiska naturalnego, poszanowania praw człowieka oraz przeciwdziałania korupcji, a także opis rezultatów stosowania tych polityk,
- opis procedur należytej staranności – jeżeli jednostka je stosuje w ramach stosowanych polityk wymienionych w punkcie 3,
- opis istotnych ryzyk związanych z działalnością jednostki, mogących wywierać niekorzystny wpływ na stosowane polityki wymienione w punkcie 3, w tym ryzyk związanych z produktami jednostki lub jej relacjami z otoczeniem zewnętrznym, w tym z kontrahentami, a także opis zarządzania tymi ryzykami.

Zadaniem wspomnianego oświadczenia jest przedstawienie informacji niefinansowych w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne dla oceny rozwoju, wyników i sytuacji jednostki oraz wpływu jej działalności na zagadnienia wspomniane wyżej w punkcie 3. W sytuacji gdy jednostka w odniesieniu do niektórych zagadnień nie stosuje polityki, jednostka jest zobligowana podać powody, dla których to się dzieje. Istotnym aspektem prezentowania tych informacji jest fakt wprowadzenia możliwości zastosowania różnych standardów. Jednostka może zastosować tu zarówno własne zasady, jak i standardy/normy/wytyczne krajowe, unijne, jak i międzynarodowe. Jedynym wymogiem jest podanie informacji, jakie zasady/standardy/normy/wytyczne jednostka zastosowała. Sporządzenie odrębnego od sprawozdania z działalności jednostki sprawozdania na temat informacji niefinansowych uważane jest – zgodnie z nowo wprowadzonym art. 49b ust. 9 – za wypełnienie obowiązku sprawozdawczego. Warunkiem jest, obok sporządzenia sprawozdania, również jego zamieszczenie na stronie internetowej w terminie 6 miesięcy od dnia bilansowego.

3. Stosowane na świecie metody raportowania danych niefinansowych

Zgodnie z podanymi wcześniej zmianami przepisów, jeżeli jednostka jest zobligowana do podania szerszego zakresu informacji niefinansowych, może sama opracować sposób raportowania lub skorzystać z gotowych wzorców stosowanych na świecie. Według Global Compact wyróżnić można cztery główne obszary tematyczne raportowania danych niefinansowych: prawa człowieka, standardy pracy, środowisko naturalne i przeciwdziałanie korupcji (Czerwonka 2013, s. 43). Według innego podejścia w raportowaniu należy

wziąć pod uwagę: udziałowców, pracowników, klientów, społeczeństwo (Żemigala 2007, s. 49). Niezależnie jednak od podejścia do zakresu tematycznego widać, iż pokrywa się on z wymogami ustawowymi zawartymi w nowych przepisach. Istotnym wyzwaniem w tej materii jest stworzenie jednolitego i spójnego sposobu raportowania tych danych tak, aby umożliwić porównywalność wyniku i standaryzację zasad ich tworzenia. Dlatego też wydaje się, że prostszym sposobem będzie skorzystanie z już istniejących systemów raportowania danych o charakterze niefinansowym. Do najpopularniejszych należą:

- standardy Global Reporting Initiative (GRI),
- zasady UN Global Compact,
- wytyczne IIRC (International Integrated Reporting Council),
- standard Social Accountability 8000 oraz Standard AA 1000,
- norma ISO 26000,
- model LBG,
- inne.

Standardy Global Reporting Initiative (GRI) należą do najbardziej znanych i najczęściej stosowanych systemów raportowania danych niefinansowych w Polsce i na świecie (<http://raportcsr.pl/polskie-tlumaczenie-standardow-raportowania-niefinansowego-gri-g4-juz-dostepne/>), dowodem tego jest fakt, iż ponad 70% firm przygotowuje swoje raporty, korzystając z ich wytycznych (Sroka, www.odpowiedzialnybiznes.pl). Ze wzoru raportowania GRI korzysta 7500 firm na całym świecie (Sudak, <http://wyborcza.pl/7,155287,21435184,raporty-spoleczne-czyli-kopalnia-wiedzy-o-spolkach-kto-musi.html?disable-Redirects=true>). Wytyczne GRI zachęcają wszystkie organizacje, zarówno prywatne, jak i publiczne do raportowania zgodnego z ich zasadami (www.globalreporting.org/resourcelibrary/GRI-G3-Polish-Reporting-Guidelines.pdf). Zapewnia to odpowiednią jakość danych i ich standaryzację, co sprzyja z kolei porównaniom jednostek. Standardy GRI podlegają okresowym zmianom dla ich aktualizacji, najnowsza ich wersja jest ich czwartą wersją, tzw. G4. Istotną ich zaletą jest fakt, że są spójne z innymi standardami, takimi jak UN Global Compact, ISO 26000 czy IIRC. Są przetłumaczone na język polski i dostępne za darmo (www.global-reporting.org/information/g4/Pages/G4translations.aspx). Wytyczne (GRI) umożliwiają zbudowanie systemu raportowania oraz stworzenie raportu ze skwantyfikowanymi i porównywalnymi danymi. Raportowanie danych niefinansowych zgodnie z wytycznymi GRI umożliwia wszystkim jednostkom zapewnienie odpowiedniej jakości danych oraz określenie zasięgu raportu. Zastosowanie ich ma zapewnić przejrzystość – która ma być wartością nadrzędną i jednocześnie celem, jaki ma przyświecać wszystkim aspektom raportowania.

Zasady UN Global Compact funkcjonują w ramach dobrowolnego programu ONZ umożliwiającego wymianę wiedzy i doświadczeń w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu. Jednostki deklarujące przystąpienie do tego programu muszą przynajmniej raz w roku publikować informacje o swoich działaniach, które mają być zgodne z zasadami UN Global Compact (www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants).

Wytyczne międzynarodowej Rady ds. Zintegrowanego Raportowania wprowadzają zasady, zgodnie z którymi powinien zostać sporządzony raport zintegrowany, nie przedstawia jednak konkretnych wskaźników, pozostawiając tę kwestię jednostce, która powinna je dobrać zgodnie ze specyfiką jej działalności (<http://integratedreporting.org/>).

Social Accountability 8000 ma nieco inny charakter, gdyż ustanawia dobrowolnie przyjmowane wymagania, które pracodawcy muszą spełniać w miejscu pracy, łącznie z prawami pracowniczymi, warunkami pracy i systemami zarządzania (www.mr.gov.pl/media/15751/pracodawcy_rp_norma_sa_8000.pdf, s. 50). Ma więc nieco węższy charakter niż wymagane nowelizacją informacje niefinansowe, choć może stanowić dobre ich uzupełnienie.

Standard AA1000 to właściwie trzy oddzielne standardy funkcjonujące w ramach Zasad Odpowiedzialność na rzecz Zrównoważonego Rozwoju opisane po raz pierwszy w 1999 roku. Obecnie funkcjonują jako AA 1000 Weryfikacja, AA 1000 Zaangażowanie interesariuszy, AA 1000 Wytyczne oraz AA 1000 Zasady odpowiedzialności. Odnoszą do takich kwestii, jak ład korporacyjny, model biznesowy czy strategię organizacji. Standardy są założeniami ramowymi, które pozwalają jednostce uporządkować problematykę zrównoważonego rozwoju (http://www.csrinfo.org/wpcontent/uploads/2016/03/Standardy_AA1000_Przewodnik_CSRinfo_2011.pdf).

ISO 26000 to międzynarodowa norma dotycząca społecznej odpowiedzialności, która ma zastosowanie do wszystkich podmiotów niezależnie od wielkości i lokalizacji oraz profilu działalności. Zawiera wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności w różnych jej aspektach, począwszy od zrównoważonego rozwoju, poprzez oczekiwania interesariuszy, aż po elementy systemu zarządzania. Zadaniem normy ISO 26000 jest ułatwiać organizacjom działanie w sposób odpowiedzialny (<http://www.pkn.pl/iso-26000>).

Model LBG (London Benchmarking Group) umożliwia zarządzanie, mierzenie i raportowanie efektywności zaangażowania społecznego przedsiębiorstw. Model ten wymaga członkostwa w sieci benchmarkingowej, co daje możliwość dokonywania porównań z innymi firmami należącymi do sieci. Pozwala ocenić firmie działalność na rzecz społeczeństwa pod kątem zaangażowanych zasobów (nakładów) i osiągniętych wyników (skutków i wpływów). Jest zgodny z najpopularniejszymi systemami raportowania jak GRI (www.lbg-online.net/).

4. Raport społeczny PZU SA jako przykład realizacji obowiązku ustawowego w zakresie publikowania danych niefinansowych

W Polsce dziedzina raportowania społecznego jest stosunkowo nowa, lecz rozwija się dość szybko, gdyż coraz więcej podmiotów doceniając znaczenie komunikacji z otoczeniem, podejmuje działania w tym zakresie. Przykładem tego jest konkurs „Ranking odpowiedzialnych firm”, który w 2016 roku został zorganizowany już po raz dziesiąty². W ostatniej edycji rankingu udział wzięło łącznie 101 jednostek (ze wszystkich dziedzin gospodarki), a łącznie we wszystkich edycjach wzięło udział 180 firm.

Innego rodzaju inicjatywą popularyzującą tę tematykę jest konkurs „Raporty społeczne” organizowany od 2007 roku przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu oraz Deloitte (www.raportyspoleczne.pl/informacje-o-konkursie). Głównym celem tej inicjatywy jest zwrócenie uwagi na znaczenie raportowania niefinansowego oraz wskazanie dobrych praktyk w tym zakresie. Na stronie internetowej konkursu w zakładce „biblioteka raportów” znajduje się 231 raportów, co świadczy o zainteresowaniu przedsiębiorstw tą tematyką. Raporty społeczne sporządziło do tej pory 90 polskich spółek, z czego regularnie robi 40 (Sudak, op. cit.). Nie wszystkie raporty były przygotowywane zgodnie z wymogami GRI, część podlegała niezależnej, zewnętrznej weryfikacji. Przykładem podmiotu sporządzającego raporty społeczne jest PZU SA, który swój pierwszy raport sporządził w 2010 roku, a następne tworzone były w cyklu dwuletnim, czyli 2011-2012 oraz 2013-2014 (www.pzu.pl/grupa-pzu/dzialalnosc-spoleczna/raporty) (raport za lata 2015-2016 do dnia 20 kwietnia nie został opublikowany). Raporty zostały sporządzone w języku polskim i angielskim zgodnie ze wspomnianymi wyżej wytycznymi GRI.

Raport społeczny za lata 2013-2014 składa się z 86 stron i został podzielony na trzy części poświęcone odrębnym sferom działalności zakładu ubezpieczeń:

- „**Nasza firma**” – omawia problematykę z punktu widzenia podmiotu i obejmuje tematy dotyczące funkcjonowania jednostki, struktury własnościowej, kadry zarządzającej, pracowników,
- „**Nasz biznes**” – część poświęcona działalności ubezpieczeniowej sensu stricto,

² Ranking Odpowiedzialnych Firm to zestawienie spółek działających w Polsce ocenianych pod kątem jakości zarządzania społeczną odpowiedzialnością biznesu, umożliwia on porównanie wyników w poszczególnych obszarach CSR pomiędzy firmami i branżami, (www.rankingodpowiedzialnychfirm.pl).

- **„Nasz świat”** – poświęcona relacjom pomiędzy zakładem ubezpieczeń a otoczeniem, środowiskiem.

Część zasadniczą raportu poprzedza wywiad z prezesem zarządu PZU SA, prezentujący krótko bieżącą działalność oraz zamierzenia na lata następne.

Część pierwsza **„Nasza firma”** podzielona jest cztery grupy tematyczne:

1. Kim jesteśmy?
2. W jaki sposób działamy?
3. Kto jest właścicielem PZU?
4. Jakim jesteśmy pracodawcą?

Część druga **„Nasz biznes”** jest podzielona na sześć grup tematycznych, których treść związana jest ściśle z działalnością ubezpieczeniową. Są to grupy zatytułowane:

1. Jakie produkty oferujemy?
2. Jakie mamy praktyki komunikacji i marketingu?
3. Co robimy, by zapewnić wyższy standard obsługi niż inne firmy ubezpieczeniowe?
4. Jak przebiega u nas proces likwidacji szkód?
5. Z jakimi partnerami współpracujemy, by wzmocnić obsługę klienta?
6. Jak współpracujemy z dostawcami?

Część trzecia **„Nasz świat”** poświęcona jest tematyce, która jest najbardziej utożsamiana z działaniami społecznymi jednostki. Ponieważ inne zakłady ubezpieczeń nie sporządzają raportów społecznych, ta część najlepiej się nadaje do porównywania działań w ramach CSR. We wstępie do tej części zawarto bardzo charakterystyczne słowa znakomicie oddające sens tego typu działań: „Staramy się działać nie tylko jak przedsiębiorca dążący do rozwoju działalności lecz również jak aktywny obywatel, reagujący na społeczne problemy i wyzwania”. Ta część raportu również składa się z sześciu grup tematycznych. Są nimi grupy zatytułowane:

1. Jak wygląda nasze otoczenie?
2. Co zrobiliśmy na rzecz zwiększenia bezpieczeństwa i prewencji?
3. Jak promujemy zdrowie wśród Polaków?
4. Jak wspieramy kulturę i dziedzictwo narodowe?
5. Czym zajmuje się Fundacja PZU?
6. W jaki sposób myślimy o ochronie środowiska naturalnego?

Po części zasadniczej następuje rozdział poświęcony podstawowym informacjom o raporcie, w którym przybliżono procedurę powstawania raportu i osoby zaangażowane w jego powstanie. Przybliży również zgodnie ze standardami GRI kluczowe kwestie, które raport powinien opisywać, jak i te o mniejszym znaczeniu, lecz wiążące się z najważniejszymi aspektami. Zaprezentowano również listę wskaźników GRI (tzw. GRI G4 Content Index) razem ze wskazaniem miejsca w raporcie wraz z informacją, czy dane

związane we wskaźniku zostały poddane niezależnej weryfikacji, czy też nie. Zaprezentowano je w formie tabelarycznej ułatwiającej dotarcie do określonego fragmentu raportu komuś zainteresowanemu szczegółowymi kwestiami bez czytania całości raportu.

Ostatnim elementem raportu jest oświadczenie Bureau Veritas Polska sp. z o.o., zawierające niezależne poświadczenie sporządzonego przez PZU SA raportu społecznej odpowiedzialności biznesu. Podmiot, czyli wspomniana wyżej spółka, jest jednostką niezależną, bezstronną i kompetentną zatrudnioną przez PZU w celu dokonania oceny i poświadczenia rzetelności zawartych w raporcie informacji.

Raport kończą podziękowania dla wszystkich 120 osób zaangażowanych w opracowanie raportu.

5. Podsumowanie

Rok 2017 będzie pierwszym rokiem, w którym niektóre podmioty będzie obowiązywała poszerzona zawartość sprawozdania z działalności jednostki. Przygotowanie dodatkowych danych z zakresu informacji niefinansowych może odbywać się w różny sposób, począwszy od stworzenia własnego modelu prezentacji danych – co jednak może powodować trudności z porównywaniem podmiotów, aż po wykorzystanie istniejących systemów raportowania danych niefinansowych. Z punktu widzenia użytkownika sprawozdań, najkorzystniejsze byłoby wprowadzenie jednego standardu lub kilku (np. w wersjach prostszych i bardziej rozbudowanych), ale bazujących na tych samych założeniach tak, aby sporządzane informacje były między sobą porównywalne. Na ten moment za wcześnie jest, aby wysnuć jakieś wnioski, jednakże fakt, że ustawodawca pozostawił wolną rękę jednostkom, może spowodować w przyszłości problemy z ocenę tego segmentu ich działalności.

Literatura

Czerwonka M., *Inwestowanie społecznie odpowiedzialne*, Difin, Warszawa 2013.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/95 UE z dnia 22 października 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2013/34/UE w odniesieniu do ujawniania informacji niefinansowych informacji dotyczących różnorodności przez niektóre duże jednostki oraz grupy, Dz. Urz. UE L330/1.

<http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095&from=PL>, dostęp: 1.04.2017.

<http://integratedreporting.org/>, dostęp: 1.04.2017.

- <http://www.pkn.pl/iso-26000>, dostęp: 5.04.2017.
- http://www.csrinfo.org/wp-content/uploads/2016/03/Standardy_AA1000_Przewodnik_CSRinfo_2011.pdf, dostęp: 5.04.2017.
- <http://raportcsr.pl/polskie-tlumaczenie-standardow-raportowania-niefinansowego-gri-g4-juz-dostepne>, dostęp: 5.04.2017.
- Sroka R., *Raportowanie społeczne na świecie, Wspólna odpowiedzialność, rola raportowania społecznego*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, www.odpowiedzialnybiznes.pl.
- Sudak I., *Raporty społeczne, czyli kopalnia wiedzy o spółkach. Kto musi je przygotować i opublikować?*, <http://wyborcza.pl/7,155287,21435184,raporty-spoeczne-czyli-kopalnia-wiedzy-o-spolkach-kto-musi.html?disableRedirects=true>.
- Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, Dz. U. z 2017 r. poz. 61.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o rachunkowości oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2015 poz. 1333.
- Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, Dz. U. z 2014 r. poz. 1100.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jednolity Dz. U. z 2016 r. poz. 1047.
- www.global-reporting.org/information/g4/Pages/G4translations.aspx, dostęp: 5.04.2017.
- www.lbg-online.net/, dostęp: 5.04.2017.
- www.mr.gov.pl/media/15751/pracodawcy_rp_norma_sa_8000.pdf, dostęp: 5.04.2017.
- www.odpowiedzialni.gpw.pl/, dostęp: 7.04.2017.
- www.odpowiedzialnybiznes.pl, dostęp: 5.04.2017.
- www.rankingodpowiedzialnychfirm.pl, dostęp: 5.04.2017.
- www.raportyspoeczne.pl/informacje-o-konkursie, dostęp: 7.04.2017.
- www.unglobalcompact.org/what-is-gc/participants, dostęp: 7.04.2017.
- Żemigąła M., *Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*, Oficyna Wydawnicza, Wolters Kluwer business, Kraków 2007.

Dr Angelika Kaczmarczyk

*Katedra Teorii Rachunkowości i Analizy Finansowej
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu*

HARMONIZACJA I STANDARYZACJA REGULACJI RACHUNKOWOŚCI NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ

1. Wprowadzenie

Informacja sprawozdawcza prezentuje efekty działalności przedsiębiorstwa. Jest wykorzystywana przez szerokie grono użytkowników, którzy podejmują na jej podstawie wiążące decyzje ekonomiczne. Sprawozdanie finansowe jest podstawą analizy i oceny możliwości lokowania kapitałów przez inwestorów czy oceny wypłacalności podmiotu. Z tego powodu informację sprawozdawczą powinna cechować wiarygodność i rzetelność. Informacja wiarygodna to informacja porównywalna z analogicznymi informacjami opisującymi wyniki finansowe oraz sytuację majątkową jednostek w innych krajach.

Systemy informacyjne rachunkowości powinny zapewnić odpowiednią identyfikację, pomiar oraz prezentację zasobów przedsiębiorstw, które działają obecnie w dynamicznie rozwijającym się otoczeniu. Problem wiarygodnej informacji sprawozdawczej potęgują postępujące procesy globalizacji oraz transferu kapitału inwestorów z całego świata. Oczekiwania użytkowników informacji sprawozdawczej sprawiają, że bez względu na różnice prawne pomiędzy poszczególnymi krajami, sprawozdania finansowe powinny generować użyteczne informacje. Regulacje prawne rachunkowości powinny mieć podobną treść prawną oraz wywoływać takie same skutki prawne. Nie powinno dochodzić do sytuacji, w których jedno sprawozdanie finansowe jest różnie interpretowane w poszczególnych krajach. Takie informacje sprawozdawcze tracą swój podstawowy atrybut użyteczności.

Regulacje zasad rachunkowości różnią się pomiędzy sobą w poszczególnych krajach świata. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem J. Turyny, że różnice te wynikają głównie z odmiennych uwarunkowań historycznych, różnic w rozwoju gospodarczym poszczególnych krajów, a także ich systemów prawnych oraz kręgów kulturowych (Turyna 2003, s. 18).

Próba zniwelowania tych różnic są prowadzone procesy harmonizacji i standaryzacji regulacji rachunkowości na szczeblu międzynarodowym. Celem niniejszego artykułu jest próba zdefiniowania procesu harmonizacji oraz standaryzacji regulacji rachunkowości na arenie międzynarodowej. Dla realizacji celu przyjęto następujące metody badawcze: analiza literatury oraz aktów prawnych z badanego zakresu oraz wnioskowanie przez analogię.

2. Standaryzacja, unifikacja a harmonizacja rachunkowości

Harmonizacja, unifikacja i standaryzacja są pojęciami często używanymi w związku z konwergencją zasad rachunkowości. Są wynikiem rozbieżności zasad rachunkowości stosowanych w poszczególnych krajach. Rozbieżności te wynikają głównie z uwarunkowań historycznych, różnic w rozwoju gospodarczym oraz systemów prawnych krajów. J. Turyna (2003, s. 18) dzieli czynniki oddziałujące negatywnie na unifikację systemów rachunkowości na cztery podstawowe grupy:

- wpływ środowiska, do którego zalicza się m.in. systemy polityczne, edukacyjne, religijne itp.,
- stosowanie konkretnych modeli księgowych, wynikających głównie z wymienionych uprzednio uwarunkowań historycznych,
- ustanawianie krajowych standardów rachunkowości, bez koordynowania tego procesu w skali międzynarodowej,
- sposoby radzenia sobie z typowym dla współczesnej gospodarki stanem niepewności.

Celem ujednolicenia regulacji rachunkowości jest przede wszystkim redukcja sposobów prezentacji informacji sprawozdawczej, a poprzez to zwiększenie jej porównywalności. Rachunkowość jako system informacyjno-komunikacyjny nie może dostarczać sprzecznych i dwuznacznych informacji.

Wraz z postępującą globalizacją różnice w stosowanych zasadach rachunkowości stają się bardziej uciążliwe dla odbiorców informacji sprawozdawczej. Sprawozdania finansowe przedsiębiorstw w poszczególnych krajach tracą walor porównywalności, a jest to jedna z podstawowych cech jakościowych informacji sprawozdawczej. Teoretycy oraz praktycy rachunkowości rozpoczęli proces ujednolicenia zasad rachunkowości tak, by mogły funkcjonować na całym świecie, stając się międzynarodowymi normami prawnymi.

Ujednolicenie, standaryzacja, harmonizacja, konwergencja – te terminy określają proces dochodzenia do jednolitych zasad (m.in. rachunkowości), które będą stosowane w szerszym gronie interesariuszy. Ujednolicenie to

przyspieszy z pewnością proces zmierzający do uzgodnienia poszczególnych krajowych systemów rachunkowości, w celu zwiększenia porównywalności, a tym samym wiarygodności informacji sprawozdawczej. To ujednoczenie, a więc zbliżanie się do siebie systemów rachunkowości, może odbywać się w postaci harmonizacji lub standaryzacji sprawozdawczości finansowej.

Według A. Jarugi harmonizacja zasad rachunkowości w skali regionalnej czy międzynarodowej oznacza proces zwiększania porównywalności sprawozdań finansowych poprzez wprowadzenie spójnego zestawu wzorców, opartego na wspólnych założeniach i koncepcjach, przy czym określone są granice stopnia stosowanych rozwiązań w praktyce. Harmonizacja zakłada występowanie opcji, pewnej elastyczności w ustalonych ramach, co umożliwia podmiotom gospodarczym wybór rozwiązań w ramach polityki rachunkowości (Jaruga 2002, s. 3). Proces harmonizacji uzewnętrznia się poprzez zmniejszenie ilości stosowanych praktyk wskutek wyznaczenia granic różnorodności (Dratwińska-Kania 2011, s. 22). E. Walińska określa harmonizację jako zmniejszenie liczby stosowanych praktyk rachunkowości przez określenie takiego ich zestawu, w ramach którego podmioty gospodarcze mogą dokonywać wyboru (Walińska 2005, s. 29). Przedmiotem harmonizacji są standardy rachunkowości, czyli reguły, normy, według których przygotowywane są sprawozdania finansowe.

Proces harmonizacji rachunkowości będzie więc oznaczać dążenie do takiego stanu rzeczy, w którym osiągnie najwyższy poziom współgrania i zapewnienia zgodności rozwiązań we wszystkich możliwych aspektach, odnoszących się do metod i form sprawozdawczości finansowej jednostek gospodarczych we wszystkich krajach świata. Inaczej mówiąc, są to działania zmierzające do tego, by zostały wypracowane i uznane w skali całego świata międzynarodowe standardy rachunkowości służące sporządzaniu i prezentacji sprawozdań finansowych przez jednostki gospodarcze działające w różnych krajach, które są zgodne z powszechnie akceptowanym, zunifikowanym zbiorem zasad ujmowania, pomiaru i ujawniania informacji (Ignatowski 2009, s. 48).

Standaryzacja to całkowite ujednoczenie zasad i norm rachunkowości (Andrzejewski, Krasodomska, Świetla 2007, s. 40). S.T. Surdykowska także stwierdza, że standaryzacja oznacza proces przyjmowania przez zainteresowane strony identycznych lub zbliżonych praktyk (wzorców) rachunkowości (Surdykowska 1999, s. 73). Standaryzacja oznacza stosowanie dokładnie takich samych reguł i wzorców. Kraje je stosujące powinny sporządzać sprawozdania finansowe według identycznych lub zbliżonych praktyk. Poziom standaryzacji może być jednak różny. Same wzorce mogą być bardziej lub mniej szczegółowe. W ramach standaryzacji wybór określonych zasad rachunkowości jest bardziej ograniczony niż w procesie harmonizacji. Standaryzacja to re-

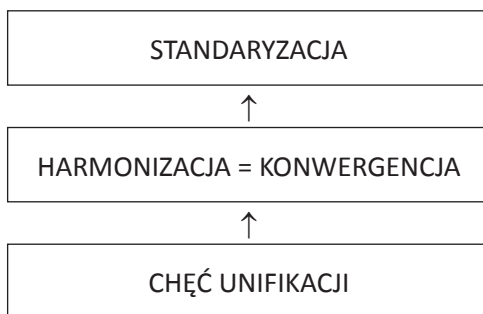
dukowanie różnic w sprawozdawczości finansowej poszczególnych krajów, natomiast harmonizacja to stosowanie tych samych zasad w ich sporządzaniu.

Dla porównania tych terminów interesujący pogląd wyraził R. Jurkiewicz, że harmonizacja prowadzi do harmonii, a standaryzacja – do jednorodności. Trudno mówić o pełnej harmonizacji bez udanego procesu standaryzacji. Pojęcie standaryzacji jest węższe niż harmonizacja i poprzedza proces pełnej harmonizacji (Jurkiewicz 2011, s. 42). Dokładnie odmienne zdanie wyraził J. Samelak – wyższym stopniem harmonizacji jest zatem standaryzacja umożliwiająca wprowadzenie zunifikowanych zasad rachunkowości. Udana harmonizacja zasad rachunkowości może zatem docelowo doprowadzić do jej standaryzacji (Samelak 2004, s. 57).

Konwergencja jest pojęciem zbliżonym do harmonizacji. Po analizie przytoczonych definicji oraz stanowisk innych Autorów powiązania pomiędzy pojęciami harmonizacji, standaryzacji, unifikacji oraz konwergencji prezentuje rysunek 1.

Rysunek 1.

Harmonizacja, standaryzacja, unifikacja, konwergencja

Źródło: opracowanie własne.

Potrzeba unifikacji jest podstawą do podjęcia decyzji o harmonizacji, która jest traktowana jako pojęcie szersze. Harmonizacja i konwergencja w aspekcie zasad rachunkowości mogą być traktowane jako synonimy. Harmonizacja stoi u podstaw standaryzacji. Reasumując, należy zgodzić się ze stwierdzeniem Hanny Czai-Cieszyńskiej, że przedmiotowy cel harmonizacji i standaryzacji jest taki sam, wyeliminowanie rozbieżności pomiędzy sprawozdawczością finansową w różnych krajach (Czaja-Cieszyńska 2012, s. 79). Być może celowe byłoby stosowanie jednoznacznie tylko pojęcia konwergencji zasad rachunkowości, która mogłaby mieć zakres ujednoczenia szerszy – harmonizacja lub węższy – standaryzacja.

3. Instytucje międzynarodowe wspierające proces harmonizacji i standaryzacji rachunkowości

Harmonizacja jest procesem ciągłym, trwającym wiele lat. Na szczeblu unijnym oraz międzynarodowym powstało wiele instytucji wspierających proces harmonizacji oraz standaryzacji zasad rachunkowości, co prezentuje tabela 1.

Tabela 1.

Instytucje wspierające proces standaryzacji i harmonizacji

Instytucje na szczeblu międzynarodowym	Zakres prac
Międzynarodowa Rada Standardów Rachunkowości (zrzesza ponad 100 organizacji zawodowych)	Opracowywanie MSSF
Rada Standardów Rachunkowości Finansowej	Wydaje US GAAP
Międzynarodowa Federacja Księgowych	Wzmocnienie roli zawodu księgowego na świecie, wydawanie dyrektyw rewizji finansowej
Grupa G4 (zawodowa organizacja księgowych z: USA, Kanady, Wielkiej Brytanii i Australii oraz Nowej Zelandii)	Wpływ na proces tworzenia międzynarodowych standardów
Międzynarodowy Komitet Praktyk Auditingu (działa w ramach Międzynarodowej Federacji Księgowych)	Dąży do ujednoczenia praktyk rewizji finansowej w drodze wydawanych wytycznych
Międzypaństwowa Grupa Robocza Ekspertów ds. MSSF i MSR (kontrolowana przez Konfederację ds. Handlu i Rozwoju ONZ)	Wspieranie tworzenia krajowych i regionalnych standardów rachunkowości zwłaszcza w krajach rozwijających się
Amerykański Instytut Certyfikujący Publiczną Rachunkowość	Certyfikuje rachunkowość sektora publicznego w USA
Rada Standardów Auditingu	Wydaje w USA standardy auditingu, sprawozdania z kontroli jakości i porady o certyfikowaniu rachunkowości sektora publicznego
Komitet Standardów Rachunkowości Finansowej	Udziela komentarzy do zagadnień związanych z raportowaniem finansowym
Komisja ds. Interpretacji Międzynarodowej Sprawozdawczości Finansowej	Udziela pomocy Radzie MSR w kreowaniu i doskonaleniu MSSF, zwłaszcza w obszarach, gdzie mogą powstawać sprzeczne interpretacje
Instytucje na szczeblu europejskim	
Komisja Europejska	Wydaje dyrektywy, wytyczne dla krajów członkowskich, które tworzą na ich podstawie własne regulacje rachunkowości

Europejskie Stowarzyszenie Rachunkowości	Upowszechnia wiedzę o rachunkowości, m.in. poprzez organizowanie kongresów
Komitet Regulacyjny Rachunkowości	Harmonizacja przepisów i standardów rachunkowości w krajach członkowskich
Europejska Grupa Rewizji Sprawozdań Finansowych (niezależna instytucja prywatna)	Opiniuje proces zatwierdzania MSSF

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Dratwińska-Kania 2011, s. 23-24).

W ramach powyższych instytucji można wyodrębnić instytucje działające:

- tylko na szczeblu unijnym – tworzące regulacje dla członków Unii Europejskiej, głównie w formie dyrektyw, które stanowią część europejskiego prawa spółek, ale nie stanowią obowiązującego prawa dla krajów członkowskich. Dyrektywy zawierają rozwiązania alternatywne i są bardziej ogólne niż MSR-y. Można zaryzykować stwierdzenie, że te regulacje są wynikiem postępującego **procesu harmonizacji**. Dyrektywy zawierają ogólne wzorce, a ich konstrukcja pozwala krajom członkowskim na zachowanie swoich krajowych rozwiązań prawnych,
- ponadnarodowe – związane ogólnie z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości i Sprawozdawczości Finansowej. Dyrektywy Unii Europejskiej są powiązane z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości, które z kolei są wynikiem **procesu standaryzacji**,
- instytucje tworzące regulacje dla Stanów Zjednoczonych – regulują Ogólnie Akceptowane Zasady Rachunkowości (US GAAP), które są oparte na przepisach. Są bardziej rozbudowane aniżeli MSR i są wynikiem **procesu standaryzacji**.

Poszczególne instytucje są ze sobą powiązane, pracują w sposób ciągły, dlatego tak trudno jednoznacznie oddzielić proces harmonizacji od procesu standaryzacji. Procesy te w pewnym stopniu się przenikają. Przykładowo Rozporządzeniem nr 1606/2002 kraje członkowskie od 1 stycznia 2005 roku zostały zobligowane do wprowadzenia Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej jako podstawy skonsolidowanych sprawozdań finansowych spółek notowanych na rynkach kapitałowych Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Dodatkowo kraje członkowskie mogą rozszerzyć stosowanie Międzynarodowych Standardów Rachunkowości na spółki nienotowane na giełdach, a także na sprawozdania jednostkowe, a nie tylko skonsolidowane sprawozdania grup kapitałowych. Unia Europejska wprowadziła mechanizm analizy każdego standardu pod kątem ich zgodności z wymogami unijnymi. Mechanizm przyjęcia lub odrzucenia danego standardu składa się z trzech etapów:

- rekomendacji przez Europejską Grupę Doradczą ds. Sprawozdawczości Finansowej,
- podjęcia decyzji w sprawie przyjęcia lub odrzucenia – Komitet Regulacyjny ds. Rachunkowości,
- opublikowanie przez Komisję Europejską rozporządzenia zawierającego tekst pełnego standardu w językach urzędowych Unii Europejskiej (Świątek 2011, s. 56).

Powyższy mechanizm jest niestety procesem długofalowym, który powoduje duże opóźnienia we wdrożeniu standardów.

Przykładem odrzucenia standardu jest Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej dla mniejszych jednostek gospodarczych. Standard ten spotkał się z dużą krytyką i pomimo tworzenia nowych regulacji dla jednostek mikro i małych, nie wykorzystano rozwiązań zawartych w tym standardzie w nowej dyrektywie z 26 czerwca 2013 roku (należy zaznaczyć, że wymieniona dyrektywa zawiera wiele rozwiązań dotyczących jednostek mikro i małych) (dyrektywa 2013/34/UE).

4. Podsumowanie

Regulacja rachunkowości jest w dzisiejszych czasach konieczna. Problemem pozostaje jednak rozbieżność, zwłaszcza w stopniu szczegółowości regulacji w poszczególnych krajach, która doprowadza do zmniejszenia użyteczności i wiarygodności informacji sprawozdawczej. Procesy zbliżania się do jednolitego wzorca, który byłby czytelny dla wszystkich interesariuszy, noszą nazwę harmonizacji lub standaryzacji rachunkowości. Nie są to pojęcia tożsame, chociaż przyświeca im jeden cel – ujednoczenie zasad rachunkowości dla jak największej grupy przedsiębiorstw. Nie można jednoznacznie rozróżnić pojęć harmonizacji i standaryzacji. Są to procesy przenikające się wzajemnie. W artykule podjęto próbę zdefiniowania tych pojęć i przyporządkowania powstających regulacji do poszczególnych procesów. Harmonizacja i standaryzacja są wdrażane od wielu lat z pomocą instytucji działających na szczeblu międzynarodowym oraz europejskim. Obecnie możemy mówić o trendzie, który dąży do stworzenia jednolitych standardów, będących wypadkową doświadczeń europejskich i amerykańskich. Postępujące procesy globalizacji, wzrost zapotrzebowania na porównywalne informacje sprawozdawcze, powstawanie ponadnarodowych korporacji wymuszają zbliżanie się do siebie poszczególnych systemów rachunkowości na świecie.

Literatura

- Andrzejewski M., Krasodomska J., Świetla K., *Organizacyjno-prawne instrumenty regulacji rachunkowości i zawodu księgowego w Unii Europejskiej*, [w:] *Perspektywy rachunkowości w Polsce po akcesji do Unii Europejskiej*, B. Micherda (red.), Difin, Warszawa 2007.
- Czaja-Cieszyńska H., *Dostosowanie sprawozdawczości finansowej w mikro i małych przedsiębiorstwach w Polsce do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, wyd. CeDeWu, Warszawa 2012.
- Dratwińska-Kania B., *Ujednolicanie regulacji rachunkowości w skali międzynarodowej i jej główne problemy*, „Zeszyty Naukowe Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, Katowice 2011.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych, skonsolidowanych sprawozdań finansowych i powiązanych sprawozdań niektórych rodzajów jednostek, zmieniająca dyrektywę PE i Rady 2006/43/WE oraz uchylająca dyrektywy Rady 78/660/EWG i 83/349/EWG (Dziennik Urzędowy UE L 182/19).
- Ignatowski R., *Instytucjonalne uwarunkowania i otoczenie globalnych standardów rachunkowości*, wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2009.
- Jaruga A., *Systemy regulacji rachunkowości a międzynarodowa harmonizacja i standaryzacja*, [w:] *Międzynarodowe regulacje rachunkowości. Wpływ na rozwiązania krajowe*, A. Jaruga (red.), C.H. Beck, Warszawa 2003.
- Jurkiewicz R., *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości i Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej przejawem procesu standaryzacji w rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, Katowice 2011.
- Rozporządzenie (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania Międzynarodowych Standardów Rachunkowości.
- Samelak J., *Determinanty sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstw oraz kierunki jej dalszego rozwoju*, wyd. Akademii Ekonomicznej, Poznań 2004.
- Surdykowska S.T., *Rachunkowość międzynarodowa*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1999.
- Świątek W., *Rozwój rachunkowości w świetle konwergencji ustawodawstwa międzynarodowego*, „Zeszyty Naukowe Studia Ekonomiczne Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, Katowice 2011.
- Turyna J., *Standardy Rachunkowości MSR – US GAAP – Polskie ustawodawstwo* Difin, Warszawa 2003.
- Walińska E., *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.

Dr Anna Kasperowicz

Dr Alicja Mazur

*Katedra Rachunkowości Finansowej i Kontroli
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu*

UJĘCIE PRZYCHODÓW W RACHUNKOWOŚCI – NOWE PODEJŚCIE OD 2018 ROKU

1. Wprowadzenie

Przychody to jedna z najważniejszych kategorii ekonomicznych, na podstawie której dokonuje się oceny kondycji jednostek gospodarczych. Wypracowywanie przychodów jest niezbędne dla przetrwania i rozwoju podmiotów gospodarczych i dlatego stanowi czynność o charakterze ciągłym dokonywaną w trakcie realizacji działalności gospodarczej. To dla osiągnięcia przychodów jednostki gospodarcze ponoszą koszty, angażując kapitał i majątek. Od wielkości wypracowanych przychodów i ich relacji do poniesionych w związku z tym kosztów zależy rentowność jednostki i jej ogólna sytuacja ekonomiczna. Stąd też sposób ujmowania, wyceny i prezentacji przychodów w systemie rachunkowości ma istotne znaczenie dla wszystkich jednostek gospodarczych niezależnie od ich wielkości oraz charakteru działalności.

W obecnie stosowanym sposobie ujmowania przychodów w systemie rachunkowości uwaga skupiona jest na zakończeniu procesu dostawy (ewentualnie realizacji usługi) i rozpoznaniu przychodów w momencie przekazania ryzyka i korzyści związanych z dostawą dóbr lub usług. Takie podejście prowadzi do ujmowania przychodów bez uwzględnienia zmian wartości aktywów i zobowiązań w trakcie trwania umowy. A to oznacza, że model ten nie jest zgodny z aktualną definicją przychodów, która określa przychody jako przyrosty korzyści ekonomicznych w formie zwiększenia wartości aktywów lub zmniejszenia wartości zobowiązań (art. 3 ust. 1 pkt 30 UoR).

Brak zgodności stosowanego sposobu ujmowania przychodów z definicją samego przychodu oznacza brak pewności, że informacja o przychodach, jako jedna z najważniejszych przekazywanych w sprawozdaniu finansowym, będzie rzetelna, a w związku z tym użyteczna do podejmowania decyzji. Może to skutkować niewłaściwą interpretacją rzeczywistej sytuacji jednostki gospodarczej. Ponadto w efekcie stosowania obecnie obowiązującego spo-

sobu ujmowania przychodów w sprawozdaniu finansowym widoczny jest jedynie skutek zakończonych procesów wypracowywania przychodów, czyli skutek wykonania obowiązków wynikających z podpisanych umów. Wyjątek stanowią kontrakty długoterminowe, których realizacja jest prezentowana w sprawozdaniu finansowym stopniowo wraz z zakresem zrealizowanych prac. W odniesieniu do pozostałych umów sprawozdanie finansowe nie pokazuje ani faktu ich zawarcia, co dla jednostki gospodarczej już generuje określone obowiązki oraz prawa, ani stopnia ich realizacji, lecz dopiero skutek ich zakończenia. W tym zakresie problematyczne jest ujęcie realizacji umów złożonych, które obejmują sprzedaż kilku dóbr, kilku usług lub łącznie dóbr i usług. W przypadku takich umów nie zawsze można jednoznacznie stwierdzić, czy przychód został wypracowany, kiedy to nastąpiło i w odniesieniu do którego elementu sprzedaży.

Celem artykułu jest zaprezentowanie nowego podejścia do ujmowania przychodów w rachunkowości, które zostało przewidziane w Międzynarodowym Standardzie Sprawozdawczości Finansowej nr 15, oraz przedstawienie propozycji wdrożenia tego rozwiązania do systemu ewidencji. W związku z tym w pierwszej kolejności dokonano przeglądu koncepcji ujmowania przychodów w literaturze. Następnie opisano relację między zmianą wartości aktywów i zobowiązań a sposobem ujęcia przychodu, wskazując przy tym na zgodność tego sposobu z definicją przychodów. Relację tę wykorzystano przy opracowaniu koncepcji wdrożenia rozwiązania, przyjętego w ramach MSSF 15, do systemu ewidencji w rachunkowości. W trakcie przygotowywania opracowania wykorzystywano podstawowe metody badawcze takie jak: obserwacja, analiza, indukcja, dedukcja.

2. Koncepcje pojmowania przychodów w literaturze

W ramach Międzynarodowych Standardów Rachunkowości Finansowej, jak również w polskim prawie bilansowym pojęcie przychodów jest zdefiniowane razem z pojęciem zysku jako: „uprawdopodobnione powstanie w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zwiększenia wartości aktywów, albo zmniejszenia wartości zobowiązań, które doprowadzą do wzrostu kapitału własnego lub zmniejszenia jego niedoboru w inny sposób niż wniesienie środków przez udziałowców lub właścicieli” (art. 3 ust. 1 pkt 30 UoR). Tak sformułowana definicja przychodów koncentruje się na pojęciu korzyści ekonomicznych, które jest również podstawą definicji aktywów (art. 3 ust. 1 pkt 12 UoR). Pomimo że pojęcie korzyści ekonomicznych stanowi trzon dwóch podstawowych definicji rachunkowości, nie zostało ono zdefiniowane w ustawie o rachunkowości, a jedynie w ramach Krajowego Standardu Rachunkowości

nr 4 „Utrata wartości aktywów”. Zgodnie z zapisami tu zawartymi przez korzyści ekonomiczne należy rozumieć potencjał tkwiący w składniku aktywów lub zobowiązań. Zatem pojęcie przychodów zostało mocno osadzone w pozycjach bilansowych i stąd wartość przychodów powinna być ustalana przez pryzmat wyceny aktywów i zobowiązań.

Prawidłowe pojmowanie istoty przychodów uwarunkowane jest określeniem sposobu ich pomiaru i momentu ich realizacji wyznaczającego moment ich rozpoznania (uznania) w systemie informacyjnym rachunkowości. Główną częścią wartości przychodów jest cena transakcyjna określona w zawartych umowach. W wielu przypadkach kwota ta jest określona jako stała wielkość, a jej płatność jest dokonywana w momencie wykonania świadczenia lub po upływie krótkiego okresu. W praktyce gospodarczej występują również takie umowy, których ustalenia powodują, że umowna cena transakcyjna nie stanowi wprost o wartości wykazywanych przychodów. Ma to miejsce przykładowo, gdy płatność ma zostać dokonana w dłuższym okresie po wykonaniu świadczenia lub ma nastąpić w innej formie niż gotówka albo obok stałej kwoty zawiera jeszcze kwotę zmienną.

Po określeniu wartości przychodów istotne jest ustalenie momentu ich uznania, co bezpośrednio zależy od tego, kiedy zostały one wypracowane. Wypracowywanie przychodu w jednostce gospodarczej to proces o ciągłym charakterze. Efekt działalności jednostki, jakim jest szeroko rozumiany produkt, jest wytwarzany stopniowo w miarę zużywania materiałów, surowców oraz postępu przetwarzania poprzez świadczenie pracy. W związku z takim rozumowaniem przychody powinny być uznawane nieustannie, w czasie trwania cyklu wytwarzania produktu podmiotu gospodarczego. Jednak w praktyce gospodarczej nie stosuje się uznawania przychodów w sposób ciągły. W związku z tym poszukiwano jednego momentu, w którym można by bezsprzecznie uznać przychód za osiągnięty.

W koncepcji W.A. Patona oraz A.C. Littletona przychody rozumiane są jako „produkt” przedsiębiorstwa i powstają w wyniku tworzenia dóbr i usług przez jednostkę w określonym przedziale czasu (Paton, Littleton 1940, s. 46). Jest to podejście bardzo ogólne, które nie precyzuje momentu uznawania przychodów.

Inny z nurtów występujących w literaturze proponuje uznawanie przychodów za wypracowane wtedy, gdy nastąpiło zakończenie podstawowych czynności wynikających z umowy oraz gdy możliwy jest obiektywny pomiar rezultatów tej czynności (Moonitz, Sprouse 1962). Oba te warunki są spełnione w momencie dostawy produktu bądź usługi. Alternatywne podejście do problemu określenia momentu realizacji przychodów zaproponowane przez J.H. Myersa bazuje na zaistnieniu punktu krytycznego – zwrotnego (Myers 1959). Jest to moment, w którym niepewność zostaje zredukowana do minimum, tzn. uznanie przychodu następuje po podjęciu krytycznej decyzji bądź

po wykonaniu najtrudniejszego (głównego) zadania. Rozwiązania te jednak nie uwzględniają faktu, że wypracowywanie przychodów ma charakter procesu, który zachodzi w sposób ciągły w trakcie realizacji umowy (zadania), a nie dopiero po wykonaniu jego całości lub głównej części.

W literaturze amerykańskiej problematyka dotycząca przychodów poruszana jest w nieco innym kontekście. Wynika ona głównie ze specyfiki amerykańskich uregulowań. Podczas gdy w wyżej wskazanych MSSF/MSR i także polskich uregulowaniach brak szczegółowych wskazówek w zakresie przychodów, amerykańskie standardy rachunkowości zawierają takich rozwiązań kilkadziesiąt w zależności od branży. W związku z tym w literaturze podejmuje się rozważania o przychodach w kontekście rodzaju prowadzonej działalności na przykład: w branży internetowej (Bowen i in. 2002), oprogramowania (Zang 2005) czy też w produkcji półprzewodników (Rasmussen 2013). Jednocześnie krytykuje się dużą złożoność rozwiązań w zakresie przychodów (Sondhi, Taub 2006), wskazując na negatywne jej skutki prowadzące do nieprawidłowości w raportowaniu informacji o przychodach (Peterson 2012) oraz utraty porównywalności sprawozdań finansowych pomiędzy jednostkami i branżami (Schipper i in. 2009), gdyż przychody związane z realizacją podobnych transakcji mogą być odmiennie ujmowane w systemie rachunkowości różnych jednostek gospodarczych.

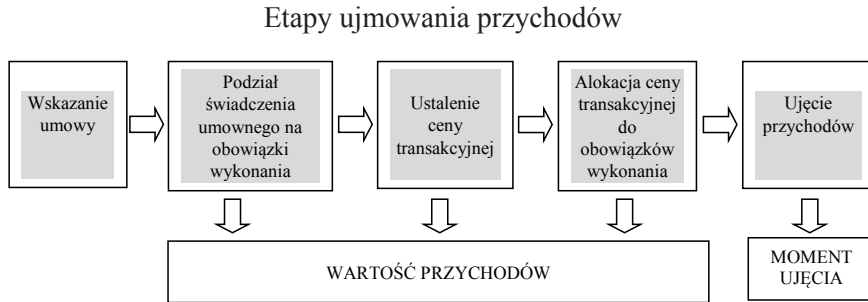
Literatura w Polsce dotycząca przychodów związana jest głównie z tematyką kontraktów długoterminowych (Helin, Bernaziuk 2003; Kalinowski 2004; Kasperowicz 2010, Silska-Gembka 2004; Sobańska 2004).

3. Nowe podejście do ujmowania przychodów

W 2018 roku wchodzi w życie nowy Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej pt. „Przychody z umów z klientami” (MSSF 15). Zgodnie z tym standardem ujmowanie przychodów ma odwzorowywać przekazywanie towarów lub usług na rzecz klientów. Natomiast wartość ujętych przychodów ma odzwierciedlać wysokość wynagrodzenia, do którego spółka spodziewa się uzyskać prawo w zamian za towary lub usługi. W związku z tym standard wprowadza model pięciu etapów rozpoznawania i ujmowania przychodów, co zostało zaprezentowane na rysunku 1.

Pierwszym etapem rozpoznawania przychodów jest zidentyfikowanie podpisanej umowy. Następnie należy dokonać podziału całości świadczenia w niej wskazanego na poszczególne obowiązki, jeżeli zostaną one uznane przez jednostkę za odrębne. Według standardu przychód przypisany do wyodrębnionego obowiązku wykonania, np. dostarczenia towarów lub realizacji usług, powinien być rozpoznany w momencie spełnienia tego obowiązku i przekazania kontroli.

Rysunek 1.

Źródło: opracowanie własne na podstawie MSSF 15.

Kolejnym krokiem po wyodrębnieniu i ewentualnym połączeniu poszczególnych obowiązków składających się na wykonanie świadczenia określonego w umowie jest określenie ceny transakcyjnej. Zgodnie z definicją zawartą w standardzie: „cena transakcyjna to kwota wynagrodzenia, które zgodnie z oczekiwaniami jednostki, będzie jej przysługiwać w zamian za przekazanie klientowi przyrzeczonych dóbr lub usług, z wyłączeniem kwot pobranych w imieniu osób trzecich”. Cena transakcyjna odzwierciedla więc oczekiwania jednostki związane z kwotą, którą ma w przyszłości otrzymać za spełnione świadczenie. Ustalając cenę transakcyjną, jednostka powinna uwzględnić: jej zmienność, wartość pieniądza w czasie, płatności o charakterze niepieniężnym, przewidziane w umowie kwoty płatne klientowi przez sprzedawcę. Ponadto zgodnie ze wskazanym standardem do ustalenia ceny transakcyjnej nie jest wymagane przeprowadzenie oceny zdolności klienta do zapłaty umówionej kwoty i nie stanowi to wstępnego warunku ujęcia przychodu¹.

Ustaloną cenę transakcyjną należy następnie przypisać do wyodrębnionych wcześniej obowiązków wykonania proporcjonalnie do indywidualnych cen sprzedaży dóbr i usług, które dotyczą tych obowiązków. W efekcie wszelkiego rodzaju opusty i rabaty przewidziane w umowie generalnie zostaną proporcjonalnie rozłożone na wszystkie obowiązki wykonania składające się na realizację świadczenia wynikającego z umowy. W specyficznych sytuacjach możliwa jest alokacja opustów i rabatów dotyczących całości umowy tylko do wybranych obowiązków umowy. Podobnie zmienną część ceny transakcyjnej można przypisać w określonych sytuacjach do wybranych, a nie do wszystkich obowiązków wykonania.

Ostatni etap rozpoznawania przychodów to ujęcie ich w księgach rachunkowych. Generalnie przychody należy ująć wtedy, gdy nastąpi wypełnienie obowiązku świadczenia przez jego wykonawcę. Będzie to miało

¹ Więcej na temat ustalenia ceny transakcyjnej zob. A. Mazur (2013).

miejsce wtedy, gdy spełni on swoje obowiązki względem zamawiającego polegające na dostarczeniu dóbr lub usług, czyli w momencie przekazania zamawiającemu kontroli nad towarami lub usługą. Moment ten nie zawsze musi pokrywać się z momentem przekazania znaczących ryzyk i korzyści. Kontrola nad składnikiem aktywów odzwierciedla zdolność do bezpośredniego nim rozporządzania i uzyskiwania z niego wszystkich pozostałych korzyści, jak również zdolność do niedopuszczania do tych czynności osób trzecich. Jednostka powinna stwierdzić, czy kontrola jest przekazywana (a tym samym zobowiązanie jest spełniane) w sposób ciągły przez dłuższy okres, czy też jej przekazanie następuje w jednym określonym momencie.

4. Ujęcie przychodu

Standard MSSF 15 przewiduje znaczącą zmianę w rozpoznawaniu przychodów polegającą na wprowadzeniu podejścia transakcyjnego. Przyjmuje ono, że działalność zarobkowa jednostki jest traktowana jako zbiór umów. Umowa to porozumienie między dwiema lub więcej stronami, powodujące powstanie egzekwowlanych praw i obowiązków (MSSF 15 pkt 10). Jako skutek zawarcia umowy u każdej ze stron pojawia się wymagalny obowiązek określonego w umowie działania względem drugiej strony. To oznacza, że każda ze stron ma jednocześnie obowiązek i prawo: tam gdzie jednostka ma prawo, tam klient ma obowiązek (zapłaty) i odwrotnie.

Różnica pomiędzy wartością praw a obowiązków do wykonania stanowi tzw. pozycję netto jednostki. Różnicę tę można wyrazić następującym wzorem:

$$PN_{tk} = P_k - O_k$$

PN_{tk} – pozycja netto jednostki w związku z kontraktem k w momencie t ,
 P_k – prawa pozostałe do otrzymania przez jednostkę wynikające z kontraktu k ,
 O_k – obowiązki pozostałe do wykonania przez jednostkę wynikające z kontraktu k .

Pozycja netto jednostki w momencie zawarcia kontraktu może być:

- a) aktywna: występuje przy zawarciu kontraktu z zyskiem i oznacza, że wartość pozostałych do otrzymania praw (aktywów) przewyższa wartość pozostałych do wykonania obowiązków (pasywów): $PN_{tk} > 0$;
- b) pasywna: występuje przy zawarciu kontraktu ze stratą i oznacza, że wartość pozostałych do wykonania obowiązków (pasywów) przewyższa wartość praw (aktywów) pozostałych do otrzymania: $PN_{tk} < 0$.

W trakcie trwania kontraktu pozycja netto jednostki może ulegać zmianie. Zależy to od wzajemnej relacji pomiędzy działaniem ze strony jednostki (dostawa) a działaniem ze strony klienta (zapłata):

- działanie wyłącznie po stronie klienta, polegające na zapłacie, spowoduje zmniejszenie zarówno aktywnej, jak i pasywnej pozycji netto jednostki, wyrażające się poprzez zmniejszenie nadwyżki praw (aktywów) pozostałych do otrzymania lub zwiększenie nadwyżki obowiązków (pasywów); ani spadek aktywów, ani wzrost zobowiązań nie prowadzą do spełnienia warunku określonego w definicji przychodów (wzrost aktywów lub spadek zobowiązań); w efekcie spełnienie przez klienta zobowiązań wynikających z umowy, bez działania po stronie wykonawcy, nie prowadzi do ujęcia przychodu;
- działanie jednostki polegające na realizacji dostawy spowoduje zwiększenie jej pozycji netto w następujący sposób:
 - jeżeli jednostka miała przed dokonaniem dostawy pozycję netto pasywną (zawarła kontrakt ze stratą lub nastąpiła wcześniejsza zapłata klienta), to po dostawie wartość obowiązków zmniejszy się, czyli nadwyżka zobowiązań zmniejszy się, a pozycja netto jednostki wzrośnie,
 - jeżeli jednostka przed dostawą miała pozycję netto aktywną (kontrakt z zyskiem i klient nie zapłacił z góry), to po dostawie prawa do otrzymania pozostają bez zmian, ale zmniejszą się obowiązki, czyli nadwyżka aktywów wzrośnie i pozycja netto też wzrośnie.

Realizacja dostawy przez jednostkę prowadzi więc do ujęcia przychodu zgodnie z definicją: aktywa wzrosną lub zobowiązania zmaleją. Opisane zależności zostały przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1.

Czynniki wpływające na ujęcie przychodów

Działanie wynikające z kontraktu:		
	Pełna lub częściowa zapłata klienta (zmniejszenie praw pozostałych do otrzymania)	Realizacja dostawy przez jednostkę (zmniejszenie obowiązków pozostałych do wykonania)
Zmiana pozycji netto jednostki:	Zmniejszenie	Zwiększenie
aktywnej	zmniejszenie nadwyżki praw (brak ujęcia przychodu)	zwiększenie nadwyżki praw (ujęcie przychodu)
pasywnej	zwiększenie nadwyżki zobowiązań (brak ujęcia przychodu)	zmniejszenie nadwyżki zobowiązań (ujęcie przychodu)

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z zasadami obowiązującymi przed wejściem w życie MSSF 15 jednostka rozpoznaje i mierzy swoją działalność, kierując się kryterium „zrobione i zrealizowane” oraz kryterium procentowego wykonania kontraktu. Natomiast w sposobie przewidzianym w nowym standardzie jednostka najpierw powinna zmierzyć nadwyżkę aktywów, czyli praw pozostałych do otrzymania lub nadwyżkę pasywów, czyli zobowiązań pozostałych do wykonania. Przychód zostanie rozpoznany wtedy, gdy nastąpi wzrost wartości aktywów lub spadek wartości zobowiązań, co jest zgodne z definicją przychodu.

Adaptacja nowego podejścia do uznawania i wyceny przychodów będzie stanowiła duże wyzwanie w szczególności dla firm: działających w branży medialnej, rozrywkowej, telekomunikacyjnej, producentów oprogramowania udzielających długoterminowych licencji, jednostek zarządzających aktywami, firm budowlanych i innych, które realizują usługi w długim okresie. Wprowadzenie nowych zasad będzie wymagało z jednej strony zmian w zakresie polityki i systemu rachunkowości, a z drugiej strony zmian w zakresie stosowanych procedur kontroli wewnętrznej ze względu na możliwość stosowania szacunków i konieczność podejmowania indywidualnych decyzji w trakcie ustalania wartości przychodu.

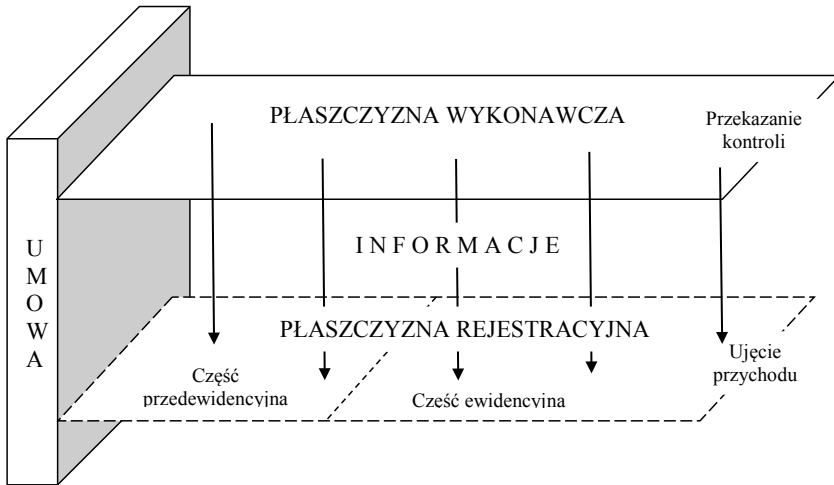
5. Dwie płaszczyzny rozpoznania przychodów

Wypracowywanie przychodów stanowi nadrzędny proces zachodzący w toku działalności jednostek gospodarczych, dlatego też jego odzwierciedlenie w systemie rachunkowości powinno następować w dwóch etapach – przedewidencyjnym i ewidencyjnym. Uproszczony schemat opisywanego procesu został ogólnie przedstawiony na rysunku 2.

Pierwsza płaszczyzna dotyczy rzeczywistych działań i stosunków ekonomicznych zachodzących po podpisaniu umowy do chwili jej zakończenia (płaszczyzna wykonawcza). Druga to warstwa rejestracyjna odwzorowująca zachodzące stosunki ekonomiczne w systemie informacyjnym rachunkowości. Składa się ona z części przedewidencyjnej i ewidencyjnej. Punktem inicjującym rozpoczęcie procesu wypracowywania przychodów jest podpisanie umowy z klientem. Pierwszy poziom tego procesu, poziom wykonawczy, składa się z sekwencji działań mających na celu wyprodukowanie określonego dobra lub realizację usługi. Ma on charakter pierwotny i warunkuje przebieg opisywanego procesu na poziomie drugim. Poziom drugi – rejestracyjny ma charakter wtórny i przebiega równolegle w systemie rachunkowości. Ma on na celu ciągle dostarczanie informacji ilościowo-wartościowej na temat przebiegu procesu na poziomie pierwszym. Cykliczność procesu oznacza, że powtarzać się on będzie wraz z każdą kolejną podpisaną umową lub realizacją wydzielonej jej części.

Rysunek 2.

Ogólny przebieg procesu wypracowywania przychodów

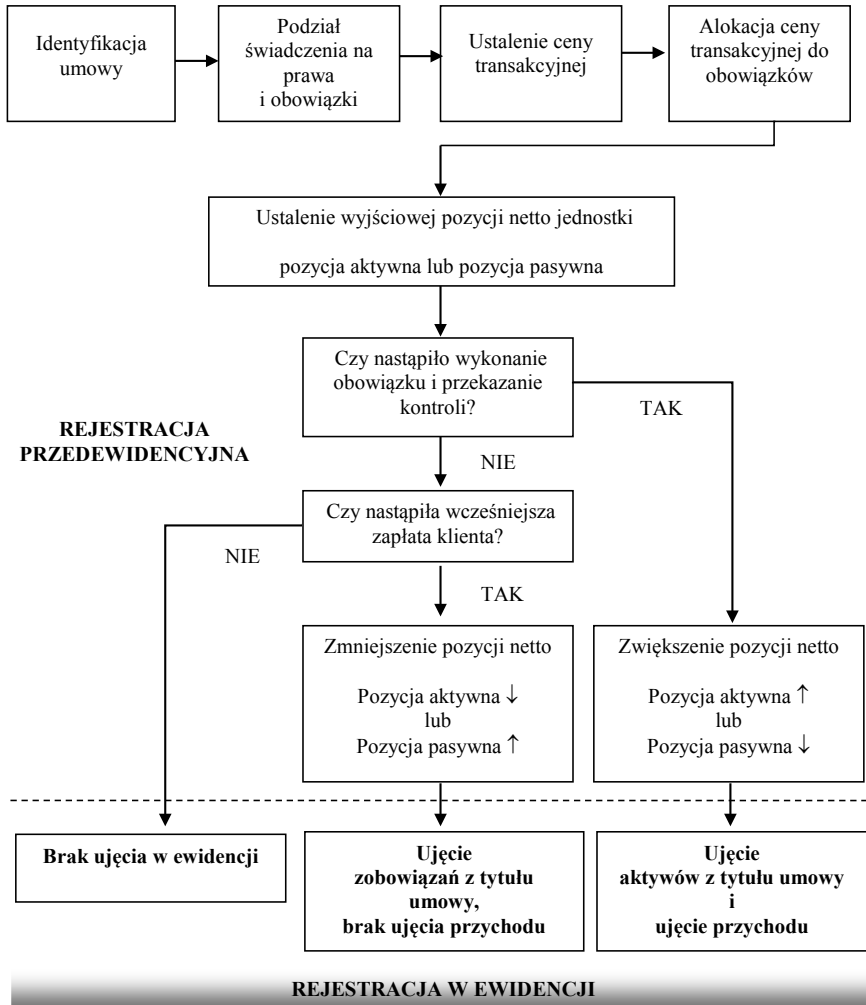
Źródło: opracowanie własne.

To od zapisów umowy zależeć będzie w znacznym stopniu kolejność i rodzaj działań podjętych w trakcie realizacji procesu. Szczegółowy przebieg procesu ujmowania przychodów został przedstawiony na rysunku 3.

Zgodnie z MSSF 15 pkt 105 umowa z klientem powinna zostać ujęta w sprawozdaniu finansowym w zależności od relacji między wypełnionym świadczeniem a płatnością klienta. W przypadku gdy dobra lub usługi zostały przekazane zanim nastąpiła zapłata (z wyłączeniem faktycznie zafakturowanych należności), należy w sprawozdaniu z sytuacji finansowej ująć aktywa z tytułu umowy oraz przychód w rachunku zysków i strat. Ten składnik aktywów podlega testowi na utratę wartości zgodnie z MSSF 9. Jeżeli natomiast zapłata nastąpiła przed przekazaniem dóbr lub usług klientowi lub jednostka ma bezwarunkowe prawo do wynagrodzenia, to w sprawozdaniu z sytuacji finansowej należy wykazać zobowiązanie z tytułu umowy. Przykład 1 ilustruje trzy hipotetyczne scenariusze, jakie mogą mieć miejsce pomiędzy dwoma podmiotami gospodarczymi, które podpisują umowę na wykonanie dostawy.

Rysunek 3.

Szczegółowy przebieg procesu ujmowania przychodów

Źródło: opracowanie własne.

Przykład 1.

Jednostka zawarła z klientem kontrakt na dostawę wyrobów gotowych. Cena sprzedaży netto wynosi 7000 zł. Koszt wytworzenia sprzedanych wyrobów wynosi 5000 zł. Oznacza to, że prawa pozostałe do otrzymania przez jednostkę wynikające z kontraktu $P = 7000$ zł, a obowiązki pozostałe do wykonania przez jednostkę $O = 5000$ zł. Pozycja netto jednostki jest ak-

tywna, czyli stanowi nadwyżkę praw nad obowiązkami $PN = P - O = 2000$ zł. W zależności od relacji pomiędzy momentem dostawy a momentem zapłaty wyróżniono następujące sytuacje:

1. Najpierw realizacja dostawy 5000 zł, później zapłata 7000 zł:

Wydanie wyrobów gotowych oznacza zmniejszenie obowiązków do wykonania o 5000 zł i prowadzi do wzrostu pozycji aktywnej z 2000 do 7000 zł i skutkuje koniecznością ujęcia aktywów z tytułu umowy oraz przychodu.

- a) ↑ Koszt wytworzenia wyrobów gotowych 5000 zł, ↓ Wyroby gotowe 5000 zł,
- b) ↑ Aktywa z tytułu umowy 7000 zł, ↑ Przychody ze sprzedaży 7000 zł,
- c) ↑ Rachunek bankowy 7000 zł, ↓ Aktywa z tytułu umowy 7000 zł.

2. Najpierw zapłata 7000 zł, później realizacja dostawy 5000 zł:

Wcześniejsza zapłata przez klienta oznacza zmniejszenie praw pozostałych do otrzymania o 7000 zł i prowadzi do zmniejszenia pozycji aktywnej z 2000 zł do - 5000 zł i skutkuje ujęciem zobowiązań z tytułu umowy. Ujęcie przychodu nastąpi dopiero po realizacji dostawy, kiedy zobowiązania zmaleją.

- a) ↑ Rachunek bankowy 7000 zł, ↑ Zobowiązania z tytułu umowy 7000 zł,
- b) ↑ Koszt wytworzenia wyrobów gotowych 5000 zł, ↓ Wyroby gotowe 5000 zł,
- c) ↓ Zobowiązania z tytułu umowy 7000 zł, ↑ Przychody ze sprzedaży 7000 zł.

3. Najpierw zaliczka 3000 zł, następnie realizacja dostawy 5000 zł, później dopłata 4000 zł:

- a) ↑ Rachunek bankowy 3000 zł, ↑ Zobowiązania z tytułu umowy 3000 zł,
- b) ↑ Koszt wytworzenia wyrobów gotowych 5000 zł, ↓ Wyroby gotowe 5000 zł,
- c) ↓ Zobowiązania z tytułu umowy 3000 zł, ↑ Aktywa z tytułu umowy 4000 zł, ↑ Przychody ze sprzedaży 7000 zł,
- d) ↑ Rachunek bankowy 4000 zł, ↓ Aktywa z tytułu umowy 4000 zł.

Przykład obrazuje trzy różne scenariusze realizacji umowy. W każdym przypadku zgodnie z zapisami MSSF 15 ujęcie przychodów następuje w momencie przekazania kontroli nad przedmiotem umowy. Analizując sekwencję działań w ramach realizacji umowy w trzech rozpatrywanych wariantach, ujęcie przychodu jest zawsze poprzedzone wydaniem zamówionego przedmiotu umowy niezależnie od przekazywanych płatności.

6. Podsumowanie

Zastosowanie nowych zasad ujmowania przychodów w sprawozdaniu finansowym będzie wymagało przeanalizowania standardowo realizowanych umów i dokonania oceny, na ile nowe zasady zmienią stosowane dotychczas. Najprawdopodobniej w branży budowlanej nowe zasady wzbogacą wachlarz stosowanych metod nie powodując rewolucyjnych zmian. Do obowiązujących metod dołączona zostanie metoda najbardziej ostrożnościowa, polegająca na ujęciu przychodu dopiero po zrealizowaniu całości zamówienia i przekazaniu kontroli nad realizowanym obiektem po zakończeniu całości robót (Kasperowicz 2014, s. 77-92). Niewątpliwie nowe rozwiązania mogą stanowić wyzwanie dla jednostek, które standardowo realizują umowy złożone, których realizacja wymaga wykonania sekwencji różnych działań takich jak dostawa towarów i świadczenie usług, które do tej pory były traktowane jako jednolite umowy. Podczas realizacji takich umów nowe zasady MSSF 15 spowodują wcześniejsze ujmowanie tej części przychodów, które dotyczą przekazywanych towarów.

Ogólne wytyczne zawarte we wskazanym standardzie będą wymagały doprecyzowania i uszczegółowienia w literaturze. Opracowanie jednolitego sposobu odwzorowania procesu wypracowywania przychodów w systemie informacyjnym rachunkowości podniesie potencjał informacyjny i jakość sprawozdania finansowego, przyczyniając się do większej porównywalności sprawozdań finansowych różnych jednostek gospodarczych.

Literatura

- Bowen R.M., Davis A.K., Rajgopal S., *Determinants of revenue-reporting practices for internet firms*, „Contemporary Accounting Research” 2002, Vol. 19(4).
- Helin A., Bernaziuk A., *Kontrakty długoterminowe*, ODDK, Gdańsk 2003.
- Kalinowski J., *Wycena przychodów, kosztów i wyników kontraktów długoterminowych dla potrzeb sprawozdań finansowych według regulacji krajowych i międzynarodowych*, [w:] *Kontrakty długoterminowe, przychody, koszty, wyniki*, I. Sobańska (red.), Difin, Warszawa 2004.
- Kasperowicz A., *Ujmowanie przychodów w usługach budowlanych w kontekście proponowanych zmian Międzynarodowego Standardu Rachunkowości 18 „Przychody”*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu” 2014, nr 335.
- Kasperowicz A., *Kontrakty długoterminowe*, [w:] *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, T. Cebrowska (red.), PWN, Warszawa 2010.
- Krajowy Standard Rachunkowości nr 4, „Utrata wartości aktywów”*.

- Mazur A., *Pomiar wartości przychodów według projektu międzynarodowego standardu dotyczącego przychodów*, „Prace Naukowe UE we Wrocławiu” 2013, nr 313.
- Moonitz M., Sprouse R.T., *A tentative Set of Broad Accounting Principles for Business Enterprises*, AICPA, New York 1962.
- MSSF. *Założenia koncepcyjne i wymogi*, SKwP, Warszawa 2016.
- Myers J.H., *The critical event and the recognition of net profit*, „The Accounting Review”, October 1959.
- Paton W.A., Littleton A.C., *An Introduction to Corporate Accounting Standards*, American Accounting Association, Chicago 1940.
- Peterson K., *Accounting complexity, misreporting and the consequences of misreporting*, „Review of Accounting Studies” 2012, No 17, Springer Science + Business Media.
- Rasmussen S.J., *Revenue Recognition, Earnings Management, and Earnings Informativeness in the Semiconductor Industry*, „Accounting Horizons” 2013, Vol. 27, No 1.
- Schipper K.A., Schrand C.M., Shevlin T., Wilks T.J., *Reconsidering revenue recognition*, „Accounting Horizons” 2009, Vol. 23(1).
- Silska-Gembka S., *Metody pomiaru przychodów i kosztów przy realizacji długoterminowych umów o usługę*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania UG”, nr 3, Gdańsk 2004.
- Sobańska I., *Kontrakty długoterminowe. Przychody – koszty – wyniki*, Difin, Warszawa 2004.
- Sondhi A., Taub S., *Miller revenue recognition guide*, CCH Incorporated, Chicago 2006.
- Ustawa o rachunkowości, tekst jednolity Dz. U. z 2016 r. poz. 1047 ze zm., Dz. U. z 2016 r. poz. 2255, Dz. U. z 2017 r. poz. 61, Dz. U. z 2017 r. poz. 645.
- Zhang Y., *Revenue recognition timing and attributes of reported revenue: The case of software industry's adoption of SOP 91-1*, „Journal of Accounting and Economics” 2005, Vol. 39(3).

Dr Joanna Koczar

*Katedra Teorii Rachunkowości i Analizy Finansowej
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu*

DESYNCHRONIZACJA STANDARYZACJI KWALIFIKACJI ZAWODOWYCH I STANDARDÓW KSZTAŁCENIA KSIĘGOWYCH NA POZIOMIE SZKÓŁ WYŻSZYCH W ROSJI

1. Wprowadzenie

W Rosji, podobnie jak w innych krajach, kształcenie specjalistów w zakresie rachunkowości było i jest nadal uwarunkowane sytuacją gospodarczą i społeczną, a co za tym idzie, potrzebami informacyjnymi interesariuszy i wymaganiami rynku.

Zmiany, jakie zaszły w postsocjalistycznej gospodarce rosyjskiej w latach 90., spowodowały konieczność zreformowania prawa bilansowego i podatkowego. Otwarcie na świat, deklaracja dostosowania rozwiązań w zakresie rachunkowości do światowych standardów, rozwój na przykład rachunkowości zarządczej spowodowały konieczność zmodernizowania programów nauczania specjalistów z dziedziny rachunkowości. Polityka państwa w obszarze nauki i szkolnictwa wyższego zarówno w latach 90., jak i obecnie nie pozwala na całkowitą autonomię szkół wyższych i całkowitą swobodę w kształtowaniu programów nauczania. Obowiązują w tej dziedzinie tzw. federalne standardy kształcenia, których stosowanie odciska swoje piętno na programach nauczania. Dodatkowy aspekt stanowi fakt przystąpienia Rosji do procesu bolońskiego, co spowodowało rozpoczęcie stopniowego wycofywania jednolitych, 5-letnich studiów na rzecz studiów licencyjnych i magisterskich.

Równolegle w Rosji obowiązują, oprócz tzw. klasyfikacji zawodów, standardy kwalifikacji zawodowych dla różnych grup zawodowych. Jedną z nich od 2014 roku są również księgowi (Приказ Минтруда России от 22.12.2014 N 1061н).

Celem artykułu jest analiza podstawowych problemów związanych ze standaryzacją kształcenia i standaryzacją kwalifikacji księgowych w Federacji Rosyjskiej (FR).

Jako metodę badawczą wykorzystano dedukcję oraz wnioskowanie przez analogię. Artykuł został napisany w oparciu o rosyjskojęzyczną literaturę przedmiotu, akty prawne oraz dokumentację szkół wyższych w zakresie dydaktyki.

2. Kształtowanie zawodu księgowego – rys historyczny

Historia rachunkowości w Rosji to przeplatające się okresy rozwoju i stagnacji, których występowanie było i jest skutkiem inicjatyw wykazywanych przez państwo (Koczar 2014, s. 133), niezależnie od tego, czy analizie poddane zostaną czasy caratu, okres po rewolucji, czy współczesność. Dotyczy to zarówno rachunkowości jako nauki i praktyki, jak również kształcenia specjalistów z tej dziedziny.

Za jeden z najważniejszych w historii Rosji okresów reform gospodarczych i społecznych uważa się okres panowania Piotra I. Rozwój gospodarczy, jaki wówczas nastąpił, był jedną z przyczyn rozwoju rachunkowości. Ponieważ inicjatorem tego rozwoju było państwo (co praktycznie oznaczało cara), system rachunkowości miał w konsekwencji ułatwić kontrolę rozwijającej się gospodarki i należnych podatków. Abstrahując jednak od przyczyn rozwoju, warto wskazać w tym okresie kilka ważnych dla rachunkowości, jako nauki i praktyki, zdarzeń. W druku pojawiło się słowo „księgowy” (7.10.1710), wydano pierwszy akt prawny z zakresu rachunkowości – instrukcję dotyczącą organizacji rachunkowości w instytucjach państwowych i przemyśle (22.01.1722), dekretem z dnia 10 grudnia 1721 roku została założona szkoła, w której ówczesni urzędnicy mieli zdobywać wykształcenie w zakresie „cyfr i prowadzenia ksiąg przypisanych do różnych spraw”, a w tabelę rang wpisano „księgowego przy kolegiach” (24.01.1722) (Медведев, Назаров 2007, s. 40). Dało to początek kształceniu specjalistów z dziedziny rachunkowości na różnych poziomach, od szkół dla skrybów (urzędników), poprzez kursy aż do późniejszych szkół wyższych, umożliwiając tej grupie zawodowej zdobywanie umiejętności zarówno na poziomie jedynie praktycznym, jak i na poziomie, jak dzisiaj się mówi, akademickim.

Okres socjalizmu stanowi w Rosji osobny rozdział historii nauczania rachunkowości. Prymat państwowej własności, centralnie sterowana gospodarka sprowadziły rachunkowość (jako naukę i praktykę) do roli dostawcy danych dla jednego interesariusza – państwa. Rachunkowość miała służyć kontroli wykonania planów i dostarczać informacji na potrzeby statystyki. Jednym z istotnych zadań głównych księgowych stało się kontrolowanie zarządzających jednostkami gospodarczymi (z obowiązkiem donoszenia władzom o nieprawidłowościach). Rozwój nauki rachunkowości został zatrzymany. Mimo że bardzo rozbudowana została odpowiedzialność księgo-

wych, można stwierdzić, że prestiż zawodu upadł. Jednocześnie kształcenie w zakresie rachunkowości było, według opinii rosyjskich badaczy, z którą trudno polemizować, przesyczone mnogością niepotrzebnych przedmiotów, które odwracały uwagę studentów od rachunkowości (Соколов 2011, s. 252). Można natomiast stwierdzić, że proces kształcenia był dostosowany do ówczesnych wymogów. Księgowy miał wiedzę umożliwiającą mu wykonywanie zawodu w warunkach obowiązującego w Rosji prawa, z uwzględnieniem przepisów i wytycznych pochodzących z ministerstwa finansów. Był też przygotowany do stosowania wzorcowych dokumentów i obowiązującego wzorcowego planu kont.

Przejsie do gospodarki rynkowej spowodowało konieczność wprowadzenia wielu zmian, począwszy od zmian w prawie o rachunkowości dotyczących odpowiedzialności księgowych i wymogów związanych z pełnieniem przez nich swoich funkcji, czy wprowadzenie kodeksu etyki zawodowej, po zmiany w programach nauczania na różnych poziomach kształcenia zawodowego, umożliwiające na przykład nabycie wiedzy i umiejętności praktycznych w zakresie MSSF.

3. Księgowy – standard kwalifikacji zawodowych

W Rosji dla wielu zawodów wprowadzono standardy kwalifikacji zawodowych. Dzielą się one obecnie na dwie zasadnicze grupy. Do pierwszej należy zaliczyć te, których stosowanie jest obowiązkowe¹. Do drugiej zalicza się te standardy, które mają charakter rekomendacji, a ich stosowanie zależy od pracodawcy².

Standard określający kwalifikacje księgowych należy zaliczyć do drugiej z wymienionych grup. Dotyczy on księgowych oraz głównych księgowych. Składa się z trzech zasadniczych części:

- części ogólnej, w której określony jest cel działań i same działania podejmowane w zakresie rachunkowości,
- opisu poziomów kwalifikacji oraz pełnionych przez księgowych funkcji,

¹ W przypadku pierwszej grupy niezastosowanie standardu wiąże się dla pracodawcy (osoby prawnej) z karą w wysokości od 30 do 50 tys. rubli, a w szczególnych przypadkach nawet wyższą.

² Zgodnie ze zmianami wprowadzonymi w 2016 r. w zakresie standardów kwalifikacji zawodowych w Rosji planuje się również powołanie centrów niezależnej oceny, do których pracodawca, za zgodą kandydata do pracy, będzie mógł się zwrócić o ocenę jego kwalifikacji. Kandydat (lub pracownik) będzie musiał zdać egzamin potwierdzający kwalifikacje. Nowe regulacje nie dotyczą jednak osób już zatrudnionych i nie mogą być podstawą do ich zwolnienia.

- charakterystyki wymogów dotyczących wykształcenia i doświadczenia księgowych i głównych księgowych.

Według standardu kwalifikacji zawodowych księgowi powinni mieć wykształcenie średnie (5. poziom kwalifikacji), natomiast główni księgowi – wykształcenie średnie uzupełnione o programy doksztalcania zawodowego lub wyższe na poziomie studiów licencjackich (6. poziom). Punkt odniesienia dla określenia poziomów kwalifikacji stanowi rozporządzenie ministra pracy (Приказ Министерства труда и социальной защиты РФ от 12 апреля 2013 г. № 148н), w którym opisane zostały wskaźniki odpowiadające poszczególnym poziomom kwalifikacji (od 1 do 9) oraz sposoby potwierdzenia danego poziomu kwalifikacji, które przedstawiono w tabeli 1. Wyraźny nacisk kładzie się w standardzie również na podnoszenie kwalifikacji czy udział w programach przekwalifikowania zawodowego. Jeżeli chodzi o doświadczenie zawodowe, to standard określa dwa przedziały: 5 lat pracy (z ostatnich 7 lat kalendarzowych) związanej z prowadzeniem ksiąg rachunkowych i sporządzaniem sprawozdań finansowych lub czynnościami z zakresu audytu dla osób ze średnim wykształceniem, lub w przypadku osób mających wykształcenie wyższe – nie mniej niż 3 lata doświadczenia zawodowego w dziedzinie rachunkowości w ciągu ostatnich 5 lat kalendarzowych. W standardzie wyspecyfikowano również wiedzę i umiejętności, jakie powinni mieć księgowi.

Tabela 1.

Potwierdzenie poziomu kwalifikacji

Poziom kwalifikacji zawodowych	Droga do osiągnięcia danego poziomu kwalifikacji
1	– krótkoterminowe kursy lub szkolenia, – doświadczenie zawodowe
2	– podstawowe programy kształcenia zawodowego, – programy przygotowania zawodowego robotników, pracowników biurowych, – programy przekwalifikowania robotników, pracowników biurowych (nie krótsze niż 2 miesiące), – doświadczenie zawodowe
3	– podstawowe programy kształcenia zawodowego, – programy przygotowania zawodowego robotników, pracowników biurowych, – programy przekwalifikowania i programy podwyższania kwalifikacji robotników, pracowników biurowych (do jednego roku), – doświadczenie zawodowe

4	<ul style="list-style-type: none"> - wykształcenie średnie zawodowe, - programy przygotowania zawodowego wykwalifikowanych robotników i pracowników biurowych, - podstawowe programy kształcenia zawodowego przygotowujące do wykonywania danego zawodu dla robotników i pracowników biurowych, - programy przekwalifikowania robotników i pracowników biurowych, - programy podwyższania kwalifikacji robotników i pracowników biurowych, - doświadczenie zawodowe
5	<ul style="list-style-type: none"> - programy kształcenia zawodowego na poziomie szkoły średniej przygotowujące specjalistów średniego szczebla, - programy przygotowania wykwalifikowanych robotników (pracowników biurowych), - podstawowe programy kształcenia zawodowego przygotowujące do danego zawodu (robotnicy) lub stanowiska (pracownicy biurowi), - programy przekwalifikowania robotników, pracowników biurowych, - programy podnoszenia kwalifikacji robotników, pracowników biurowych, - uzupełniające programy zawodowe, - doświadczenie praktyczne
6	<ul style="list-style-type: none"> - wykształcenie wyższe – licencjat, - programy kształcenia zawodowego na poziomie szkoły średniej przygotowujące specjalistów średniego szczebla, - uzupełniające programy zawodowe, - doświadczenie praktyczne
7	<ul style="list-style-type: none"> - wykształcenie wyższe magisterskie lub jednolite studia 5-letnie (specjalista), - uzupełniające programy zawodowe, - doświadczenie praktyczne
8	<ul style="list-style-type: none"> - programy przygotowania kadr naukowo-dydaktycznych na poziomie studiów doktoranckich, programy dla asystentów, adiunktów i rezydentów, - programy stażowe dla asystentów, - wykształcenie wyższe magisterskie lub jednolite studia 5-letnie (specjalista), - uzupełniające programy zawodowe, - doświadczenie zawodowe
9	<ul style="list-style-type: none"> - programy przygotowania kadr naukowo-dydaktycznych na poziomie studiów doktoranckich, programy dla asystentów, adiunktów i rezydentów, - programy stażowe dla asystentów, - uzupełniające programy zawodowe, - doświadczenie zawodowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Приказ Министерства труда и социальной защиты РФ от 12 апреля 2013 г. № 148н „Об утверждении уровней квалификации в целях разработки проектов профессиональных стандартов”.

Po zmianach wprowadzonych w 2016 roku w zakresie standardów kwalifikacji zawodowych analizowany standard pozostał właściwie w kształcie obowiązującym od 2014 roku. Najważniejsza zmiana w stosunku do tego standardu wynika z wprowadzenia przepisu nakazującego obowiązkowe stosowanie standardu w przypadkach przewidzianych innymi aktami prawnymi w randze ustawy. Musi on być zatem obowiązkowo stosowany w stosunku do księgowych i głównych księgowych, których kwalifikacje (staż, doświadczenie, wykształcenie) określa na przykład prawo o rachunkowości. Konkretnie wymogi dotyczące zatrudnianych księgowych i głównych księgowych dotyczą w głównej mierze publicznych spółek akcyjnych oraz kilku innych grup podmiotów.

4. Standardy kształcenia księgowych

Proces kształcenia w Rosji reguluje szereg aktów prawnych różnej rangi (począwszy od ustaw, skończywszy na pismach formułowanych np. przez Ministerstwo Kształcenia i Nauki FR), wśród których najważniejsze jest prawo o wykształceniu w Federacji Rosyjskiej (Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ), a oprócz niego wśród aktów tych są:

- 373 dokumenty z dziedziny prawa międzynarodowego dotyczące kształcenia,
- ustawy federalne w dziedzinie kształcenia i inne akty prawne normujące kwestie wykształcenia (152 dokumenty),

oraz dokumenty dotyczące:

- zarządzania systemem kształcenia (422 dokumenty),
- państwowej reglamentacji działalności w sferze kształcenia (146 dokumentów),
- podmiotów sfery kształcenia (617 dokumentów),
- realizacji programów kształcenia (163 dokumenty),
- działalności gospodarczej i zabezpieczenia finansowego w sferze kształcenia (127 dokumentów),
- kształcenia i (lub) kwalifikacji, dokumenty o nauczaniu, dokumenty dotyczące uzyskiwania tytułów i stopni naukowych, uznawalności kształcenia i (lub) kwalifikacji uzyskanych w innych krajach (71 dokumentów).

Z perspektywy celu tego artykułu istotne jest rozporządzenie, w którym zatwierdzono spisy kierunków kształcenia na poziomie szkół wyższych (licencjat, magister itp.) (Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 12 сентября 2013 г. № 1061), w tym dwa standardy kształcenia na kierunku ekonomia, w ramach którego możliwe jest ukoń-

czenie specjalności rachunkowość, analiza i audyt³ na poziomie licencjatu (1. stopień) (Приказ от 21 декабря 2009 г. № 747) i studiów magisterskich (2. stopień) (Федеральный государственный образовательный стандарт, утв. приказом Министерства образования и науки РФ от 20 мая 2010 г. № 543)⁴. Wymienione specjalności można jeszcze w niektórych szkołach wyższych ukończyć z tytułem specjalisty (na podstawie pięcioletnich jednolitych studiów), ale od 2003 roku, czyli od chwili przystąpienia Rosji do procesu bolońskiego, możliwość ta, jak już wspomniano, jest wygaszana. Można powiedzieć, że obecnie normą są czteroletnie studia licencjackie, a później studia magisterskie⁵.

Podstawę organizacji procesu kształcenia w danej szkole wyższej na każdej specjalności, włączając stanowiące przedmiot badań niniejszego artykułu specjalności z dziedziny rachunkowości, stanowi albo państwowy standard dla danej specjalności, albo inny program atestowany przez Ministerstwo Kształcenia FR oraz plan nauczania, zgodny ze standardem i zatwierdzony przez ministerstwo.

Każdy program nauczania na specjalności rachunkowość, analiza i audyt składa się z pięciu grup przedmiotów:

- przedmioty humanistyczne i socjalno-ekonomiczne,
- przedmioty matematyczne i przyrodnicze,
- przedmioty ogólnozawodowe,
- przedmioty specjalistyczne,
- przedmioty fakultatywne (Клячин, Грибанова 2006, s. 35).

Program nauczania na danym kierunku i specjalności (oraz specjalizacji) składa się z przedmiotów należących do tzw. komponentu federalnego (przedmioty obowiązkowe do prowadzenia we wszystkich szkołach wyższych na danym kierunku) oraz komponentu regionalnego (przedmioty określane przez daną szkołę wyższą jako obowiązkowe), przedmiotów do wyboru przez studentów oraz tzw. przedmiotów fakultatywnych.

Podsumowując, każda szkoła wyższa musi w planie nauczania uwzględnić przedmioty narzucone państwowymi standardami dotyczącymi kształcenia na danym kierunku. Pozostałą część przedmiotów może zaproponować sama. Z przeprowadzonych wywiadów z pracownikami różnych uczelni wynika, że w praktyce jest dużo łatwiej uzyskać zgodę na prowadzenie danej specjal-

³ Obecnie ta specjalność prawie całkowicie wyeliminowała specjalność o nazwie rachunkowość i statystyka, która wcześniej powszechnie występowała w wyższych szkołach.

⁴ Dodatkowo określa się również na poziomie uczelni wyższej specjalizację, czyli np. rachunkowość, analiza i audyt w organizacjach niekomercyjnych.

⁵ W praktyce rosyjskich szkół wyższych występują znaczące różnice dotyczące czasu trwania studiów magisterskich: od 1 roku do 2,5 (w przypadku jeśli studia te stanowią nie tylko studia magisterskie, ale tzw. drugie wyższe wykształcenie).

ności, jeżeli program nauczania nie odbiega od programów proponowanych przez wiodące uniwersytety. Ogranicza to możliwości szybkiej modyfikacji programów kształcenia związanej z potrzebami lokalnego rynku pracy⁶ czy też z konkutowaniem między uczelniami poprzez proponowane programy nauczania.

Proces kształcenia specjalistów z zakresu rachunkowości obejmuje zarówno godziny audytoryjne (z wykładowcą), jak i samodzielną pracę studentów oraz dużą liczbę praktyk zawodowych. Średnia liczba godzin obciążających studenta w tygodniu nie powinna, zgodnie z przepisami, przekraczać 54, a średnia liczba godzin audytoryjnych nie powinna przekraczać 27 godzin tygodniowo. Do wymienionej liczby godzin nie zalicza się zajęć z wychowania fizycznego, praktyk oraz zajęć fakultatywnych. Kształcenie specjalistów w zakresie rachunkowości na poziomie szkoły wyższej zajmuje ok. 260 tygodni (z czego na poziomie licencjata – średnio ponad 200 tygodni) (Андреев, Лисихина 2015, s. 72-75).

5. Desynchronizacja

Wprowadzenie w Rosji standardu zawodowego dla księgowych było w powszechnej opinii istotnym krokiem nie tylko w określeniu wiedzy, kompetencji i umiejętności, jakie wymagane są dla tej grupy zawodowej, ale również w podnoszeniu rangi zawodu oraz miało być swoistą zachętą do podnoszenia kwalifikacji zawodowych.

Wprowadzenie standardów kształcenia na poziomie szkół wyższych, jak i średnich miało służyć podnoszeniu poziomu kształcenia na poszczególnych szczeblach edukacji. Można również zaryzykować stwierdzenie, że celem standaryzacji miało być też zachowanie kontroli państwa nad kształceniem, a przede wszystkim kontrola nad procesem wprowadzania zmian do programów nauczania na poziomie szkół wyższych, w przypadku specjalistów z zakresu rachunkowości – zmian wynikających z deklarowanego przez Rosję kursu na przyjęcie w rachunkowości rozwiązań obowiązujących przede wszystkim w krajach Europy Zachodniej oraz USA.

Można się zgadzać lub nie z koniecznością szeroko zakrojonej standaryzacji. Jednak nie polemizując z samą potrzebą standaryzowania (zawodu czy też kształcenia na wyższych uczelniach), należy zwrócić uwagę na problemy, które wynikają z przyjętego przez Rosję podejścia „głębokiej” standaryzacji.

⁶ W Rosji, ze względu na różnego rodzaju różnice (umiejscowienie ośrodków przemysłowych, handlowych, miejsc wydobywania surowców naturalnych itp.) występujące pomiędzy różnymi republikami czy innymi obszarami administracyjnymi, warunki na poszczególnych rynkach często znacznie się od siebie różnią.

Można powiedzieć, że standaryzacja kwalifikacji zawodowych księgowych i standaryzacja kształcenia księgowych uległy w tym kraju desynchronizacji.

Obecnie standard „księgowy” ogranicza poziom kwalifikacji księgowych do poziomu 5. i 6., co zgodnie ze stosownym rozporządzeniem ministra pracy (Приказ Министерства труда и социальной защиты РФ от 12 апреля 2013 г. № 148н) odpowiada wykształceniu zawodowemu na poziomie szkoły średniej i licencjatu uzyskanego na uczelni wyższej. Zgodnie z tym rozporządzeniem siódmy poziom kwalifikacji jest związany między innymi z ponoszeniem odpowiedzialności za wyniki działalności podmiotu gospodarczego, realizacją zadań w zakresie rozwoju działalności zawodowej, opracowywaniem nowych rozwiązań stosowanych w praktyce, poszukiwaniem informacji i określaniem ich źródeł itp. Zebrane opinie pozwalają stwierdzić, że w praktyce dużych podmiotów gospodarczych takie właśnie wymagania dotyczą osób zatrudnionych na stanowiskach głównych księgowych. Jednocześnie siódmy poziom kwalifikacji jest związany z koniecznością ukończenia studiów magisterskich lub uzyskaniem tytułu specjalisty (po 5-letnich studiach jednolitych).

Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że w opinii środowiska akademickiego oraz przedstawicieli praktyki podejście zaprezentowane w standardzie kwalifikacji zawodowych obniża formalne wymagania stawiane księgowym, szczególnie tym, którzy pracują w dużych podmiotach i kierują służbami finansowo-księgowymi, a w konsekwencji zniechęca do podnoszenia kwalifikacji. Jeżeli główny księgowy w takim podmiocie ma rzeczywiście realizować funkcje przypisane do jego stanowiska, to poziom jego kwalifikacji powinien być na poziomie 7., a braki w kształceniu na poziomie akademickim nie powinny być uzupełniane jedynie poprzez udział w programach dokształcania. Dodatkowo respondenci podkreślają, że dla głównych księgowych w małych podmiotach wiedza na temat na przykład MSSF jest w obecnych warunkach właściwie zbędna, natomiast w dużych podmiotach – niezbędna, ze względu na konieczność jej stosowania w praktyce. Inny aspekt stanowi ignorowanie przez prezentowane w standardzie podejście, aktywnej roli rachunkowości w kreowaniu informacji – pomijając poziom piąty, również szósty poziom kwalifikacji nie wiąże się z koniecznością wdrażania innowacyjnych rozwiązań. Słuszna zatem wydaje się konieczność modyfikacji obowiązującego standardu zawodowego.

Dodatkowo należy podkreślić, że w 2016 roku wprowadzono zmiany w rosyjskiej ustawie o kształceniu, które wskazują, że wymogi państwowych standardów kształcenia w stosunku do programów nauczania w obszarze dotyczącym kompetencji zawodowych będą obecnie wynikały ze standardów zawodowych. Literalne odczytanie nowych przepisów może prowadzić do stwierdzenia, że studia magisterskie czy 5-letnie studia specjalistyczne w dziedzinie rachunkowości mogą zostać zlikwidowane, ponieważ standard

kwalifikacji zawodowych księgowych ich nie przewiduje. Nastąpiła zatem desynchronizacja standaryzacji zawodu księgowego. Problem ten został zauważony przez środowisko akademickie i praktyków, jednak w zeszló-rocznych zmianach dotyczących standardów kwalifikacji zawodowych nie uwzględniono opinii środowiska zawodowych księgowych.

Podsumowując, jeżeli normą jest daleko posunięta standaryzacja powiązanych obszarów, to konieczna jest precyzyjna synchronizacja poszczególnych elementów.

6. Podsumowanie

Kształcenie księgowych w Rosji na różnych poziomach ma swoje korzenie w czasach caratu, a początek rozwoju profesji można powiązać z okresem reform Piotra I. W okresach późniejszych, od rewolucji październikowej do lat 90. XX w. zawód księgowego trudno było uznać za zawód zaufania publicznego, a jego rozwój był ograniczony. Standardy kształcenia odbiegały od norm obowiązujących w rozwiniętych krajach, a standardy zawodowe nie istniały. Zmiany gospodarcze lat 90. spowodowały konieczność zreformowania procesu kształcenia specjalistów z dziedziny rachunkowości. Pod wpływem rozwiązań w dziedzinie rachunkowości obowiązujących w innych krajach, MSSF oraz standardów zawodowych wprowadzono zmiany w zakresie kształcenia księgowych, a w ostatnich latach również standard kwalifikacji zawodowych księgowego.

Wieloletnie badania autorki w dziedzinie rosyjskiej rachunkowości upoważniają do stwierdzenia, że mimo różnego rodzaju deklaracji, dotyczących między innymi udziału środowisk akademickich i praktyków w procesie reformowania rachunkowości czy w procesie reformowania kształcenia w tej dziedzinie, głównym inicjatorem i decydem zmian jest nadal państwo. Zmiany wprowadzone w 2016 roku w zakresie zawodowych standardów nie uwzględniły ani postulatów środowiska księgowych, ani postulatów środowiska akademickiego w zakresie standardu kwalifikacji zawodowych księgowego.

Wprowadzenie na wyższych uczelniach podziału na studia licencjackie i magisterskie, będące wynikiem przystąpienia Rosji do procesu bolońskiego oraz zmian wprowadzanych w federalnych standardach kształcenia, stało się przyczyną rozbieżności między wymaganiami standardu kwalifikacji zawodowych księgowych a procesem kształcenia na wyższych uczelniach. Rozwinięty zakres standaryzacji kształcenia i kwalifikacji zawodowych pilnie wymaga zsynchronizowania standardów lub sporządzenia nowych, tak aby programy kształcenia odpowiadały poziomom kwalifikacji zawodowych.

Literatura

- Андреев В.Д., Лисихина И.В., Введение в профессию бухгалтера, Магистр, Москва 2015.
- Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 080100 Экономика (квалификация (степень) „магистр”) (утв. приказом Министерства образования и науки РФ от 20 мая 2010 г. № 543).
- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ, „Об образовании в Российской Федерации”.
- Клячин В.А., Грибанова О.В., Бухгалтерский учёт, анализ и аудит. Введение в специальность, МГИУ, Москва 2006.
- Kozgar J., *Rachunkowość dawnej Rosji*, [w:] *Abacus – od źródeł rachunkowości po współczesność*, S. Sojak (red.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.
- Медведев М., Назаров Д., История русской бухгалтерии, Магистр, Москва 2007.
- Приказ Минтруда России от 22.12.2014 N 1061н, „Об утверждении профессионального стандарта »Бухгалтер« (Зарегистрировано в Минюсте России 23.01.2015 N 35697).
- Приказ Министерства труда и социальной защиты РФ от 12 апреля 2013 г. № 148н, „Об утверждении уровней квалификации в целях разработки проектов профессиональных стандартов”.
- Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 12 сентября 2013 г. № 1061, „Об утверждении перечней специальностей и направлений подготовки высшего образования”, Документ в редакции приказов Минобрнауки России от 29.01.2014 № 63, от 13.10.2014 № 1313, от 25.03.2015 № 270.
- Приказ от 21 декабря 2009 г. № 747 об утверждении и введении в действие федерального государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования по направлению подготовки 080100 ЭКОНОМИКА (квалификация степень „бакалавр”) (в ред. Приказа Минобрнауки РФ от 31.05.2011 N 1975).
- Соколов В.Я., Соколов Я.В., *История бухгалтерского учета*, Инфра-М, Москва 2011.

Dr Malgorzata Kutera

Chair of International Accounting

Institute of Economics, Finance and Management

Jagiellonian University

POLISH AUDIT SERVICE MARKET

1. Introduction

Significant changes are taking place on the European and Polish markets for services provided by statutory auditors. They result mainly from the implementation of new EU regulations which significantly impact the formal matters associated with practising the profession¹, namely defining the role of the statutory auditor, effectively preventing conflicts of interest in the provision of various services and restricting market concentration. In this context, it is worth presenting the current situation of the audit service market in Poland and diagnose the extent to which the above problems hold true on this market as well.

The purpose of this paper is to present key figures characterising the activities of Polish statutory auditors and identify the main directions of changes in this regard. Particular attention is paid to the number of individuals practising the profession, the legal structure of audit firms, the number of audits performed and the level of revenue generated, as well as the scale of market concentration. This paper is mainly based on an analysis of numerical data describing the above areas and published by the National Statutory Auditor Council (KIBR) and the Audit Supervision Commission (KNA).

2. Characteristics of the statutory auditor community

The 2009 revision of the Act on Statutory Auditors has significantly improved the transparency of the audit service market. This was mainly the result of placing basic data of both statutory auditors and licensed entities (audit firms) in the public domain. Until that time, the National Statutory Auditor

¹ The legislation concerned is mainly Directive 2014/56/EU and the Regulation 537/2014 of the European Parliament and the Council of 16 April 2014.

Council did keep these registers, but they were not so easily accessible to the external audience. The register of statutory auditors lists individuals who have completed the entire qualification procedure and received the licence to practice this profession. The register of licensed entities, in turn, lists the notified legal forms under which auditor practise their profession. According to Article 47 of the Act on Statutory Auditors, those include:

- a statutory auditor conducting business activity on their own behalf and account;
- a civil law partnership, a registered partnership or a professional partnership in which the majority of votes belong to auditors;
- a limited company in which only auditors are general partners;
- a corporation or a cooperative in which the majority of members of the board and owners are statutory auditors;
- a cooperative audit union, which has at least one statutory auditor in the composition of the management board.

An analysis of the figures leads to very interesting conclusions about the structure and the trend of changes in the audit service market in Poland.

Table 1.

Change in the number of statutory auditors

	2015	2014	2013	2012	2011	2010
total number of statutory auditors	7,086	7,103	7,178	7,104	7,311	7,482
statutory auditors practising the profession	3,151	3,083	3,568	3,632	3,606	3,431
number of individuals completing the qualification procedure	71	298	231	176	256	292
number of entries made on the list of statutory auditors	202	157	236	174	323	171
number of deletions from the list of statutory auditors	219	196	162	407	496	430
<i>including voluntary withdrawals from the National Statutory Auditor Council</i>	<i>184</i>	<i>147</i>	<i>130</i>	<i>217</i>	<i>364</i>	<i>367</i>

Source: own study based on (Audit Supervision Commission 2010-2015, Examination Board 2010-2015).

As of the end of 2015, there were 7,086 registered statutory auditors. An analysis of the years 2010-2015 shows that their number is gradually falling. It is worth noting that over half of statutory auditors are not actively practising their profession. In particular years, only between 43% and 51% of people actually worked in the profession. The reminder either work in a different role or have retired (the average age of a statutory auditor is currently 56 years). In many cases this represents a situation where auditors work in accounting

departments and having a licence is only treated as an additional advantage. This is also influenced by certain limitations in the audit service market, which is due to the significant drop in the fees for auditing financial statements and strong concentration. It should also be noted that in the current legal conditions, the act does not explicitly limit working in two professions. This means that one may work as an accountant and at the same time practise the profession of a statutory auditor after concluding an appropriate agreement with an audit firm.

After analysing the data about the number of individuals completing the qualification procedure and becoming eligible for entry on the list of statutory auditors, it should be stated that in the years 2000-2014 this number ranged from 176 to 298 individuals a year. A major drop was observed in 2015, when this number went down to 71 individuals (in 2016 to 103 individuals). This clearly shows the effects of the new model of diploma exam in effect since 1 January 2015.

In the years 2010-2012, the number of deletions from the list of statutory auditors was much greater than the number of new entries. In 2013, this trend reversed and now these numbers are comparable. It should be noted that in each of the analysed periods, the majority of deletions concerned voluntary withdrawals from the National Statutory Auditor Council. However, it seems that the main reason for this increased number of withdrawals in the years 2010-2012 was the revision of the Act on Statutory Auditors of 2009, which significantly changed the conditions of practising the profession in Poland. In this regard, an in-depth analysis of the age structure of individuals withdrawing from the professional self-government should be made. It is possible that a significant proportion of them were senior people.

Interesting conclusions can also be drawn from an analysis of the number and structure of legal forms of audit entities. Data about this are presented in Table 2.

Table 2.

Legal forms of statutory auditor operations

	2015	2014	2013	2012	2011	2010
number of licensed entities						
of which:	1,612	1,647	1,669	1,704	1,784	1,811
<i>sole proprietorship</i>	911	950	973	1,006	1,087	1,125
<i>limited liability companies</i>	585	586	584	591	589	586
<i>civil law partnerships</i>	28	28	29	28	33	34
<i>professional partnerships</i>	1	21	24	23	24	23
<i>limited partnerships</i>	43	38	33	31	23	16
<i>joint stock companies</i>	4	4	4	4	5	3
<i>other (audit unions, cooperatives, registered partnerships)</i>	40	20	22	21	23	24

Source: own study based on (Audit Supervision Commission 2010-2015).

This unambiguously demonstrates a clear falling trend in the number of audit firms. In 2010, there were 1,811, and five years later it was 1,612, which is a drop by over 10%. Year by year, the number of entries of new firms is decreasing and, in every period, the number of entries is definitely lower than that of deletions. This can suggest a certain consolidation of auditors' operations and is also confirmed by an analysis of the legal form breakdown. In the years 2010-2015, the most popular form of operations consisted of statutory auditors running their own economic activity. In 2010, such auditors represented over 62%, and in 2015 – about 56%. This is a clear falling trend. The overall reduction in the number of audit firms mainly concerns sole proprietorships. The number of limited liability companies stays flat and accounts for 32-86% of all firms. The other types of legal forms are not particularly significant in the context of this analysis. It is only worth noting that the popularity of limited partnerships is increasing. There are also several joint-stock companies on the market.

Of all the audit firms, only a small proportion provides financial audit services to public interest entities. In addition, their number is also falling from one year to the next. This is clearly demonstrated by data from Table 3.

Table 3.

The breakdown of entities auditing public interest units

	2015	2014	2013
number of licensed entities, including:	123	127	155
<i>sole proprietorship</i>	14	21	28
<i>limited liability companies</i>	87	86	103
<i>civil law partnerships</i>	2	1	3
<i>professional partnerships</i>	3	3	4
<i>limited partnerships</i>	13	12	12
<i>joint stock companies</i>	0	0	1
<i>audit unions</i>	4	4	4

Source: own study based on (Audit Supervision Commission 2013-2015).

It should be noted that under Art. 2 of the Act on Statutory Auditors, public interest entities include:

- issuers of securities admitted to trading in the regulated market of an EU Member State, domiciled in the territory of the Republic of Poland with the exception of local government entities;
- domestic banks, branches of credit institutions and branches of foreign banks
- cooperative savings and loans institutions;

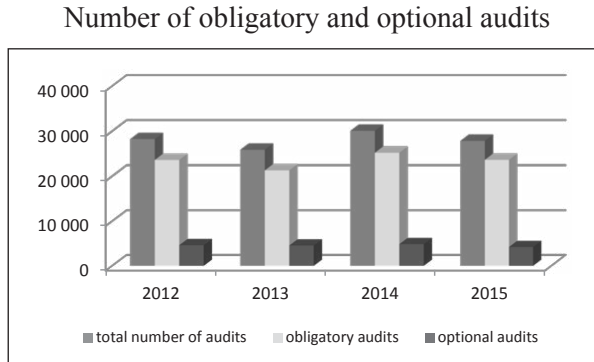
- insurance companies, head offices of insurance companies and reinsurance companies;
- electronic money institutions;
- open pensions funds and open pension fund companies;
- investment funds;
- brokerage houses.

In the years presented, only about 7-9% of all firms audited the financial statements of public interest entities. This proves a major concentration on the market in this area, which is also confirmed by the analysis presented further in this paper. Taking into account the structure of these entities, it is worth noting that the main role here is played by limited liability companies. They account for the decisive majority of units active on this market (66-70%). They are followed by sole proprietorships (11-18%) and general partnerships (7-10%). In the analysed period, the greatest drop concerned sole proprietorship providing services to public interest entities: their number halved.

3. The number of audits and the level of revenue from financial auditing

It is impossible to estimate precisely the number of entities subject to the financial statement audit obligation. This is because, in the majority of cases, the audit obligation depends on meeting conditions related to the level of employment, the balance sheet total and the revenue. The National Statutory Auditor Council has some relevant figures, mainly extracted from annual reports made by audit firms. These indicate that the total number of financial statement audits in 2012-2015 ranged from 25,883 to 30,087. In a longer period of time, this number always fell in the interval of 20,000-30,000. The data presented in Figure 1 indicates that this mainly concerns obligatory audits, although there is also a market for optional audits. In all the years discussed, the number amounted to between 4,000 and 5,000.

Figure 1.

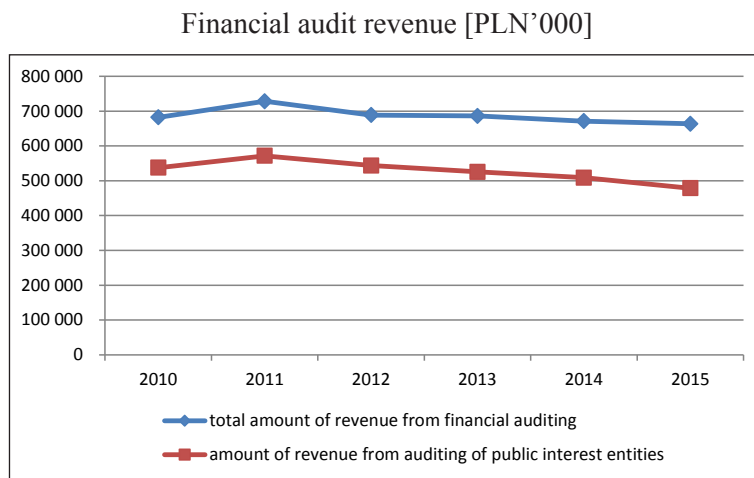

Source: own study based on (CFRR 2016, p. 6).

However, when the above figures are analysed, it is difficult to identify a clear growing or falling trend, even with regards to optional audits. Their number can be said to have been the lowest in 2015.

In contrast, a clear direction of changes is visible when presenting the level of revenue generated from financial audits (Figure 2). It has been steadily shrinking since 2011. In 2011, the total revenue from financial audit activities amounted to PLN 728 m, while in 2015, to only PLN 663 m (a drop by 9%). It is worth adding that the number of audits in the two years compared was the opposite: in 2015, there were 1,014 audits more. This is evidence of a growing price competition on the market. As Figure 2 shows, this does not only concern services to smaller entities. The price pressure has also been felt by auditors providing services to public interest entities. In 2011, the revenue from financial audit activities in this group of entities totalled PLN 572 m, while in 2015, it was only PLN 479 m (a drop by 16%). It also tells what a large proportion of revenue on services provided to the public interest entity sector is represented in the total amount of revenue from financial audit. This points to a huge difference in the level of prices of audits performed in both groups. In 2015, the average price of financial audit services provided to one public interest entity amounted to PLN 240 thousand. In comparison, the average price of an audit of other entities was less than PLN 10 thousand.

Figure 2.

Source: own study based on (CFRR 2016, p. 8).

It should also be noted that significant differences in the level of fees are also observed within the same market of services to public interest entities. An analysis carried out by the Office of Competition and Consumer Protection (UOKiK) has shown that in 2013, the average price of an audit of a company included in the WIG20 index was three times higher than the average price of an audit of a company from mWIG40 and almost 5 times higher than of a company from sWIG80 (UOKiK, 2015). It is worth noting that the total fee for financial audit activities represents a small proportion in the breakdown of revenue of audit firms. For the largest companies operating on the Polish market, it accounts for between 10% and 20% of their total annual sales. The rest comes from a range of advisory services provided to these entities.

4. The scale of concentration in the audit service market in Poland

On the global level, a discussion has been going on for several years about the dominance of several audit firms within the financial audit market and the excessive concentration in this regard. Figures about the Polish market also indicate such trends. In 2015, the so-called Big Four generated the total of 55.54% of all revenue on financial statement audits earned by auditors in Poland. The shares of individual entities were as follows: E&Y – 15.12%, KPMG – 14.12%, PwC – 14.03%, Deloitte – 12.27%, BDO – 2.39%,

Mazars – 1.87%, Grant Thornton – 1.58%, PKF – 1.45%, Roedl – 1.36%, others – 35.81% (Audit Supervision Commission, 2015).

The scale of concentration is even more visible when one analyses data about the audits of financial statements of companies listed on the Warsaw Stock Exchange. The details in this regard are presented in Table 4. This table shows that the entities belonging to the big four networks audited almost 40% of financial statements of listed companies for 2014 (186 entities out of 471). Their total capitalisation represented 93.2% of the entire stock exchange. In the previous years, it amounted to between 88.2% and 93.5%. Other audit firms which have managed to get their foot in this market are: PKF, Grant Thornton, BDO and Mazars.

Table 4.

Largest auditors by the total capitalisation of WSE-listed companies

	2015	2014	2013
Deloitte	54.9	40.9	18.5
PwC	12.0	15.5	19.3
KPMG	17.2	16.2	34.3
E&Y	9.1	15.6	21.4
Other	6.8	11.8	6.5
TOTAL	100.0	100.0	100.0

Source: own study based on (Audit Supervision Commission 2013-2015).

When analysing the share of particular auditor firms, it should be noted that Deloitte was clearly the largest player in the last two years, as it audited entities with the largest stock exchange capitalisation.

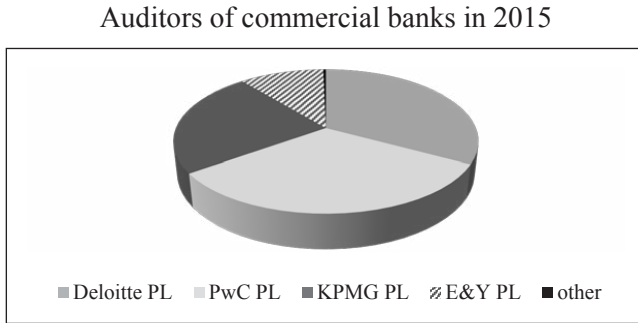
Even greater concentration of audit services is found among companies included in WIG20. In this case, the distribution of 2015 financial statement audits performed in 2016 was as follows: KPMG – 5 companies, PwC – 5, EY – 4, Deloitte – 4, Grant Thornton – 1 and PKF – 1.

The situation is similar with financial audits of other important economic sectors. Details of this subject are presented in Figures 3, 4 and 5². With regard to audits of financial statements of commercial banks, the greatest share was that of Polish entities belonging to the following networks: Deloitte (32.9%), PwC (32.3%) and KPMG (23.8%). This structure is also supported by internal decisions concerning the sector. Many banks are still using the so-called *Big Four only* clause in their credit agreements, which obliges their clients

² To determine the percentage share of individual audit firms, the following measures were taken as the basis: in the case of banks – their total assets, insurance companies – total gross written premium, open pension funds – net asset value. The analysis included audits of 2014 financial statements performed in 2015.

to use the services of only this group of auditors. Figures from the Office of Competition and Consumer Protection show that in 2001-2012, similar clauses were applied by 21 out of 47 banks checked (particularly in the case of syndicated loans).

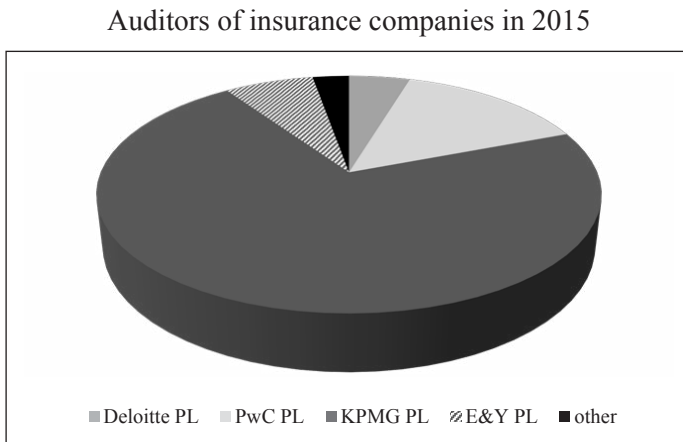
Figure 3.

Source: own study based on (Audit Supervision Commission, 2015).

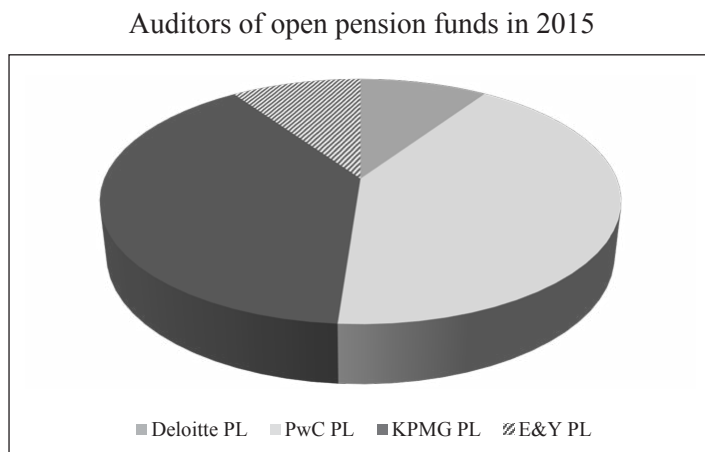
With regards to financial statement audits of insurance companies, it should be stated that the leading role here is played by KPMG, which audits 71.2%. It is followed by PwC (14.5%) and E&Y (6.8%). The open pension fund sector, in turn, is mainly controlled by PwC (41.7%) and KPMG (39.2%). This shows that the big four have decidedly dominated sectors which require specialist knowledge of the industry.

Figure 4.

Source: own study based on (Audit Supervision Commission, 2015).

Figure 5.

Source: own study based on (Audit Supervision Commission, 2015).

The analysis carried out above supports the statement that the market of audit services in Poland is strongly concentrated. A similar situation is also noted in other countries. This concerns, in particular, financial audits performed for public interest entities. This is also confirmed by independent studies completed by the Office of Competition and Consumer Protection. The characteristics of an oligopoly are openly discussed there.

5. Conclusion

Problems associated with the operation of financial audit systems that have been identified at the European level also apply to the Polish market. The figures presented clearly indicate the main directions of change occurring in this community. The total number of statutory auditors is dropping, and in addition, over half of them are no longer practising the profession. This bears witness to the general drop in the prestige of the auditor profession. The breakdown of legal forms of licensed entities is still dominated by personal forms, although a significant falling trend is observed here, particularly in the sector of services provided to public interest entities. The number of audits performed in 2010-2015 was relatively flat, but a significant drop in the revenue generated on them has been identified. This proves obvious price competition, also in the prices of audits for public interest entities. A large-scale concentration of this market has also been confirmed. It is particularly obvious when one analyses financial audits of listed companies.

References

- Act on Statutory Auditors and Their Self-Regulatory Body, Entities Authorised to Audit Financial Statements and Public Supervision, Journal of Laws of 11 July 2016, item 1000.
- Rynek audytu w Polsce: kluczowe dane statystyczne i postrzeganie rynku* (2016) (Polish audit market: key statistics and market perception), Centre for Financial Reporting Reform, World Bank Group.
- Sprawozdania Komisji Egzaminacyjnej KIBR za lata 2010-2015*, (Reports of the Examination Board of the National Statutory Auditor Council, 2010-2015) KIBR.
- Sprawozdania Komisji Nadzoru Audytowego za lata 2010-2015*, (Reports of the Audit Supervision Commission, 2010-2015), KNA.
- Sprawozdanie na temat zmian w Polsce na rynku świadczenia usług w zakresie badań ustawowych na rzecz jednostek zainteresowania publicznego* (2016), (Report on changes in the Polish market of statutory audit services for public interest entities) KNA, 15 June.
- Wyniki badania krajowego rynku usług audytu finansowego, doradztwa i usług konsultingowych* (2015), (Results of the examination of the domestic market for financial audit, advisory and consulting services) UOKiK, April.

Dr hab., prof. PWSZ im. Witelona w Legnicy Mirosława Kwiecień

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy

RACHUNKOWOŚĆ A INNOWACYJNOŚĆ Z KREATYWNOŚCIĄ – REWOLUCJA CZY EWOLUCJA?

1. Wprowadzenie

Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu z jednej strony jest uważana za nowy paradygmat zrównoważonego rozwoju gospodarczego, nową jakość, w której innowacje z kreatywnością stają się nadrzędnym zasobem determinującym modele biznesu. Z drugiej strony sceptycy reprezentują pogląd, że od zarania dziejów innowacje były wykorzystywane do zdobycia nowych umiejętności, jakimi jest np. kreowanie rzeczywistości gospodarczej. J. Tidd, J. Bessant, P. Drucker i inni stwierdzają na podstawie wieloletnich doświadczeń zawodowych (zarówno jako praktycy oraz wykładowcy na wielu renomowanych uczelniach), że innowacje są konsekwencją ewolucji zmian w systemach gospodarczych, zwłaszcza zmian w celach gospodarowania. W dobie globalizacji (przepływów kapitałów) konkurencji menedżerowie muszą podejmować trudne decyzje, bowiem podstawowym problemem wymagającym rozważenia jest to, czy celem organizacji jest maksymalizacja bogactwa udziałowców, czy zaspokajanie potrzeb kontrahentów (klientów). Różne więc są zarówno cele strategiczne, jak i cele operacyjne. Otóż w organizacjach zorientowanych na udziałowców, akcjonariuszy – strategia jest kształtowana według kryteriów finansowych, takich jak zwrot z inwestycji, zwrot z przychodów. Natomiast kryteria konkurencyjności, np. udział w rynku, jakość itp. mają znaczenie wyłącznie jako czynnik do osiągnięcia założonych zysków. Cele operacyjne w tym przypadku odzwierciedlają wynik kapitałowy (Ellsworth 2011, s. 77). Natomiast cel, jakim jest zaspokajanie potrzeb kontrahentów (klientów), stanowi odzwierciedlenie tzw. rynku produktowego. Jest on skierowany na zmieniające potrzeby klientów, na działania konkurencji, na „konstruowanie” długoterminowej konkurencyjności organizacji (Ellsworth 2011, s. 77-79).

Na szczególną uwagę w moim przekonaniu (i nie tylko moim, m.in. Kołodko 2014; Koźmiński 2015; Smejda 2015 i inni) zasługuje fakt, że: „wiedza zastąpiła kapitał jako źródło przewagi konkurencyjnej (a tym samym możliwość tworzenia bogactwa)... Wypada zapytać, czy koncentracja na kapitale jest wciąż uzasadniona (...) panuje konsensus co do tego, że udziałowcy mają prawo do wolnych przepływów gotówkowych korporacji, tzn. środków pieniężnych (...). Powstaje jednak pytanie, czy mają prawo do takiego zarządzania korporacją, aby zaspokajać przede wszystkim własne potrzeby i aspiracje finansowe?” (Ellsworth 2011, s. 65). Należy zgodzić się ze stwierdzeniem P. Druckera i R. Ellswortha (udowodniła to bowiem praktyka gospodarza, współczesny kryzys finansowy): „zysk udziałowców w postaci dywidend i rosnącej wartości akcji jest wymierny i przejrzysty (...) kierownictwo firmy może wykorzystywać go na potrzeby wskaźników (...) pozornie obiektywnych, jak zwrot z inwestycji, marża zysku (...). W efekcie (...) zysk udziałowców (...) zwłaszcza jako wzrost cen akcji służy” (Ellsworth 2011, s. 66) jako narzędzie pomiaru osiągnięć menedżerów (strategicznych) i stanowi również podstawę do konstruowania nowych modeli biznesu (Kołodko 2014; Koźmiński 2015; Kwiecień 2015, Smejda 2015 i inni). Jak udowodniła to współczesna praktyka gospodarza (i nie tylko – co wynika z tzw. prawa własności, któremu początek dał XVII wiek), koncepcja maksymalizacji wartości dla właścicieli (udziałowców, akcjonariuszy) stanowi podstawę do konstruowania strategii pozyskiwania bogactwa od klientów, pracowników, dostawców, a nawet władz (korzystnych dla tej grupy społecznej regulacji prawnych – deregulacja rynków kapitałowych np. w Stanach Zjednoczonych itp. Ellsworth 2011, s. 67-77). Społeczeństwo jako „całość nie korzysta z takiej strategii” (Ellsworth 2011, s. 67; Kołodko 2014; Kowalak-Musiał 2015, s. 461-479; Smejda 2015, s. 399-408 i inni).

Na tle powyższych rozważań nasuwa się pytanie, co one mają wspólnego z rachunkowością? Odpowiedź na to pytanie wynika z badań literatury z dziedziny nauk ekonomicznych, obserwacji praktyki gospodarczej, analizy ewolucji sprawozdawczości. Tak więc celem podjętych badań, czyli odpowiedź na stare pytanie, ale w nowym kontekście jest: jaką rolę spełnić ma rachunkowość jako system pomiaru wartości oraz system informacyjny w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu?

2. Społeczna odpowiedzialność biznesu w rachunkowości – ewolucja czy rewolucja

Złożoność świata biznesu determinuje wiele interdyscyplinarnych problemów w jednym obszarze, jaką jest działalność organizacji gospodarczej (np. zarówno spółki zainteresowania publicznego, jak i organizacji pozarządowej

itp.). Według M. Friedmana: „celem istnienia firm powinno być wyłącznie zarabianie pieniędzy dla udziałowców (...). Friedman twierdził wręcz, że przyjęcie przez zarządy korporacji odpowiedzialności za cokolwiek innego niż maksymalne pomnażanie zysków udziałowców stanowi zagrożenie dla fundamentów wolnego społeczeństwa” (Wallace 2011, s. 32). Stąd lata sześćdziesiąte XX wieku – to wzrost tempa rozwoju teorii wartości, czyli zarządzanie wartością (Value Based Management, VBM), a w rachunkowości – to początki modelu rachunkowości anglosaskiej zdeterminowanego przez teorię wartości. Z badań i doświadczeń R. Ellswortha (wybitnego reprezentanta P.F. Drucker and Masatoshi Ito Graduate School of Management) wynika, że: „możliwości tworzenia bogactwa przez współczesną korporację są doprawdy imponujące i stanowią cenną właściwość organizacji. Pojedynczy wskaźnik, zawężający zdolność tworzenia wartości przez firmę do jednej kategorii, nie wystarcza jednak do opisu różnorodności sposobów, w jakie korporacja buduje wartości dla społeczeństwa” (Ellsworth 2011, s. 66).

Amerykańska praktyka gospodarcza (i nie tylko) udowodniła, że teoria wartości – determinująca cel działania organizacji, czyli pozyskiwania bogactwa dla właścicieli – wykreowała niewidzialną rękę rynku (o której działaniu już w 1776 r. pisał Adam Smith w dziele „Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów”: „każdy człowiek stara się jak może, aby użyć swego kapitału (...) oraz tak pokierować tą wytwórczością, ażeby jej produkt posiadał możliwie największą wartość. Co prawda, nie zamierza on na ogół popierać interesów społecznych ani też nie wie, w jakim stopniu je popiera (...) ma wyłącznie na uwadze swe własne bezpieczeństwo i myśli tylko o swym zarobku, a jednak w tym, jak i w wielu innych przypadkach, jakaś niewidzialna ręka kieruje nim tak, aby zdążył do celu, którego wcale nie zamierzał osiągnąć. Mając na celu swój własny interes, człowiek często popiera interesy społeczeństwa skuteczniej niż wtedy, gdy zamierza służyć im rzeczywiście” (cyt. za Wallace 2011, s. 31).

Powstają pytania, czy społeczną odpowiedzialność biznesu można połączyć z modelem VBM – zarządzania wartością? I jaką rolę w tym zakresie powinna spełniać współczesna rachunkowość? Aby odpowiedzieć na te trudne, ale niezmiernie istotne pytania, najpierw „przyjrzymy się” społecznej odpowiedzialności biznesu.

Przegląd literatury z dziedziny nauk ekonomicznych (zwłaszcza z ekonomii, finansów, rachunkowości i zarządzania) upoważnia do stwierdzenia, że jedną z konsekwencji współczesnego kryzysu finansowego jest społeczna odpowiedzialność biznesu (Corporate Social Responsibility – CSR) – ponieważ konieczne: „stało się odbudowanie zaufania inwestorów do rynku finansowego, czemu miało sprzyjać m.in. ujawnianie przez spółki bardziej szczegółowych informacji” (Krasodomska 2017, s. 93; Grabiński 2017, s. 145-151).

Na podstawie studiów literatury z zarządzania można zaryzykować kolejne stwierdzenie, że zmiana paradygmatu zarządzania wynikająca ze zmian podstawowych założeń: „zarządzanie w coraz większym stopniu powinno opierać się na założeniu, że ani technologia, ani jej końcowe wykorzystanie nie powinny stanowić podstawy polityki zarządu. Istnieją pewne ograniczenia. Podstawą powinna być wartość dla klienta i jego decyzja o alokacji środków stanowiących jego dochód netto. W coraz większym stopniu polityka i strategia zarządu powinna opierać się na tych właśnie założeniach” (Drucker 2002, s. 135).

Zrozumienie problemów związanych z zarządzaniem (zwłaszcza zarządzaniem innowacjami, zarządzaniem informacją, zarządzaniem wiedzą, zarządzaniem zmianami) powinno „skłonić” środowisko rachunkowców (zarówno naukowców, jak i praktykę) do innego spojrzenia na rachunkowość jako system informacyjny oraz system pomiaru ekonomicznego.

Na szczególnie podkreślenie zasługuje fakt, że polska szkoła rachunkowości (pomimo jej rozwoju w okresie gospodarki centralnie sterowanej) ma dorobek intelektualny w dziedzinie rachunkowości w teorii, nauce i edukacji – szkoła S. Skrzywana, E. Burzym, szkoła wrocławska, kontynuująca tradycję szkoły lwowskiej, szkoła warszawska T. Pechego, sopocka koncepcja teorii rachunkowości W. Lewczyńskiego, teoria rachunkowości według J. Górskiego, model rachunkowości zarządczej według A. Jarugi albo wcześniejsze lata międzywojenne – m.in. ekonometryczna teoria rachunkowości wg P. Ciompy, dorobek ekonomistów poznańskich – m.in. zwolennika liberalizmu w ekonomii E. Taylora, dorobek W. Skalskiego – podręczniki przygotowywane dla studentów brytyjskich i innych renomowanych uczelni europejskich – szerzej o tym w niezwyklej publikacji (Gmytrasiewicz, Karmańska 2004).

Szkoły rachunkowości polskiej pomimo ich wielkiej wagi rzadko były poddawane analizom dokonywanym przez naukowców zachodnioeuropejskich albo amerykańskich. Dorobek naukowy E. Burzym, B. Siwoń świadczy, że ich rozważania (z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych) w zakresie użyteczności informacji – to rozważania, które były zbieżne z poglądami reprezentantów m.in. nauki o zarządzaniu (i nie tylko), np. P. Druckera, który wskazywał na „małą” przydatność tradycyjnego rachunku kosztów dla potrzeb zarządzania kosztami. Według Druckera w procesowym zarządzaniu kosztami dokonuje się integracji kilku działań – analizy wartości, analizy procesu, zarządzania jakością i kalkulacji kosztów, które łączą się w jedną całościową analizę (Drucker 2002, s. 154). Obecnie wiemy, że jest to procesowe zarządzanie kosztami – o czym pisał B. Siwoń w różnych publikacjach dotyczących tendencji rozwoju rachunku kosztów i wyników (Siwoń 1972) oraz E. Burzym, pisząc: „do podstawowych pojęć ekonomicznych związanych z pomiarem finansowym rezultatu działalności gospodarczej (zysku) należy

pojęcie „koszt”. Wynika to z powiązań występujących między kosztami, wartością i ceną (powiązania występujące między tymi kategoriami są różnie interpretowane przez ekonomistów reprezentujących różne szkoły. Wynika to przede wszystkim z odmiennego podejścia do przyczynowej interpretacji wartości) (...) a więc powiązań występujących w gospodarce towarowo-pięniężnej między procesami rzeczowymi i finansowymi oraz między rezultatami tych procesów. Rosnące zainteresowanie kosztami, a w ślad za tym rachunkiem kosztów, wynika z przesłanek prakseologicznych, bowiem wielkość kosztów determinuje bezpośrednio wielkość finansowego rezultatu działalności przedsiębiorstwa, tzn. zysku (...) rosnące zainteresowanie kosztami ukazało rangę rachunku kosztów (...) powiązanego odpowiednio z rachunkiem wyników oraz znaczenie tego rachunku dla: oceny podjętych decyzji i kontroli ich realizacji, podejmowania decyzji dotyczących przyszłości” (cyt. Burzym 2004, s. 338-384 oraz E. Burzym 1971 i inne publikacje, których z uwagi na ograniczenia wydawnicze nie ujęto w spisie literatury, ale stanowiły przedmiot badań).

Nasuwa się pytanie, czy dorobek polskiej szkoły zarówno z lat przedwojennych, z gospodarki sterowanej centralnie, jak i współczesny – można wykorzystać w nowym kontekście, czyli w zarządzaniu innowacjami (zwłaszcza rynkowymi – wartość dla klienta) wiedzą – kapitałe intelektualnym itp. – przy wykorzystaniu teorii interesariuszy, z którą związana jest społeczna odpowiedzialność biznesu? Odpowiedź – jest jednoznaczna – tak, bowiem ze wszystkich wymienianych reprezentantów polskich szkół rachunkowości dominuje przekonanie (wynikające z badań stosowanych i nie tylko), że gospodarowanie – rozumiane najogólniej jako aktywność ludzi w procesie, którego przedmiotem jest przepływ, przyrost i podział wartości materialnych – jest procesem społecznym. Podmiotowa struktura tego procesu (partycypowanie w nim poszczególnych osób i grup społecznych) opiera się na wystąpieniu sieci powiązań rzeczowych i finansowych pomiędzy podmiotami gospodarczymi przy wykorzystaniu odpowiedniego systemu pomiaru i komunikowania o sytuacji majątkowej i kapitałowej oraz o przebiegu procesów gospodarczych i o finansowych rezultatach tych procesów. Dla dokonywania takich pomiarów ukształtował się w gospodarce rynkowej informacyjno-kontrolny system rachunkowości, który ewoluuje odpowiednio do sytuacyjnie ukierunkowanego rozwoju gospodarki, wzrostu jej złożoności i rozszerzenia w skali ekonomicznego oddziaływania jednostek gospodarczych na otoczenie (teoria interesariuszy – podk. M. K.) – wynikającego zwłaszcza z rozwoju tych jednostek oraz rozszerzania się rynków towarowych i finansowych. „W minionym półwieczu (...) uwidoczniło się wyraźnie ukierunkowanie ewolucji rachunkowości na potrzeby racjonalnego zarządzania i rozrachunku z tytułu odpowiedzialności podmiotów gospodarczych za rezultaty ich działania –

ekonomiczne, społeczne i ekologiczne” (Burzym 2004, s. 379). Te poglądy wynikają z wieloletnich badań empirycznych – parametry ekonomicznej działalności gospodarczej (zwanej przez Druckera – biznesowej) – koszty, przychody, zysk, strata – były różne sposoby ich pomiaru i wyceny w gospodarce rynkowej i w gospodarce sterowanej centralnie, ale istota tych parametrów jest taka sama.

3. Nowy kontekst zarządzania a społeczna odpowiedzialność biznesu w rachunkowości

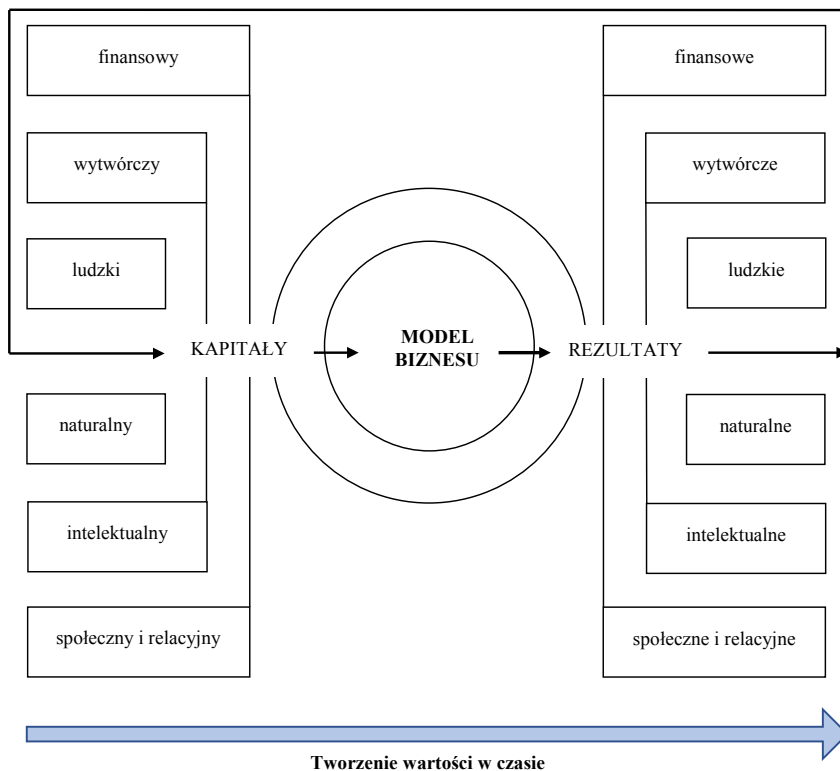
Z teorii interesariuszy wynika zrównoważenie potrzeb wielu interesariuszy – bowiem każda organizacja gospodarcza ma ich wielu, z których każdy jest ważny (udziałowcy, pracownicy, odbiorcy, dostawcy, społeczność lokalna, społeczeństwo jako całość, władza, środowisko naturalne itp.), stąd po współczesnym kryzysie finansowym potrzebny jest nowy pragmatyzm w biznesie i ekonomii, jakim jest zrównoważony długofalowy rozwój społeczno-gospodarczy – potrójnie zrównoważony, czyli:

- wzrost zrównoważony ekonomicznie, czyli w odniesieniu do rynków towarów i kapitału oraz inwestycji i finansów, a także siły roboczej,
- wzrost zrównoważony społecznie, czyli w odniesieniu do sprawiedliwego, akceptowanego społecznie podziału dochodów oraz stosowanego udziału podstawowych grup ludności w usługach publicznych, a także siły roboczej,
- wzrost zrównoważony ekologicznie, czyli w odniesieniu do zachowania relacji pomiędzy działalnością gospodarczą człowieka a naturą” (Kołodko 2014, s. 19).

Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy determinuje kompromis między celami: ekonomicznym (biznesowym), ekologicznym oraz etycznym. Nie jest to myśl odkrywczą, ale warta powtórzenia – cel zawsze musi się przełożyć na działanie. Obecnie działaniem każdej organizacji gospodarczej bez względu na specyfikę działalności powinna być ekonomia umiaru (czyli zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy – Kołodko 2015), co determinuje w rzeczywistości gospodarczej kombinację zarządzania wartością (czyli teorii wartości) z teorią interesariuszy (Burzym 2004; Christensen i inni 2010; Drucker 2002, Grabiński 2016a i b, 2017; Gawrat 2016; Karmańska 2016b; Kołodko 2014; Koźmiński 2014; Krasodomska 2015, Kwiecień 2015 i 2016; Pearce i inni 2011, Tidd, Bessant 2011; Trias, Kotler 2013; Senge i inni 2008; Senge 2006; Stępień 2016 i 2017; Walińska 2011). Proces łączenia wyżej wymienionych teorii doskonale ilustruje poniższy rysunek (efekt badań nad społeczną odpowiedzialnością biznesu w rachunkowości).

Rysunek 1.

Proces tworzenia wartości według IIRC

Źródło: Krasodomska 2015, s. 80.

Należy zgodzić się ze stwierdzeniami: G. Kołodki, A. Koźmińskiego, M. Smejdy (Kołodko 2014; Koźmiński 2014; Smejda 2015 i inni), że nowy pragmatyzm (ekonomia rozwoju – zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy, społeczna odpowiedzialność biznesu) wyraża strategiczne podejście do przyszłości. „Dobra ekonomia to nie tylko opis świata, to także instrument jego zmiany na lepsze. Mając na uwadze długofalowe tendencje rozwoju, warto opracować strategie pomocne w ich pożądanym ukierunkowaniu, co ułatwi rozwiązanie niejednego problemu i uniknięcie niejednego ekonomicznego nieszczęścia” (Kołodko 2014, s. 36). W moim przekonaniu i nie tylko „strategię pomocną” w określaniu: wizji, misji, strategii oraz celów strategicznych i operacyjnych stanowić będzie sprawozdanie ze społecznej odpowiedzialności (Geryk 2015; Grabiński 2016a i b, 2017; Krasodomska 2015, 2016 i 2017; Kwiecień 2016; Smejda 2015 i inni; Stępień 2016 i 2017).

Stwierdzenie to można zilustrować następująco (a co stanowi wynik długofalowych badań krakowskiej szkoły rachunkowości – E. Burzym, Grabiński, Krasodomska, Stępień):

Tabela 1.

Koncepcje kapitałów

Kapitał	Charakterystyka
Finansowy	Obejmuje kapitał pozyskany dzięki zadłużeniu (kredyty) lub prowadzeniu działalności operacyjnej i inwestycyjnej
Wytwórczy	Obejmuje budynki, urządzenia i maszyny oraz infrastrukturę (mosty, oczyszczalnie ścieków)
Intelektualny	Odnosi się do własności intelektualnej, takiej jak patenty, prawa autorskie, oprogramowanie, licencje oraz kapitału organizacyjnego rozumianego jako wiedza organizacji, systemy, procedury, polityki oraz zasoby niematerialne związane z marką i reputacją
Ludzki	Dotyczy kompetencji, doświadczenia i motywacji pracowników do rozwoju i innowacji, w tym: <ul style="list-style-type: none"> – stosowania zasad ładu korporacyjnego, zarządzania ryzykiem, wartości etycznych, – możliwości zrozumienia, wypracowania i wdrożenia strategii organizacji, – motywacji do poprawy i rozwoju procesów, produktów i usług, w tym umiejętności pracowników w zakresie przywództwa, zarządzania i współpracy
Społeczny i relacyjny	Dotyczy stosowanych w przedsiębiorstwie norm, wartości i zachowań oraz relacji z interesariuszami zewnętrznymi, takimi jak klienci, dostawcy, partnerzy biznesowi, lokalne społeczności
Naturalny	Obejmuje wszystkie odnawialne i nieodnawialne zasoby i procesy, dzięki którym dostarczane są produkty lub usługi, takie jak: powietrze, woda, ziemia, minerały i lasy, ekosystemy, emisje, ścieki, odpady

Źródło: Krasodomska 2015, s. 81.

Według J. Krasodomskiej (i nie tylko, potwierdzają to wcześniejsze badania reprezentantów szkoły zarządzania P. Druckera 2002, m.in. R. Ellsworth, C. Pearce, J. Maciariello, H. Yamawaki, S. Wallace 2011): „koncepcja sześciu kapitałów stanowi pryzmat, przez który organizacje powinny ocenić, a następnie raportować, w jakim stopniu przyczyniają się do tworzenia wartości w czasie. Raportowanie tych informacji może mieć formę narracyjną lub formę finansowych i niefinansowych kluczowych wskaźników wyników (Key Performance Indicators – KIP)” (Krasodomska 2015, s. 81).

Nasuwa się kolejne pytanie, czy organizacje gospodarcze w Polsce są przygotowane na te rewolucyjne zmiany – m.in. na informacje rynkowe (tworzenie wartości dla klientów itp.), czyli na kreowanie celów strategicznych i operacyjnych niezbędnych do łączenia teorii z teorią interesariuszy

(Senge i inni 2008, s. 338-350; Smejda 2015, s. 393-408; Walińska 2016, s. 183-197; Wallace 2011, s. 31-41 i inni)? Odpowiedź jest trudna – badanie literatury z dziedziny nauk ekonomicznych (zwłaszcza zarządzania) pozwalają stwierdzić, że jest to możliwe, bowiem zarządzanie wiedzą, innowacjami staje się koniecznością, stąd organizacje gospodarcze, aby zdobyć przewagę konkurencyjną – przygotowują innowacyjne modele biznesu (z kreatywnością – o czym szerzej w publikacji: Koźmiński 2014; Trias, Kotler 2013; Senge 2006; Tidd, Bessant 2011 i inni), natomiast to co budzi wątpliwości, to organizacja rachunkowości.

Metodologicznie rachunkowość jako system informacyjno-kontrolny jest przygotowana na te zmiany. Dorobek wielowiekowy teorii i praktyki rachunkowości upoważnia do tego stwierdzenia: „współczesna rachunkowość jest najbardziej oryginalnym i wymagającym profesjonalnym systemem informacyjnym ze wszystkich mi znanych, odnoszących się do działalności człowieka. Ma bowiem taką unikatową zdolność, że jednocześnie informuje o przeszłości i przyszłości podmiotu gospodarczego, który funkcjonuje dzięki inicjatywie i zdolnościom gospodarczym człowieka. Ma również i taką cechę, że korzysta z niego potężna grupa interesariuszy, których oddziaływanie w każdej perspektywie czasowej – nie jest obojętne dla losów świata” (Karmańska 2016b, s. 15 – szerzej A. Szychta – Szychta 2016). Tak więc dla rachunkowości, jako systemu informacyjno-kontrolnego oraz systemu pomiaru ekonomicznego – łączenie teorii wartości z teorią interesariuszy nie jest rewolucją – jest to efekt ewolucji metodologicznej uprawomocnionej stanem regulacji prawnych krajowych i międzynarodowych. Rewolucją jest przygotowanie profesjonalnej kadry (Kamela-Sowińska 2016; Kwiecień 1991 i 2015).

4. Podsumowanie

Konkludując, metodologicznie rachunkowość spełnia wyzwanie, jaką jest społeczna odpowiedzialność biznesu. To co będzie stanowić rewolucję dla rachunkowości, to edukacja dla zrównoważonego i trwałego rozwoju oraz społecznie odpowiedzialnego biznesu. Nie jest to tylko problem rachunkowości: „sięgając do historii, warto wspomnieć, że edukacja biznesowa w początkowym okresie była nastawiona na użyteczności przyszłych menedżerów dla społeczności i ich zdolności do kreowania wspólnego bogactwa (...) później pod wpływem wielu teorii ekonomicznych (w tym neoliberalizmu chicagowskiej szkoły ekonomii – podk. M.K.) uczelnie zaczęły kształcić z oczekiwaniem firm, pod kątem ich partykularnego interesu (wzrost bogactwa udziałowców – podk. M.K.) (...) okazało się to sprzeczne ze społecznymi oczekiwaniami” (teoria interesariuszy, CSR itp. – podk. M.K.) – (Geryk 2015,

s. 139). Przekonanie o nieuchronności fundamentalnych zmian w edukacji ekonomicznej jest bezdyskusyjne (Dolęgowski 2016; Gasparski 2015; Geryk 2015; Kamela-Sowińska 2016; Karmańska 2016a i b; Komorowski 2016; Kowalska-Musiał 2015; Koźmiński 2014, Kwiecień 2015 i 2016 i inni).

Nasuwa się pytanie, jak ma się „odbyć” ta rewolucja – jakie są etapy? Otóż należy skoncentrować wysiłki na wspólnych zintegrowanych problemach badawczych, jakie bez wątplenia determinuje sprawozdanie ze społecznej odpowiedzialności biznesu, m.in. jak dokonać pomiaru ekonomicznego innowacji rynkowych itp. (co wynika z treści cytowanej tab. 1).

Literatura

- Burzym E., *Koszty i straty a przepływy wartości w gospodarce i ich ujęcie w rachunkowości*, [w:] *Polska szkoła rachunkowości*, M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004.
- Christensen C.M., Scott D.A., Roth E.A., *Innowacje następny krok. Wykorzystanie teorii innowacji w przewidywaniu zmian na rynku*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2010.
- Dolęgowski T., *Etyka w gospodarce opartej na wiedzy*, [w:] *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Drucker P.F., *Myśli przewodnie Druckera*, Wydawnictwo MT Biznes, Warszawa 2002.
- Ellsworth R.R., *Cel przedsięwzięcia*, [w:] *Dziedzictwo Druckera. Znaczenie dorobku najwybitniejszego przedstawiciela nauk o zarządzaniu dla współczesnych liderów biznesu*, C.L. Pearce i inni (red.), Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
- Gasparski W., *Czy ekonomiści powinni mieć kodeks etyczny? Postulaty, wątpliwości, argumenty*, [w:] *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, B. Fiedor (red.), IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE Warszawa 2015.
- Gawrat M., *Wartość w rachunkowości w perspektywie aksjologicznej*, [w:] *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Geryk M., *Problematyka społecznej odpowiedzialności w kształceniu ekonomistów. Szanse i wyzwania dla środowiska akademickiego*, [w:] *Edukacja dla zrównoważonego i trwałego rozwoju oraz społecznie odpowiedzialnego biznesu*, A. Pollok (red.), IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE Warszawa 2015.
- Gmytrasiewicz M., Karmańska A., *Polska Szkoła rachunkowości*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004.

- Grabiński K., *Raportowanie społecznej odpowiedzialności biznesu a kształtowanie wyniku finansowego w świetle zagranicznych badań empirycznych*, [w:] *Społeczna odpowiedzialność biznesu w rachunkowości. Teoria i praktyka*, J. Krasodomska (red.), Difin, Warszawa 2017.
- Grabiński K., *Ujmowanie i ujawnianie informacji w sprawozdaniu finansowym – użyteczność decyzyjna*, [w:] *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016a.
- Grabiński K., *Wpływ kryzysu gospodarczego na aktywne kształtowanie wyniku finansowego w europejskich spółkach giełdowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, SKwP, Warszawa 2016b.
- Kamela-Sowińska A., *Czy rachunkowość to już nauka społeczna?*, [w:] *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Karmańska A., *Nauka o rachunkowości, proces poznawczy, paradygmaty i prawda w rachunkowości*, [w:] *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016a.
- Karmańska A., *Wprowadzenie*, [w:] *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016b.
- Kołodko G.W., *Nowy pragmatyzm, czyli ekonomia i polityka dla przyszłości*, [w:] *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, E. Mączyńska (red.), IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa 2014.
- Komorowski J., *Behawioryzm w gospodarce opartej na wiedzy*, [w:] *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Kowalska-Musiał M., *Morfologia relacji – przegląd koncepcji teoretycznych*, [w:] *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, B. Fiedor (red.), IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa 2015.
- Koźmiński A.K., *Przedsiębiorcze państwo*, [w:] *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, E. Mączyńska (red.), IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa 2014.
- Krasodomska J., *Wstęp*, [w:] *Społeczna odpowiedzialność biznesu w rachunkowości. Teoria i praktyka*, J. Krasodomska (red.), Difin, Warszawa 2017.
- Krasodomska J., *Sprawozdawczość zintegrowana jako nowy obszar badań naukowych w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, SKwP, Warszawa 2015.

- Kwiecień M., *Nowe warunki gospodarowania a wyzwania dla rachunkowości i jej paradygmatów*, [w:] *Nauka rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016a.
- Kwiecień M., *Sprawozdanie zintegrowane – innowacja paradygmatów rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” nr 87(143), SKwP, Warszawa 2016b.
- Kwiecień M., *Dylematy rachunkowości jako nauki społecznej*, [w:] *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, B. Fiedor (red.), IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa 2015.
- Kwiecień M., *Rachunkowość jako narzędzie zarządzania. System z bazą wiedzy*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” nr 83, Wrocław 1991.
- Pearce C.L., Maciarello J.A., Yamawaki H., *Dziedzictwo Druckera. Znaczenie dorobku najwybitniejszego przedstawiciela nauk o zarządzaniu dla współczesnych liderów biznesu*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
- Senge P., *Piąta dyscyplina, teoria i praktyka organizacji uczących się*, Oficyna Wolters Kluwer business, Kraków 2006.
- Senge P., Kleiner A. i inni, *Piąta dyscyplina, materiały dla praktyka*, Oficyna Wolters Kluwer business, Kraków 2008.
- Siwoń B., *Współczesne tendencje rozwoju rachunku kosztów i wyników*, PWE, Warszawa 1972.
- Smejda M., *Teoretyczne kontrowersje wokół przedmiotu rachunkowości*, [w:] *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, B. Fiedor (red.), IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa 2015.
- Stępień K., *Od społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw do sprawozdawczości zintegrowanej*, [w:] *Społeczna odpowiedzialność biznesu w rachunkowości. Teoria i praktyka*, J. Krasodomska (red.), Difin, Warszawa 2017.
- Stępień K., *Społeczna odpowiedzialność biznesu*, [w:] *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, A. Karmańska (red.), Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2016.
- Tidd J., Bessant J., *Zarządzanie innowacjami. Integracja zmian technologicznych, rynkowych i organizacyjnych*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
- Trias de Bes F., Kotler P., *Innowacyjność przepis na sukces. Model „Od A do F”*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2013.
- Walińska E., *Sprawozdanie z polityki rachunkowości jako odrębny składnik sprawozdania finansowego*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Warszawa 2016.
- Walińska E., *Zintegrowany raport – początek końca sprawozdania finansowego?*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, SKwP, Warszawa 2015.

Wallace J., *Zarządzanie wartościami: społeczna odpowiedzialność biznesu w połączeniu z zarządzaniem wartością przedsiębiorstwa*, [w:] *Dziedzictwo Druckera. Znaczenie dorobku najwybitniejszego przedstawiciela nauk o zarządzaniu dla współczesnych liderów biznesu*, C.L. Pearce i inni (red.), Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.

Dr Edyta Łazarowicz

Institute of Accounting

Collegium of Management and Finance

Warsaw School of Economics

BENEFITS AND COSTS OF IFRS IMPLEMENTATION IN POLAND¹

1. Introduction

Since 2005 publicly-traded companies in the EU are required to prepare their consolidated financial statements in accordance with IFRS. Over 10 years on, mandatory IFRS implementation in the EU is still an important topic to investigate, in particular its benefits and costs. “The research evidence on the benefits of mandatory IFRS adoption in the EU is generally not conclusive” (*The Effects of...*, 2015, p. x). IFRS implementation in the EU still remains controversial in some quarters (*Moving to IFRS...*, 2015). Moreover, international research is often focused on larger publicly-traded companies and East European companies are often under-represented. Consequently, little is known about the effects of IFRS adoption in Eastern Europe (*The Effects of...*, 2015).

Considering the above, we decided to research consequences of the implementation of IFRS in Poland. The purpose of the study was: (1) to identify costs and benefits of IFRS implementation (based on literature review), (2) to examine stakeholders’ (preparers, consultants, investors and certified auditors) opinions on benefits and costs of IFRS implementation, (3) to compare the effects of IFRS implementation in Poland with previously identified costs and benefits of the process.

This study may be helpful for companies which have not implemented IFRS yet, for standard-setters and regulators.

¹ This paper is based on the research “*The benefits and costs of implementation of International Financial Reporting Standards in the Polish practice*” conducted in 2016 by Edyta Łazarowicz (Head of Research), Magdalena Giedroyc, Anna Karmańska, Katarzyna Klimczak, Małgorzata Mierzejewska, Anna Wachowicz, and presents the conception of this research, its methodology and main findings.

The remainder of this paper is structured as follows: Section 2 reviews prior research relating the effects of IFRS implementation; Section 3 describes the research methods; Section 4 outlines the main findings; Section 5 discusses the results and limitations of the research, and Section 6 concludes the paper.

2. Literature review on the effects of IFRS implementation

In literature numerous diverse benefits associated with IFRS implementation can be found. One of the most often listed benefits is **better quality of information** included in financial statements (Daske, Gebhardt, 2006; Fijałkowska, Jaruga-Baranowska, 2007; Grabiński et al., 2014; Guggiola, 2010; Kędzior, 2015; Kim et al., 2012; Klimczak, 2011; Michalak et al., 2012; *Moving to IFRS...*, 2015). Better quality of information means mainly **its enhanced comparability** (Brochet et al., 2013; Brüggemann et al., 2013; *Evaluation of Regulation...*, 2015; Fox et al., 2013; Grabiński et al., 2014; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006; Kędzior, 2015; Klimczak, 2011; *Moving to IFRS...*, 2015; *The Effects of...*, 2015) and **transparency** (*Evaluation of Regulation...*, 2015; Fox et al., 2013; Ignatowski, 2008; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006; Klimczak, 2011; *Moving to IFRS...*, 2015; *The Effects of...*, 2015).

Other benefits frequently listed in literature include: **lower cost of capital** (Brown, 2011; Brüggemann et al., 2013; *Evaluation of Regulation...*, 2015; Fox et al., 2013; Grabiński et al., 2014; Guggiola, 2010; Ignatowski, 2008; Jaruga et al., 2007; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006; Kędzior, 2015; Kim et al., 2012; *Moving to IFRS...*, 2015; *The Effects of...*, 2015), **increased liquidity of financial markets** (*Evaluation of Regulation...*, 2015; Ignatowski, 2008; *Moving to IFRS...*, 2015; *The Effects of...*, 2015), **an increase in cross-border investments** (Brüggemann et al., 2013; *Evaluation of Regulation...*, 2015; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006; Kim et al., 2012; *Moving to IFRS...*, 2015; *The Effects of...*, 2015), and **enhanced access to capital** (Guggiola, 2010; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006).

Besides, the following positive effects of IFRS implementation are often mentioned: increased scope of disclosed information (Guggiola, 2010; Kędzior, 2015), reduced earnings management practices (Guggiola, 2010; Michalak et al., 2012), lower cost of preparing financial statements for international and domestic capital groups (Kędzior, 2015; *Moving to IFRS...*, 2015; Grabiński et al., 2014), improved quality of accounting (*Moving to IFRS...*, 2015), and an increase in audit quality (*Moving to IFRS...*, 2015).

It should be stressed that results of empirical studies suggest that the above benefits are not experienced by all companies or in all countries which have implemented IFRS (*The Effects of...*, 2015; Pope, Mcleay, 2011). Moreover, these benefits may have arisen out of factors other than IFRS implementation.

In contrast to the benefits, costs involved in the adoption of IFRS are much less discussed in the literature. Most analyses focus on costs incurred by companies which prepare financial statements in accordance with IFRS. Many authors stress that IFRS implementation in companies is costly and time-consuming (Guggiola 2010; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006; *Moving to IFRS...*, 2015). Costs that companies which adopt IFRS incur most frequently include: changing IT systems and processes, staff training, external advisory services (concerning IFRS, taxes, IT, valuation), and additional external audit (*EU implementation of...*, 2007; *Evaluation of Regulation...*, 2015; Fox et al., 2013; *The cost of IFRS...*, 2013). They depend on the size of a company, industry, country, and other factors.

While adopting IFRS, companies are faced with numerous difficulties, such as: little knowledge about IFRS among the staff and auditors (Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006), complexity of some IFRS (Guggiola, 2010; Hoogendoorn, 2006; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006; Larson, Street, 2004), lack of its uniform interpretation (Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006), and the need to exercise judgements and estimates in the valuation process under IFRS (Kędzior, 2015).

The review of literature on effects of IFRS adoption leads to the conclusion that we cannot unambiguously assess whether benefits of the adoption of IFRS are higher than its costs. It is not easy to analyse the relationship between costs and benefits as some of the latter cannot be quantified. Moreover, most costs connected with the adoption of IFRS are incurred by companies which use these standards, while benefits are distributed among various stakeholders.

3. Research methods

To examine costs and benefits of IFRS adoption in Poland two research methods were used: a semi-structured interview and a questionnaire. Interviews were conducted with persons responsible for preparing financial statements according to IFRS principles in various industries and with those who assist businesses in implementing IFRS (consultants). In total, we interviewed six people: four preparers and two consultants. The questionnaire-based study was conducted on a group of investors (questionnaires were sent out to 125 selected people; 22 responded) and certified auditors

(the questionnaire was sent to four selected certified auditors²; we received answers from three of them). The interviews and the questionnaire-based study were conducted in 2016.

In the interviews with preparers and consultants we asked respondents to identify major difficulties/challenges, additional costs and benefits of using IFRS instead of the Accounting Act. Besides, they were expected to assess the quality and scope of information included in financial statements prepared in accordance with IFRS and to give opinion on potential extension of mandatory use of IFRS in Poland³.

The questionnaire addressed to investors included questions concerning the assessment of IFRS impact on: the scope and quality of information presented in financial statements (transparency, usefulness, and comparability), capital market, investor protection, and investors' decisions. Moreover, we also asked about the need to extend the obligation to apply IFRS in Poland⁴.

In the questionnaire sent out to certified auditors we asked about factors which potentially may increase or decrease the costs of auditing IFRS financial statements compared with auditing financial statements prepared in accordance with the Accounting Act⁵.

4. Main findings

Our research shows that according to preparers, consultants, and investors, the scope and quality of information included in financial statements have

² Due to its volume and time needed to respond to questions, we purposefully addressed the questionnaire to such a small group of certified auditors.

³ Detailed description of methodology and results of this part of the study are presented in the paper: E. Łazarowicz, M. Mierzejewska, *Benefits and costs of IFRS implementation in Poland – the view of preparers and consultants*, submitted to the 8. International Scientific Conference *Financial Reporting and Auditing: Challenges and Opportunities for Accounting Researchers and Educators*, organised by Cracow University of Economics, Department of Financial Accounting and IAAER, September 26-27, 2017, Cracow, Poland.

⁴ Detailed description of methodology and results of this part of the study can be found in the paper: K. Klimczak, A. Wachowicz, *Benefits and costs of IFRS implementation in Poland – the investors' perspective*, submitted to the 8. International Scientific Conference *Financial Reporting and Auditing: Challenges and Opportunities for Accounting Researchers and Educators*, organised by Cracow University of Economics, Department of Financial Accounting and IAAER, September 26-27, 2017, Cracow, Poland.

⁵ Detailed description of methodology and results of this part of the study can be found in the paper A. Karmańska, *Benefits and costs of IFRS implementation in the opinion of Polish certified auditors*, submitted to the 8. International Scientific Conference *Financial Reporting and Auditing: Challenges and Opportunities for Accounting Researchers and Educators*, organised by Cracow University of Economics, Department of Financial Accounting and IAAER, September 26-27, 2017, Cracow, Poland.

improved as a result of IFRS adoption in Poland. With regard to the scope of information, the opinion concerns mostly disclosures. All groups of respondents pointed to better comparability of information as evidence of its higher quality.

Besides changes in the scope and improved quality of information, preparers and consultants mentioned the access to capital (including foreign) as another benefit. It should be stressed that no-one considered lower cost of capital as a benefit.

Most investors claim that transition to IFRS increases investors' protection. However, majority of investors do not agree that the IFRS implementation has enhanced liquidity in the Polish capital market or reduced information asymmetry between top managers in a company and users of financial statements.

Almost half of investors argued in favour of extending the scope of mandatory IFRS application for companies in Poland. To preparers and consultants in general that was not necessary.

Speaking of the cost of IFRS implementation, they are largely incurred by companies preparing IFRS financial statements and partly by certified auditors who audit these financial statements. For companies, IFRS adoption involves additional costs, such as: training, consultancy, changes in IT systems, and hiring new employees. Amongst the major difficulties/challenges connected with the transition to IFRS respondents listed, *inter alia*: implementation of some IFRS, employees' resistance, and the IT system. The cost of the adoption of IFRS to small companies amounts to several dozen thousands PLN, and up to several million PLN to big capital groups. The costs depend on the size of a company and on the industry.

Preparers of financial statements and consultants do not share an unambiguous assessment of cost and benefit relationship involved in preparing financial statements in accordance with IFRS.

When analysing costs and difficulties related to IFRS implementation from the certified auditors' perspective, respondents concluded that – in comparison with auditing financial statements prepared in accordance with the Accounting Act – IFRS intensify difficulties involved in validating the reliability of data with regard to the valuation of assets and liabilities, increase the total risk of audit, cause more time-consuming examination of assets impairment test and estimates. Assessing the relationship of the time needed to conduct, for the first time, an audit in a company that uses IFRS and in a company that applies the Accounting Act, all respondents claimed that the first audit is much more time-consuming in a company that applies IFRS.

5. Discussion and limitations

The literature review presented in Section 2 has shown that improved quality of financial statements (mainly comparability and transparency) is the most often quoted benefit resulting from the adoption of IFRS. Moreover, benefits, such as lower cost of capital, enhanced liquidity of financial markets, intensified cross-border investment, and better access to capital are frequently mentioned.

Our research confirms that IFRS implementation in Poland has improved the quality of financial statements, in particular comparability, increased volume of disclosures, and provided access to capital (including foreign).

However, the research has not confirmed that IFRS implementation in Poland has contributed to the lowering of the cost of capital, enhanced liquidity of financial markets or increased cross-border investment.

When it comes to costs involved in IFRS implementation, the study confirms that the adoption of IFRS by Polish companies usually entails the same costs as those incurred by companies in other countries, in particular: change of IT systems, training for the staff, external support, and additional external audit. These costs depend on the size of the company and on the industry.

Our study has not provided an unambiguous answer as to whether benefits resulting from IFRS implementation by Polish companies are higher than the costs of the process. Companies required to prepare financial statements incur the majority of costs associated with IFRS adoption and, in general, these costs can be estimated quite accurately. However, quantifying benefits involved in IFRS implementation is much more difficult if not impossible. Moreover, they are distributed across various stakeholders.

Our study shows that the main benefit to Polish companies which prepare financial statements in accordance with IFRS consists in access to capital (including foreign). Generally, the transition from the Accounting Act to IFRS does not expand the scope of useful information available to the management of a given company. It brings benefits to investors, who obtain a wider scope of more comparable information in financial statements.

Currently, the mandatory application of IFRS in Poland should not be extended. The opinion of preparers and consultants is not unambiguous as to the relationship of benefits to costs of preparing financial statements in accordance with IFRS rather than with the Accounting Act. Besides, more than half of respondents among investors did not consider it necessary.

In this study, the analysis of costs and benefits of IFRS implementation in Poland from the preparers' and consultants' perspective is based on just several interviews. Results of similar studies would be more valuable if they were obtained from many more interviews/questionnaires and conducted for

different industries. Additionally, companies should be broken down by size within industries.

Moreover, the perspective of lenders and other creditors was omitted in the study. It would be interesting to investigate also their opinions on the benefits and costs of IFRS implementation, because they are considered, together with investors, the main users of IFRS-based financial reporting (*A Guide through IFRS*, 2013, paragraph OB2).

6. Conclusion

The results of the research on the costs and benefits of IFRS implementation in Poland confirm one of the conclusions from the literature review outlined in Section 2 that potential benefits of IFRS implementation are not experienced by all companies or in all countries. On the other hand, the costs of IFRS implementation incurred by Polish companies are similar to the costs incurred by foreign companies.

Although IFRS have been applied in the EU for over a decade, there are still areas for further research. Besides research directions listed in the previous section, which result from the limitations of this study, below we propose more areas to explore.

Firstly, there is still little research related to the costs of IFRS implementation. It is generally believed that IFRS implementation is a costly and time-consuming process. Hence, studies should be initiated also with regard to that to identify solutions that would help reduce costs⁶.

Secondly, another research should address the extent to which different users take advantage of the wider scope of information presented in IFRS-based financial statements. Our research, like many other studies, shows that in the opinion of preparers and consultants, as well as investors, the scope of information included in financial statements based on IFRS has increased. Thus, a question arises as to whether the expanded scope of information, especially disclosures, is used by external users or whether “these disclosures languish in desk drawer” to quote from an interview with one of the preparers. If external users use this information, the next question to be asked is which information from the expanded scope they find most useful and which they consider irrelevant?

⁶ An extensive and detailed report on costs of IFRS adoption in Canada is an example of a valuable research in this field. The report includes data from over 100 public companies and other organisations (*The cost of IFRS...*, 2013).

References

- A Guide through IFRS* (2013), Part A, IFRS Foundation, London.
- Brochet F., Jagolinzer A.D., Riedl E.J. (2013), *Mandatory IFRS Adoption and Financial Statement Comparability*, "Contemporary Accounting Research", 30(4), pp. 1373-1400.
- Brown P. (2011), *International Financial Reporting Standards: What are the benefits?*, "Accounting and Business Research", 41(3), pp. 269-285.
- Brüggemann U., Hitz J.M., Sellhorn T. (2013), *Intended and unintended consequences of mandatory IFRS adoption: A review of extant evidence and suggestions for future research*, "European Accounting Review", 22(1), pp. 1-37.
- Daske H., Gebhardt G. (2006), *International financial reporting standards and experts perceptions of disclosure quality*, "Abacus", 42(3/4), pp. 461-498.
- EU implementation of IFRS and the Fair Value Directive: A report for the European Commission* (2007), ICAEW, <http://www.icaew.com>.
- Evaluation of Regulation (EC) N° 1606/2002 of 19 July 2002 on the application of International Accounting Standards* (2015), Commission Staff Working Document, European Commission, Brussels, <http://ec.europa.eu/finance/company-reporting>.
- Fijałkowska J., Jaruga-Baranowska M. (2007), *Badanie wpływu zastosowania MSR/MSSF na prezentację majątku i wyników polskich spółek giełdowych [The impact of IAS/IFRS adoption on the presentation of the financial position and performance of Polish listed companies]*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 41(97), pp. 97-114.
- Fox A., Hannah G., Helliar Ch., Veneziani M. (2013), *The costs and benefits of IFRS implementation in the UK and Italy*, "Journal of Applied Accounting Research", 14(1), pp. 86-101.
- Grabinski K., Kędzior M., Krasodomska J. (2014), *The Polish accounting system and IFRS implementation process in the view of empirical research*, "Accounting and Management Information Systems", 13(2), pp. 281-310.
- Guggiola G. (2010), *IFRS adoption in the E.U., accounting harmonization and markets efficiency: A review*, "International Business & Economics Research Journal", 9(12), pp. 99-112.
- Hoogendoorn M. (2006), *International accounting regulation and IFRS implementation in Europe and beyond – experiences with first-time adoption in Europe*, "Accounting in Europe", 3, pp. 23-26.
- Ignatowski R. (2008), *Reakcja rynków kapitałowych na stosowanie MSR. Przegląd badań empirycznych [Market reaction to IFRSs application. Review of empirical studies]*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 43(99), pp. 5-24.

- Jaruga A., Fijalkowska J., Jaruga-Baranowska M., Frendzel M. (2007), *The Impact of IAS/IFRS on Polish Accounting Regulations and their Practical Implementation in Poland*, "Accounting in Europe", 4(1), pp. 67-78.
- Jermakowicz E.K., Gornik-Tomaszewski S. (2006), *Implementing IFRS from the perspective of EU publicly traded companies*, "Journal of International Accounting, Auditing and Taxation", 15(2), pp. 170-196.
- Kędzior M. (2015), *Dobrowolne stosowanie MSSF przez spółki giełdowe w wybranych krajach Europy Zachodniej [Voluntary adoption of IFRS by listed companies in selected Western European countries]*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 81(137), pp. 123-136.
- Kim J.B., Liu X., Zheng L. (2012), *The impact of mandatory IFRS adoption on audit fees: Theory and evidence*, "The Accounting Review", 87(6), pp. 2061-2094.
- Klimczak K.M. (2011), *Market Reaction to Mandatory IFRS Adoption: Evidence from Poland*, "Accounting and Management Information Systems", 10(2), pp. 228-248.
- Larson R.K., Street D.L. (2004), *Convergence with IFRS in an expanding Europe: Progress and obstacles identified by large accounting firms' survey*, "Journal of International Accounting, Auditing and Taxation", 13, pp. 89-119.
- Michalak J., Waniak-Michalak H., Czajor P. (2012), *Impact of mandatory IFRS implementation on earnings quality. Evidence from Warsaw Stock Exchange*, "Theoretical Journal of Accounting", 68(124), pp. 63-82.
- Moving to IFRS reporting: Seven lessons learned from the European experience* (2015), ICAEW, <http://www.icaew.com>.
- Pope P.F., McLeay S.J. (2011), *The European IFRS experiment: Objectives, research challenges and some early evidence*, "Accounting and Business Research", 41(3), pp. 233-266.
- The Effects of Mandatory IFRS Adoption in the EU: A Review of Empirical Research* (2015), ICAEW, <http://www.icaew.com/bettermarkets>.
- The cost of IFRS transition in Canada* (2013), Canadian Financial Executives Research Foundation (CFERF), <http://www.feicanada.org>.

Dr Edyta Łazarowicz
Dr Małgorzata Mierzejewska

Institute of Accounting
Collegium of Management and Finance
Warsaw School of Economics

BENEFITS AND COSTS OF IFRS IMPLEMENTATION IN POLAND – THE VIEW OF PREPARERS AND CONSULTANTS¹

1. Introduction

Universal standards of financial reporting widely applied by listed companies help investors and other participants in the world's capital markets make economic decisions.

It is difficult to develop standards that would be flexible enough to be applied in diverse organisations and at the same time uniform. That is why the implementation of IFRS in companies is a time-consuming and costly process. Conceptions used in the standards largely originate from the so called Anglo-Saxon system of accounting where investors are the main stakeholders of financial statements and accounting adopts the “ex ante” perspective, which may additionally complicate implementation of new standards in conservative continental accounting.

The purpose of the research was to examine the opinions of preparers and consultants² on costs and benefits of IFRS implementation in Poland and to compare the obtained results to the findings of similar studies conducted in other

¹ This paper is based on the research “*The benefits and costs of implementation of International Financial Reporting Standards in the Polish practice*” conducted in 2016 by Edyta Łazarowicz (Head of Research), Magdalena Giedroyć, Anna Karmańska, Katarzyna Klimczak, Małgorzata Mierzejewska, and Anna Wachowicz.

² The effects of IFRS implementation in Poland from the investors' and certified auditors' point of view are presented in the papers: K. Klimczak, A. Wachowicz, *Benefits and costs of IFRS implementation in Poland – the investors' perspective*; A. Karmańska, *Benefits and costs of IFRS implementation in the opinion of Polish certified auditors*, submitted to 8. International Scientific Conference *Financial Reporting and Auditing: Challenges and Opportunities for Accounting Researchers and Educators*, organised by Cracow University of Economics, Department of Financial Accounting and IAAER, September 26-27, 2017, Cracow, Poland.

countries. In international research on the effects of IFRS adoption in the EU, East European companies are often largely excluded from researchers' test samples. The effect of such sample bias is that firms from Eastern Europe are often under-represented (*The Effects of...*, 2015). Moreover, current IFRS implementation in Asian countries gives the opportunity to compare IFRS adoption experiences of companies from East European and Asian perspective.

The remainder of this paper is structured as follows: Section 2 contains literature review on the benefits and costs from the point of view of companies which implemented IFRS; Section 3 presents the research method; Section 4 reports findings from interviews; Section 5 discusses results and limitations of the research; and Section 6 concludes the paper.

2. Literature review on benefits and costs of IFRS implementation from the companies' point of view

Several studies which describe the implementation of IFRS in companies reveal costs and benefits of changing the reporting standard. It is crucial that benefits may apply to various entities: organisations which adopt IFRS, but also to investors, the state, the banking sector, and stock exchanges while costs fall mainly on companies which implement IFRS. To ensure proper comparison of costs and benefits, literature review has been restricted to just costs and benefits observed in organisations (companies) which implement IFRS. The review of selected literature shows that **lower cost of capital** is the most often mentioned benefit for companies, even though earlier, before the new standard has been implemented that benefit was not especially awaited (Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006) or not expected at all (Fox et al., 2013). Reduced cost of raising capital is shown as closely related with transparency of financial reporting (*The Effects of Mandatory...*, 2015; Klimczak, 2011) and international comparability of financial statements (Fox et al., 2013; Kędzior, 2015; *The Effects of Mandatory...*, 2015), also with the **reduction of costs of ensuring international comparability of financial statements** (Fijałkowska, Jaruga-Baranowska, 2007), thanks to which companies get **easier access to international capital markets** (Morris et al., 2014). Another significant benefit to companies connected with the comparability of financial statements consists in **facilitated analysis of their own financial statements against the performance of their competitors** from the same industry (Kędzior, 2015). A lower cost of capital also results from the extended scope of disclosed information (Fox et al., 2013; Adamik-Citak, 2011) and its improved quality (Fijałkowska, Jaruga-Baranowska, 2007; *Exposure Draft (ED/2015/3)...*, 2015), which translates into reduced information risk

of a company (Ignatowski, 2008). Some authors point to the impact of IFRS implementation upon accounting: renewed analysis of processes, information transfer in accounting and accounting policy may lead to **improved accounting practices** and better system of accounting (Jaruga et al., 2007; *Moving to IFRS...*, 2015) **improves the quality of information base for making business decisions** and, as a result, impacts management performance and maximises the benefits of ownership. It should be noted that the implementation of a common reporting standard for international groups is especially relevant as **putting in order the “language of accounting” within a group**³ (Kluszczak, 2016) **improves communication** among individual companies (Fijałkowska, Jaruga-Baranowska, 2007) and, thereby, **speeds up the decision making process** (Ignatowski, 2008).

Costs and difficulties connected with IFRS implementation discussed in literature on the subject can be broken down into those which relate to technology, costs connected with internal human resources and external consultants, as well as those pertaining to the changed financial picture of a business. Technological costs are mainly **the costs of change** (Jaruga et al., 2007) including **the expansion** (*Evaluation of Regulation...*, 2015; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006; *The cost of IFRS...*, 2013) **of IT systems**. Human resources costs connected with IFRS implementation are significant because of the **engagement of employees** in the IFRS project not only from the Accounting Department but also from other departments in the organisation (Adamik-Citak, 2011; *Evaluation of Regulation...*, 2015; Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006). Another impediment arises from **the changed approach of the employees of financial departments, general lack of the staff knowledge about IFRS** (Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006; Skiba, 2013), and the need to organise **additional training for employees** (*The cost of IFRS...*, 2013; Fox et al., 2013; *Evaluation of Regulation...*, 2015) and managers. Additional obstacles come from the complexity of IFRS, lack of guidelines for IFRS implementation and its uniform interpretation, and continuous changes to IFRS (Kędzior, 2015). Some **additional staff may have to be hired** (*Evaluation of Regulation...*, 2015) and, as we can read in all studies and reports, the support from **external consultants** will surely be needed (*The cost of IFRS...*, 2013; Fox et al., 2013). We must also mention the so called hidden cost of staff, i.e., additional time and effort required by the implementation, for which the personnel will not be paid (Fox et al., 2013), e.g., maintaining parallel accounting systems and preparing comparable financial statements for previous years (Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006).

³ E.g. developing common accounting policy.

In the case of human resources (but also for changes in the overall picture of a company), authors list the need to make adjustments, enter them in the books of accounts and analyse their impact upon the financial result, changes in accounting principles, developing new accounting policy that would cater for additional information requirements (Fijałkowska, Jaruga-Baranowska, 2007).

The financial picture of a company also depends on increased volatility of earnings balance sheet items, a possible change of tax strategy following the adoption of IFRS (Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006) and significant deterioration of liquidity and debt ratios (Kędzior, 2015).

The costs/benefits ratio clearly depends on individual characteristics of the company which adopts a new reporting standard. According to R.D. Morris et al. (2014, p. 163), the relevant factors for costs and benefits are: company size, auditor type, international orientation of the company; IFRS may also be perceived differently across industries.

3. Research method

In 2016 structured interviews were conducted with preparers of IFRS financial statement and with consultants who help companies implement IFRS. Due to considerable difficulties in finding people willing to be interviewed⁴, the group of respondents is not a random sample. Information about the interviewees is presented in Table 1.

Table 1.

Basic information about the interviewees

	Interviewee 1 (11)	Interviewee 2 (12)	Interviewee 3 (13)
Position	expert in Accounting Department	Finance Director	acting Finance Director
Sector	banking	services	industry
Year in which the company- employer of the interviewee adopted IFRS	2005	2006	2009
Interview date	6.04.2016	21.04.2016	11.05.2016
	Interviewee 4 (14)	Interviewee 5* (15)	Interviewee 6* (16)

⁴ Those who refused to take part in the study invoked one of the two following reasons: lack of time or ban on sharing information about their respective companies (despite prior reassurance about the anonymous character of the study).

Position	certified auditor, consultant in IFRS implementation	Finance Director	consultant in IFRS implementation
Sector	auditing company	banking	banking
Year in which the company- employer of the interviewee adopted IFRS	–	2015	2015
Interview date	18.05.2016	21.09.2016	21.09.2016

Our respondents (I5 and I6) work in the same bank, one of them (I6) participated in the adoption of IFRS in two other banks.

Source: own elaboration.

We conducted five interviews: four direct interviews (in one of them there were two respondents (I5 and I6)) and one over the phone (I2). In the case of one interview the respondent (I3) first sent her/his answers in writing and then supplemented them during a face-to-face meeting. Each interview took ca. 30-40 minutes. The interviews were not recorded, only notes were taken. Prior to the interview, respondents received a set of 9 questions (appendix 1) and they were informed that the report from the study would not contain their personal data unless they so wish.

4. Findings from interviews

Our study shows that two benefits of preparing financial statements based on IFRS, rather than on the Accounting Act, most often mentioned by respondents are: the access to capital, including foreign capital (I2, I4, I5, and I6) and comparability of information (I4, I5, and I6). One of respondents stated: “Principal benefits consist in more detailed and broader information concerning the financial position of a company, in particular with respect to financial instruments and risks. (...) Anyone who wishes may use it” (I3). Besides, respondents highlighted benefits connected with IFRS-based solutions regarding provisions which are more profitable for their organisations than solutions proposed in the Polish Accounting Act (I5 and I6); significantly enhanced transparency of financial statements, especially consolidated ones (I5 and I6); preparing one set of reports for capital groups without the need to draft a second set based on other regulations (I4). Only one respondent said that he/she “cannot see any measurable benefits” (I1).

All interviewees agreed that the quality of information included in financial statements has changed with the adoption of IFRS. Three respondents (I4, I5, and I6) claimed the relevance, reliability, comparability, and understandability

of information have changed. One person argued that: “Disclosers are much more useful in IFRS-based format than based on the Accounting Act. IFRS-based financial statements are much more extensive. (...) The Accounting Act is not adequate for the industry-specific Comparability among industries is much better. IFRS are more reliable as they explain the estimates. The Accounting Act is more restricted and does not require disclosures in relation to estimates” (I4). Another respondent explained the improved quality of information by saying that “we get not just numbers but data substantiated by comments, explanations, and text content” (I3).

According to one interviewee, the understandability of financial statements has improved: “We can see much more, and if anyone so wishes he/she can find everything” (I1); the same can be said about reliability: “more information must be disclosed so it is easier to explain some inconsistencies” (I1). The same respondent expressed doubts about changes in relevance of information: “due to the volume of financial statements and the lack of their mandatory format” (I1) and comparability: “because there is no mandatory format of financial statements” (I1).

One respondent maintained the quality of information has changed with regard to disclosures but he/she stressed that “disclosures languish in desk drawer, (...) investors have their own models, they examine balance sheet, statement of profit or loss, and statement of cash flows, they do not study disclosures” (I2). The same person claims that understandability and comparability of information have not changed. Asked about reliability of information he/she responded that “reliability is ensured by the auditor” (I2).

In the opinion of four interviewees (I1, I2, I3, and I4) applying IFRS to financial statements has not increased (rather not increased – I3 and I4) the scope of information that could be useful to external users (Boards). One respondent concluded: “IFRS provide no value added to the Board, they are tools to communicate with investors” (I2). For two interviewees the scope of information useful to internal users has increased (I5 and I6).

Speaking about difficulties and challenges faced by companies which prepare financial statements in line with IFRS rather than with the Accounting Act, respondents mentioned: changes in IT systems (I5 and I6), lack of experienced staff (need to hire new employees, also consultants) (I5 and I6), impairment test and disclosures with regard to financial instruments and risk management (I3), frequent changes to IFRS (the Accounting Act is not amended so often) (I1), problems with interpreting amendments to IFRS (I1), understanding IFRS principles and preparing the first IFRS-based financial statements (I4).

Additional costs incurred by companies preparing IFRS-based – not the Accounting Act – financial statements included: training courses (I3 and I4),

consultancy (I1 and I3) (“I have not come across a bank that would not hire an external advisor (one of the expensive Big Four) to help them adopt IFRS 9” (I1)), additional outlays on databases and reporting systems to adjust them to evolving requirements (I1 and I3), a bigger team (I5 and I6), time needed to prepare a more extensive report (“e.g., instead of 20 pages one is expected to prepare a 90-page report” (I4)), consultancy with auditing companies.

One respondent (I3) claimed that in general additional costs occur when IFRS are adopted and then they practically do not recur. Another one explained: “We do not employ external consultants; we know how to prepare financial statements, we have experts in-house. Auditors are inflexible; in the Big 4 they have internal manuals, it is difficult to discuss with them. Consulting is very expensive and you become dependent on consultants. It is better to invest in good employees” (I2).

Interviewees were divided as to the relationship between costs and benefits of preparing financial statements based on IFRS rather than on the Accounting Act. For instance, one respondent (I4) suggested that where one company maintains relations with various stakeholders, benefits are higher than costs, while when there is just one shareholder – a dominant company in a given business, costs exceed benefits. Another respondent maintained that “benefits largely exceed costs” (I3). One interviewee claimed he/she did not know: “costs reach millions (consultants, IT systems) and benefits are unquantifiable” (I1). Another respondent stressed that “financial benefits [Eurobonds – authors’ comment] cover the cost of IFRS implementation” (I5 and I6).

In general, interviewees were of the opinion that it is not necessary to extend the scope of mandatory adoption of IFRS in Poland. One respondent noted that the decision should be left to the owners and he/she added that “to small companies implementing IFRS does not make sense” (I2). Another one (I3) concluded that companies listed at the Warsaw Stock Exchange and businesses within their capital groups should prepare IFRS-based financial statements; others not necessarily (I3). There was one respondent who proposed to “leave the gate open for fully dependent entities where the only one stakeholder is, e.g., one company” (I4).

Respondents stressed different length of time needed to implement IFRS, ranging from 12 months to 2.5 years. When it comes to costs incurred by companies in relation with the adoption of IFRS, respondents (I3, I4, I5, and I6) listed the following categories: training, services, change of the IT system. An interviewee estimated the cost of his company’s implementing IFRS to ca. PLN 500, 000 (I3). Other respondents (I5 and I6) claimed the cost of IFRS adoption is ca. PLN 5 million (including: IT system – PLN 3 million, cost of hiring new employees – PLN 1 million, services – PLN 400, 000-500, 000, and personnel training – PLN 100, 000). Estimates provided for

small companies (I4) suggest the cost of IFRS adoption for a small company amounts to several dozen thousand Polish zlotys (including: cost of training ca. PLN 20, 000, ordering a financial statement standard ca. PLN 30, 000); for big capital groups the cost of IFRS adoption amounts to some millions of PLN (model building in systems is very costly). The same respondent (I4) stressed that the cost of implementing IFRS depends on industry. Another one observed that the costs of IFRS adoption in Poland “back in 2005 (...) were twice as high as now as everybody was implementing at that time” (I6).

Respondent (I4) identified the following major difficulties/challenges facing various companies in connection with IFRS adoption: implementation of IFRS 4, IFRS 9, and IFRS 15; personnel resistance (“they do not see direct benefits” (I4)) and the need to restructure management accounting in some entities, e.g., in banks. Another one (I3) stressed that his/her company encountered major difficulty in identifying the value of assets as of the date of IFRS implementation. Respondents (I5 and I6) mentioned the following major difficulties/challenges faced by their company: implementation of IFRS 39, staff and Board resistance, IT system, and the impairment model.

5. Discussion and limitations

Literature review (Section2) presents that lower cost of capital is the most often mentioned benefit for companies which prepare IFRS-based financial statements. It is connected with the increased transparency and comparability of financial statements and extended scope of disclosure. Moreover, easier access to capital is often mentioned as a benefit.

The interviews conducted by the authors confirm that from the point of view of preparers and consultants, the adoption of IFRS in Polish companies has resulted in better quality of information (comparability and transparency of financial statements) and has given them better access to capital (including foreign capital). However, they do not confirm that IFRS implementation has contributed to lower cost of capital. No-one mentioned that benefit. The interviews have also confirmed the extension of the scope of disclosure.

When it comes to costs involved in the adoption of IFRS, as shown by the literature review outlined in Section 2, three principal cost areas include: change of IT systems, human resources (staff training and hiring additional employees), and external support. These costs depend on the size of a company, industry, and other factors.

Interviews conducted by the authors confirm that the implementation of IFRS in Polish companies usually involves the same costs as the ones mentioned above. In Poland the cost of big capital groups implementing IFRS amounts to several million PLN, in small companies it reaches several

dozen PLN (including the cost of training ca. PLN 20, 000 and financial statement standard ca. PLN 30, 000). These costs depend mainly on the size of a company and industry in which it operates.

Moreover, it should be noted that the adoption of IFRS in Poland is currently easier and much cheaper than over a decade ago, when all listed companies and banks had to start preparing IFRS-based consolidated financial statements. Nowadays, there are many more experts, with good knowledge of IFRS and a lot of experience in implementing these standards.

Difficulties faced by companies which implement and use IFRS described in other publications have been confirmed in the interviews, especially: lack of IFRS knowledge among the staff, complexity of some of IFRS, lack of their uniform interpretation, and resistance of the employees.

In this study, the analysis of the costs and benefits of preparing IFRS-based financial statements in Poland from the point of view of preparers and consultants is based on just a few interviews. All respondents represented big entities⁵, half of them worked in banks. Results of similar studies would be more valuable if they included more interviews with representatives of different industries and companies of different sizes.

6. Conclusion

The results of the study on the costs and benefits of IFRS implementation in Poland from the perspective of preparers and consultants confirm only some benefits mentioned in literature for companies which apply these standards. With regard to costs and difficulties experienced by Polish companies in relation with IFRS implementation, findings of the study are similar to the results of studies conducted in other countries.

That is quite obvious as costs are identified and incurred on the implementation, while benefits will be observed in the long term. Our study shows that IFRS implementation in Poland is nowadays easier and much cheaper than in 2005. However, some obstacles faced by EU companies in the course of IFRS implementation at that time (e.g., Jermakowicz, Gornik-Tomaszewski, 2006) still exist. We mean here especially the following aspects: the complex nature of some IFRS, lack of the uniform interpretation of IFRS and their constant changes.

The analysis of earlier studies has shown that we cannot clearly assess whether the benefits of IFRS adoption exceed its costs. Polish preparers and consultants are also divided over the issue. It should be noted that participants

⁵ Despite attempts made by the authors, they failed to interview employees of small listed companies which apply IFRS.

to the study who have implemented IFRS may occupy a position in the organisational structure of the company that does not allow them to observe benefits (e.g. easier access to funding or image-related benefits), which is why questions concerning benefits of the adoption of IFRS should be addressed a) within appropriate period following the adoption of the new reporting standard to be able to notice benefits, and b) to a wider group of managers responsible for, e.g., raising capital, developing activities in foreign markets, investment policy, etc.

References

- Adamik-Citak M. (2011), *Porównanie informacji zawartej w sprawozdaniu finansowym prezentowanym według MSSF ze sprawozdaniem finansowym sporządzonym zgodnie z polskim prawem bilansowym*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Vol. 60(116), pp. 19-30.
- Fijałkowska J., Jaruga-Baranowska M. (2007), *Badanie wpływu zastosowania MSR/ MSSF na prezentację majątku i wyników polskich spółek giełdowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Vol. 41(97), pp. 97-114.
- Fox A., Hannah G., Helliar Ch., Veneziani M. (2013), *The costs and benefits of IFRS implementation in the UK and Italy*, “Journal of Applied Accounting Research”, Vol. 14, No. 1, pp. 86-101.
- Evaluation of Regulation (EC) N° 1606/2002 of 19 July 2002 on the application of International Accounting Standards (2015)*, Commission Staff Working Document, European Commission, Brussels, <http://ec.europa.eu/finance/company-reporting>. Accessed: 20th March 2017.
- Exposure Draft (ED/2015/3), *Conceptual Framework for Financial Reporting (2015)*, <http://www.ifrs.org>. Accessed: 21st March 2017.
- Ignatowski R. (2008), *Reakcja rynków kapitałowych na stosowanie MSR. Przegląd badań empirycznych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Vol. 43(99), pp. 5-24.
- Jaruga A., Fijałkowska J., Jaruga-Baranowska M., Frenzel M. (2007), *The Impact of IAS/IFRS on Polish Accounting Regulations and their Practical Implementation in Poland*, “Accounting in Europe”, Vol. 4, No. 1, pp. 67-78.
- Jermakowicz E.K., Gornik-Tomaszewski S. (2006), *Implementing IFRS from the perspective of EU publicly traded companies*, “Journal of International Accounting, Auditing and Taxation”, Vol. 15, No. 2, pp. 170-196.
- Kędzior M. (2015), *Dobrowolne stosowanie MSSF przez spółki giełdowe w wybranych krajach Europy Zachodniej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, Vol. 81(137), pp. 123-136.

- Klimczak K.M. (2011), *Market Reaction to Mandatory IFRS Adoption: Evidence from Poland*, "Accounting and Management Information Systems", Vol. 10, No. 2, pp. 228-248.
- Kluszczak L., *Wdrażanie MSSF w Grupie Kapitałowej KGHM Polska Miedź SA – doświadczenia i wyzwania*, <http://siteresources.worldbank.org>. Accessed: 21st March 2017.
- Morris R.D., Gray S.J., Pickering J., Aisbitt S. (2014), *Preparers' Perceptions of the Costs and Benefits of IFRS: Evidence from Australia's Implementation Experience*, "Accounting Horizons" Vol. 28, No. 1, pp. 143-173.
- Moving to IFRS reporting: Seven lessons learned from the European experience* (2015), ICAEW, <http://www.icaew.com>. Accessed: 20th March 2017.
- Skiba M., *Wdrożenie MSSF w grupie kapitałowej PGE*, <http://siteresources.worldbank.org>. Accessed: 21st March 2017.
- The cost of IFRS transition in Canada* (2013), Canadian Financial Executives Research Foundation (CFERF), <http://www.feicanada.org>. Accessed: 20th March 2017.
- The Effects of Mandatory IFRS Adoption in the EU: A Review of Empirical Research*, (2015) ICAEW, <http://www.icaew.com>. Accessed: 20th March 2017.

Appendix 1. Interview questions

1. Since when has your company been preparing IFRS-based financial statements?
2. What are the biggest difficulties/challenges in your company(ies) in relation with preparing financial statements according to IFRS rather than the Accounting Act?
3. What are additional costs incurred to your company because of preparing financial statements based on IFRS rather than on the Accounting Act?
4. What benefits does (do) your company(ies) experience as a result of preparing financial statements based on IFRS rather than on the Accounting Act?
5. In your opinion, what is the relationship between costs and benefits of preparing financial statements in accordance with IFRS rather than the Accounting Act in your company(ies)? Do benefits significantly/slightly exceed costs or the other way round?
6. Has the quality of information (relevance, reliability, comparability, understandability) included in financial statements changed because of implementing IFRS?

7. Has the adoption of IFRS to financial statements expanded the scope of useful information for internal users (the Board) in your company(ies)?
8. Should the obligation to apply IFRS in Poland be extended to cover, e.g., individual financial statements of listed companies and to other companies (which)?

Additional question concerning the costs of IFRS implementation in a given company if the respondent was involved in IFRS implementation:

9. What costs must be incurred by your company in relation to implementing IFRS (e.g., staff training, change in the IT system, external consultancy, etc.)? What were the major difficulties involved in the process/project? What costs are required for the project (order of magnitude)?

Dr Olga Martyniuk
Dr Dawid Szramowski

Department of Corporate Finance
University of Gdańsk

FINANCIAL REPORTING FOR MICRO-ENTITIES – A CASE OF SELECTED EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

1. Introduction

Appropriate accounting information is important for the successful management of a business, whether it is a large or a small one. In Europe, the debate over the simplification or outright abolition of the reporting requirements for micro companies is raging. The government's rationale for the simplification of the financial reporting requirements is mainly based on the idea of reducing the administrative burden. Although it is important to assess the costs that micro companies incur, it is just as important to assess the benefits resulting from financial reporting. In order to develop accounting practices which would reduce the administrative burden, at the same time maintaining the information value for the users and the preparers of financial statements, the European Parliament and the Council published Directive 2013/34/EU on annual financial statements, consolidating financial statements and related reports of certain types of undertakings. The requirement for the EU member states to implement the solutions contained in this Directive (2013/34/EU) also caused changes in the Polish accounting law, regarding the reporting obligations of micro and small units. The introduction of simplifications in the financial reporting of micro and small units has initiated a discussion among accounting practitioners and theoreticians on the issue of whether the changes made will reduce the usefulness and credibility of the financial reporting of this group of units or not (Martyniuk, Martyniuk 2016; Bauer 2017; Wyslocka, Biadacz 2014; Kondraszuk 2013).

The benefits of financial reporting can be associated with how useful financial statements are in the eyes of a company's stakeholders. It seems that the most important users of micro-entities' financial reports are the banks,

not the owners. This is due to the specific characteristics of these enterprises, which are related to the scale of their activity and their intuitive management style. Most owner-managers are already involved in day-to-day operations of their businesses. Not only do they have regular access to the financial information, but they also consider certain financial information to be confidential. Moreover, introducing banks as the users is justifiable because micro-entities do not have a market on which they can negotiate their shares, as opposed to market-listed companies. For micro companies, a bank loan is much more convenient than interference of another person in the company's affairs. After credit institutions, commercial partners – the clients and the suppliers – follow. Currently, institutions granting financial resources as part of European Union subsidy programmes are the most significant recipients of the financial reports of Polish micro-entities.

The key objective of the paper is to present information about the current legal financial reporting requirements for micro companies operating in selected Eastern European countries. Different countries have distinct models of differential financial reporting (Mkasiwa, 2014). For this reason, it seems reasonable to conduct a comparative analysis of these regulations. The results of such a comparative analysis may provide information which would be usable in improving the Polish Accounting Act (AA) regarding the financial reporting regulations for all micro enterprises. Similar studies addressing Europe were carried out by Eirle and Schönefeldt (2010). They concluded that there is a research gap in the literature on the SME sector financial reporting. This gap has been partially filled by two analysis studies carried out by the European Commission – one in 2011, a *Study on Accounting Requirements for SMEs: Final Report* and in 2015, *Accounting Guide for SME. SME Accounting in Europe: insights provided by a desk research and survey*, as well as by the studies carried out by Martyniuk, Kotowska (2016). What is more, an overview of the literature in the subject of financial reporting, made by Eirle and Schönefeldt (2010), indicates that there is a limited amount of research analysing micro entities specifically, because these units tend to be subsumed within the term SME. In their opinion, this gap in literature demonstrates that it is an area ripe for further in-depth examination and research (Roberts, Sian, 2006). Thus, this article may partly fill this research gap.

For the analysis, countries with a common political-economic ground were chosen – Poland, Latvia, Lithuania, Ukraine.

The paper's objectives have been achieved through working in two modules:

- Desk research aimed at identifying and analysing the current literature on financial reporting of small and micro enterprises in Poland and in Eastern Europe;

- Desk research aimed at analysing the accounting law regulations in selected countries to identify the current financial reporting requirements of micro enterprises.

The paper is organised as follows: in the next section we briefly review the empirical literature on financial reporting of micro enterprises; in the following section, we present the definition of – entities, regarding the accounting law and the limits of obligatory preparation of financial statements. We then provide information about the mandatory elements of financial statements of micro companies. In the final section, we summarise our main conclusions.

2. Literature overview

The descriptive analysis performed by Mkasiwa (2014) highlighted the fact that, among the research studies reviewed, several interesting patterns emerged concerning the research on the financial reporting of SMEs. In line with the findings of Eierle and Schönefeldt (2010), Mkasiwa (2014) observed that the number of publications about SMEs' financial reporting had increased since 2006. Several issues were raised in these publications regarding SMEs' financial reporting, such as: the need for exemption from some elements of accounting standards, the extent to which economic size has impact on its international exposure, the degree of the adoption of international accounting standards, the question whether SMEs should have their own set of accounting standards, the impact of financial reporting on growth and performance, and the practitioners' attitude towards IFRS for SMEs. The literature review carried out by Martyniuk and Kotowska (2016), regarding the financial reporting in Eastern Europe, shows that most of the available publications addressed IFRS for SMEs, usually concerning one particular country e.g.: Romania (Neag, 2010; Girbina, Albu, Albu, 2011), Croatia (Baldarelli et. al., 2012), Estonia (Alver, Alver, Talpas, 2014), Poland (Grabinski, Kędzior, Krasodomska, 2014), the Czech Republic (Mullerova, Pasekova, Hyblova, 2010; Strouhal, 2012), Russia (Morozova, 2014) or a group of countries (Borker, 2012; Strouhal, Pasekova, Mullerova, 2010; Albu et al., 2013; Albu, Albu, 2014; Strouhal et al., 2011; Strouhal et al., 2011a). Fewer publications describe national financial reporting requirements for SMEs, e.g. in Romania (Sava, Marza, Esanu, 2013; Nicolaescu 2011), the Czech Republic (Nerudova, 2007), Central and Eastern European countries (Bogdan, Cristea, 2010). Additionally, for the purpose of this paper, the Authors conducted an overview of the Polish publications concerning the financial reporting of small and micro – entities. The number of the publications in Polish available at The Central and Eastern European Library and at Google Scholar has increased since 2008. These publications can be divided

into two groups: the first one deals with the assessment and the possibilities of applying IFRS for SMEs (Martyniuk-Kwiatkowska, 2011; Gabrusewicz, 2008; Martyniuk, 2008; Kędzior, 2010; Sawicki, 2008; Nowak, 2007; Polak, 2011; Mucko, 2008; Czaja-Cieszyńska, 2012; Czaja-Cieszyńska, 2010). Following the publication of Directive 2013/34/EU, many studies have begun to deal with financial reporting of micro and small enterprises. Some of them involve a description of the introduced changes (Voss, 2016; Poniatońska, 2014; Poniatońska, 2015; Nowak, 2015; Nowak, 2015a; Rowińska, 2014; Tkocz-Wolny, 2015; Kuzior et al., 2014; Piotrowska et al., 2016). Other authors attempted the evaluation of the proposed changes (Martyniuk, Martyniuk, 2016; Bauer, 2017; Kondraszuk, 2013; Wysocka, Biadacz, 2014). Due to the fact that simplified-form financial reports of micro and small units were prepared for the first time for the year 2016, there are no studies showing how many micro and small entities chose this manner of presenting financial data, while the existing publications are theoretical in nature. It seems that such studies would be an answer of the economic practice to the question whether the introduced simplifications take into account the users' information needs and whether they actually limit the costs related to keeping accounting books.

To sum up this part of the article, it can be stated that the most popular subject of the research and the publications regarding financial reporting of micro and small enterprises, both worldwide as well as in Europe and in Poland, were IFRS for SMEs. Few publications on this subject contain comparisons of national requirements, which may indicate that the proposed article is a contribution to the literature on the subject.

3. The definition of micro enterprises in selected Eastern European countries

Over the past several years, highly developed countries as well as emerging economies, having a different political, social and cultural structure, have been devoting much attention to micro, small and medium enterprises (SME). They are overwhelming majority (99.8 %) of enterprises active within the EU-28's non-financial business economy. Together they contributed 57.4 % of the value added generated within the EU's non-financial business economy. More than 9 out of 10 (93.0 %) enterprises in the EU-28 are micro enterprises (*Structural business statistics*, 2017). The role of micro business is recognised for its contribution to the economic and social development of a country. This contribution is judged from providing employment to skilled and unskilled workers, enhancing national GDP, and providing support to other small and large businesses. Directive 2013/34/EC (Art. 3.1) proposes

a definition of micro enterprises, formulated as follows: microenterprises are entities which on their balance sheet data do not exceed the limits of at least two of the following three criteria:

- the balance sheet total equal to 350 000 EUR;
- the net turnover equal to 700 000 EUR;
- an average number of employees during the financial year equal to 10¹.

Implementation of Directive 2013/34/EU led to the introduction of the concept of a micro-entity into the legal regulations of many European Union countries, including Poland, Lithuania and Latvia. According to the Polish AA, micro-entities are:

- such companies², which in the financial year and the year before did not exceed 2 out of the 3 conditions:
 - average annual employment of 10 persons,
 - total assets of 1 500 000 PLN,
 - the net turnover of 3 000 000 PLN,
- such natural persons, civil partnerships of natural persons, and general partnerships whose net turnover is lower than 2 000 000 EUR and which apply accounting principles,

and for which the approval authority has issued a decision regarding the preparation of simplified financial reports (Art. 3.1a, 1b AA).

According to the Authors, the solution chosen by Polish legislators is not an optimal one. In the Authors' view, the current criteria depend, in large part, on the legal form and discriminate companies³. A similar opinion is expressed by Takats (2016). Moreover, just the fact of fulfilling the criteria does not mean that an enterprise is automatically considered a micro-entity. To receive such a status, a decision of the authority approving the financial statement is additionally required. Moreover, the introduction of the values expressed in PLN, not in EUR (as in other cases), into the criteria creates a feeling of legislative sloppiness and reduces the clarity of the AA. Definitions of micro-entities, introduced in the accounting laws of selected Eastern European countries (Poland, Latvia, Lithuania) are presented in Table 1.

¹ Member States may define the thresholds with values exceeding the proposed balance sheet thresholds, however, these redefined thresholds shall not exceed EUR 6 000 000 as the balance sheet total and EUR 12 000 000 as the net turnover.

² Company – limited liability partnership, limited partnership, joint – stock company.

³ The limit of the net turnover for companies, for the year 2017, is 3 000 000 PLN, while for natural persons, civil partnerships of natural persons, general partnerships it is 8 595 200 PLN. Euro exchange rate by NBP 3/10/2016 Table No. 191/A/NBP/2016.

Table 1.

Definitions of micro enterprises in the accounting law⁴

Enterprise	Employment	Net turnover	Total assets	Other
Lithuania				
Micro	< 10	< EUR 700 000	< EUR 350 000	–
Latvia				
Micro	< 10	< EUR 700 000	< EUR 350 000	–
Poland				
Micro	< 10	< PLN 3 mln	< PLN 1 500 000	Companies
		< EUR 2 mln		General partnerships, civil partnerships, natural persons

Source: Art. 4.1 of the *Law of the Republic of Lithuania on Financial Reporting by Undertakings*, 6 November 2001 No. IX-575, Vilnius, No. XII-1696, 14 May 2015, Art. 5.2 of the *Law On the Annual Financial Statements and Consolidated Financial Statements*, 22 October 2015, Art. 3.1a-1b The Accounting Act of 29 September 1994, Journal of Laws of 2016, items 1047, 2255, of 2017, items 61, 245.

In Ukraine the accounting law does not define micro-entities. It is regulated by the *Commercial Code* (Art. 55) using the employment criterion and net turnover. According to this law, micro-companies are individuals registered as private entrepreneurs, legal entities of any legal form and ownership, if an average number of employees during the reporting period does not exceed 10 persons, an annual income from all types of business does not exceed the equivalent of 2 000 000 EUR.

Analysing the size thresholds for selected countries, it can be stated that in each country, except Poland, the legal form does not affect the qualification of an enterprise in the group of micro-entities. As such, according to the Authors, it would be better to introduce also a uniform definition of a micro-entity in Poland, regardless of legal form. It is also proposed, for the size thresholds, as for the balance sheet sum and the net turnover, to be in line with those contained in Directive 2013/34/EU, as in the case of Lithuania and Latvia, denominated in EURO. Only in Poland, the national currency has been applied to the size thresholds, which also, in the Authors' opinion, ought to be changed.

⁴ A micro-entity is a small undertaking which on the balance sheet data does not exceed at least two of the three limit values of the criteria referred to in Table 1.

4. Components of the financial statements of micro entities in selected Eastern European Countries

In reference to the study conducted by the Ernst&Young on behalf of the European Commission, the accounting areas for which the most recurring legal requirements differ significantly depending on the type and size of a legal entity in given European Union countries include the following: the components of financial statements, management report, external audit, and publication/filing of financial statements (*Accounting Guide for SMEs*, 2015). However, it seems that we should highlight the fact that this European study was issued at a sensitive point in time, when the member states were in the phase of transposing Directive 2013/34/EU into their national legislation. According to the Authors' desk research, the changes to the national accounting and financial reporting laws appeared in the year 2015 in 3 (Poland, Latvia, Lithuania) of the 4 selected countries.

In Poland, the reporting obligations and principles for drawing up financial reports are specified in the Act of September 29, 1994 on Accounting (AA). Natural persons as well as general and civil partnerships are exempted from keeping accounting books, if their net turnover in the previous year did not exceed a PLN equivalent of 2 000 000 EUR.

The Republic of Lithuania Accounting Act shall apply to all legal persons with limited and unlimited civil liability, the residents engaged in individual activities, however, financial statements of Lithuanian companies shall be drawn up on the basis of the accounting data, in accordance with the procedures laid down by the *Law on Financial Statements of Companies* (LFSC), the *Business Accounting Standards* (BAS) or the *International Accounting Standards* (IAS). The LFSC shall be applied to the undertakings that are:

- limited civil liability profit-seeking legal entities registered in the Republic of Lithuania by the procedure set forth by the laws;
- a general partnership, a limited partnership or a sole proprietorship, if they make the decision to draw up financial statements at their own discretion, (Art 8.1-8.2).

In Latvia, *The Law on Accounting* is the main law in the field of accounting, and it applies to all companies. However, annual statements must be prepared in accordance with *The Law on the Annual Financial Statements and Consolidated Financial Statements* (LAFSCFS) by the following:

- commercial companies, cooperative companies registered in the Republic of Latvia, European economic interest groupings, European cooperative societies, and European commercial companies registered in the Republic of Latvia;

- individual undertakings, farming and fishing enterprises whose turnover (revenue) from the economic transactions during the previous financial year exceeded 300 000 EUR.

Unfortunately, the Authors did not obtain information on Ukraine regarding this matter.

According to Directive 2013/34/EU, “*Annual financial statements pursue various objectives and do not merely provide information for investors in capital markets but also give an account of past transactions and enhance corporate governance. Union accounting legislation needs to strike an appropriate balance between the interests of the addressees of financial statements and the interest of undertakings in not being unduly burdened with reporting requirements*”. Moreover, “*the annual financial statements shall constitute a composite whole and shall for all undertakings comprise, as a minimum, the balance sheet, the profit and loss account and the notes to the financial statements*” (Art 4.1.).

A summary of the reporting obligations for micro-enterprises in Latvia, Lithuania, Poland, and Ukraine is presented in Table 2.

Table 2.

Mandatory elements of the financial statement of micro-entities

Element of the financial statement	Latvia	Lithuania	Poland	Ukraine
Balance Sheet	+	+	+	+
Profit and Loss Account	+	+	+	+
Notes to the Financial Statement	Not all	-	-	-
Cash Flow Statement	-	-	-	-
Statement of Stockholders' Equity	-	-	-	-

Source: *The Law of the Republic of Lithuania on Financial Reporting by Undertakings*, 6 November 2001 No. IX-575, Vilnius, No. XII-1696, 14 May 2015, *The Law On the Annual Financial Statements and Consolidated Financial Statements*, 22 October 2015, *The Accounting Act of 29 September 1994*, Journal of Laws of 2016, items 1047, 2255, of 2017, items 61, 245, *The Law of Ukraine of July 16, 1999 No. 996-XIV About Financial Accounting and Financial Reporting*.

In Poland, Lithuania and Ukraine, micro-undertakings may not prepare explanatory notes, and then their financial statements shall include:

- a short balance sheet;
- a short profit (loss) account.

In Poland and Lithuania, if a micro undertaking decides not to prepare any explanatory notes to the financial statement, it shall present some information after the balance sheet preparation (Annex 4 to the Polish AA, Art. 22 LFSC – Lithuania). Although the Latvian law on financial reporting provides a definition of a micro-enterprise, it does not supply any information on

the reporting obligations for this group of entities, whereas such information is defined for small (Art. 9.1, LAFSCFS) and medium enterprises (Art. 9.2 LAFSCFS). A financial statement for a small undertaking shall consist at least of a balance sheet, profit or loss account, and an annex to the financial statement. Chapter XII Art. 57 of the LAFSCFS indicates that a micro-entity may prepare a shortened annex to the financial statement. What is more, if a micro-entity does not exceed two of the following limit values:

- balance sheet total – 50 000 EUR,
- net turnover – 100 000 EUR,
- average number of employees during the financial year is 5,

it is permitted not to draw up an annex to the financial statement. In that case, some information shall be provided at the end of the balance sheet, in the form of notes with figures, text, or tables (Art 58, LAFSCFS).

The Latvian law does not provide a simplified form of a balance sheet and profit and loss account for micro-entities. In turn, in Lithuania, the requirements for a short balance sheet, a short profit and loss account shall be set by the BAS, if financial statements are drawn up according to the BAS. Only in Poland, templates of simplified versions of a balance sheet and profit and loss account, dedicated to micro-entities, are included in the AA.

To sum up this part of the article, it can be stated that the mandatory set of the elements of financial reports of micro-entities is similar in all the researched countries. In Poland and Ukraine, accounting principles and the rules for preparing financial statements are regulated by one legal act. The most extensive regulations related to financial reporting can be found in Lithuania, where the regulations in this field are included in three legal acts. It seems that this may reduce the transparency of these regulations and can constitute a certain administrative barrier for micro-entities. Poland, in turn, is distinguished by the fact that templates of simplified financial reports, dedicated to micro-entities, are included in a special annex (Annex 4)⁵.

5. Conclusion

Enterprise management is a continuous process of making decisions, the accuracy of which determines the effectiveness and the efficiency of economic activities. It has been emphasised that decisions are as valuable as the information constituting the basis for the decision-making. Optimal information should be characterised by credibility, usability, neutrality, comprehensibility, comparability. Additionally, the benefits of having information should

⁵ One of the Authors has expressed an opinion on the content of these financial reports in an earlier article (Martyniuk, Martyniuk, 2016).

be greater than the cost of its acquisition, while the price of acquiring information should be adjusted to the unit's resources. The basic source of information on the financial and the economic situation of enterprises are financial reports, the contents of which should be adapted to the information needs of their main users. Therefore, it seems, that any changes in financial reporting should be introduced after these needs have been recognised. However, in Poland, the latest changes in financial reporting of micro-entities, introduced in connection with the necessity to implement the recommendations of Directive 2013/34/EU, suggest that they had not been preceded by national research on the information needs of the main users or by analyses of the reporting obligations of micro-entities resulting from other legal regulations. As per Kondraszuk (2013), it can be stated that the pursuit to narrow down the financial reporting at all costs does not seem to be the right solution. Therefore, in order to reduce the administrative burden of micro-entities, conveniences related to limiting the reporting for the purpose of various national institutions ought to be sought, as well as an attempt should be made to create a comprehensive report that could be used by many external users (including administrative organs, insurers, banks) and the owners. Such an approach could increase the credibility of financial reporting because its usability would be greater and could be verified by different users. At present, the need to prepare financial statements in various forms, for the purpose of different institutions, can cause the reports to be prepared with less caution (Martyniuk, Martyniuk, 2016). In addition, it also seems appropriate to introduce uniform criteria for the classification of enterprises into a given size class, thus making the reporting obligations of all entities the same, regardless the legal form.

In the Authors' opinion, the advantage of the Polish law on accounting is the fact that one legal act contains regulations regarding the rules for both keeping accounting books and the preparation of financial reports.

The analysis of the accounting law in selected Eastern European countries shows that the reporting obligations of micro-entities are similar. The differences concern the requirement of keeping accounting books. Poland is characterised by the most liberal legislation in this area. On the one hand, exemption from keeping accounting books is a great convenience for micro-entrepreneurs and encourages them to conduct business activity; on the other, however, it can cause reduction of transparency in business and restriction of economic security. Certainly, it is difficult to find an optimal solution in this area that would satisfy all market participants. Comparative analyses of the accounting law functioning in different Eastern and Central European countries can help prepare a list of "Best Practices" in financial reporting that would correspond to the economic conditions in Eastern Europe. As such, the Authors of the article are planning to carry out research in other countries in this part of Europe.

References

- Accounting Guide for SME. SME Accounting in Europe: Insights provided by a desk research and survey* (2015), Ernst&Young, http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/accounting/index_en.htm. Accessed: 12th April 2017.
- Albu C.N., Albu N., Pali-Pista S.F., Gîrbină M.M., Selimoglu S.K., Kovács D.M., Lukács J., Mohl G., Müllerová L., Paseková M., Arsoy A.P., Sipahi B., Strouhal J. (2013), *Implementation of IFRS for SMEs in Emerging Economies: Stakeholder Perceptions in the Czech Republic, Hungary, Romania and Turkey*, "Journal of International Financial Management & Accounting", 24.
- Albu N., Albu C.N. (2014), *IFRS application in Central and South-Eastern European countries*, "Accounting & Management Information Systems/Contabilitate si Informatica de Gestiune", 13.2.
- Alver L., Alver J., Talpas L. (2014), *Implementation of IFRSs and IFRS for SMEs: The case of Estonia*, "Accounting and Management Information Systems", 13.2.
- Baldarelli M.G., Demartini P., Mošnja-Škare L., Paoloni P. (2012), *Accounting Harmonization for SME-S in Europe: Some Remarks on IFRS for SME-S and Empirical Evidences*, "Ekonomika istraživanja", 1.
- Bauer K. (2017), *Is Financial Reporting in the SME Sector Moving towards Transparency? The Evidence from Poland*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 10(958).
- Bogdan V., Cristea Ş.M. (2010), *Consistencies and Inconsistencies in Financial Reporting. The Case Study of Central and Eastern Europe*, "Timisoara Journal of Economics", 3.1(9).
- Borker D.R. (2012), *Accounting, culture and emerging economies: IFRS in Central and Eastern Europe*, "The International Business & Economics Research Journal", 11.9.
- Commercial Code Ukraine*. http://www.ukraine.fnst.org/files/1185/2014_11_03_SME_in_Ukraine_final.pdf. Accessed 1st March 2017.
- Czaja-Cieszyńska H. (2010), *Za czy przeciw międzynarodowej standaryzacji rachunkowości małych i średnich przedsiębiorstw?*, [in:] I. Sobańska, P. Kabalski (ed.), „System rachunkowości w okresie kryzysu gospodarczego”, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Czaja-Cieszyńska H. (2012), *Dostosowanie sprawozdawczości finansowej w mikro i w małych przedsiębiorstwach w Polsce do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości*, CeDeWu, Warszawa.
- Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC*

of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:182:0019:0076:en:PDF>. Accessed: 20th April 2017.

- Eirle B., Schonefeldt A. (2010), *The Research Landscape: Research in SME financial reporting*, <http://eaa2010.eaa-online.org/>. Accessed on 14th January 2016.
- Gabruszewicz T. (2008), *Próba syntetycznej prezentacji wyników testu przydatności Międzynarodowego Standardu Sprawozdawczości Finansowej dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, (47).
- Girbina M., Albu N., Albu C. (2011), *Implications Of The Application Of Ifrs For Smes In Romania On Taxable And Distributable Profit*, “Annals of Faculty of Economics”, 1.2.
- Grabinski K., Kędzior M., Krasodomska J. (2014), *The Polish accounting system and IFRS implementation process in the view of empirical research*, “Accounting and Management Information Systems”, 13.2.
- Kędzior M. (2010), *Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej dla Małych i Średnich Przedsiębiorstw-istota, ocena, przyszłość*. „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, (58).
- Kondraszuk T. (2013), *Uproszczona ewidencja czy uproszczona sprawozdawczość w sektorze mikroprzedsiębiorstw?*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, (313).
- Kotowska B., Martyniuk O. (2016), *Financial And Tax Reporting In The Sme Sector In Selected Eastern-European Countries*, “New Challenges of Economic and Business Development – 2016”, 407.
- Kuzior A., Pfaff J., Poniatowska L., Rówińska M. (2014), *Kierunki transformacji sprawozdawczości małych i średnich przedsiębiorstw na tle regulacji międzynarodowych*, CeDeWu, Warszawa.
- Martyniuk T. (2008), *Czy globalna standaryzacja sprawozdawczości finansowej dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw?*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, (44).
- Martyniuk T., Martyniuk O. (2016), *Uproszczenia w sprawozdawczości mikro- i małych przedsiębiorstw. Mit czy rzeczywistość?*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, (268).
- Martyniuk-Kwiatkowska O. (2011), *Przydatność międzynarodowej regulacji sprawozdawczości finansowej dla małych i średnich przedsiębiorstw*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego”, 1(2).
- Mkasiwa T.A. (2014), *SMEs' Financial and Differential Reporting – A Review of Publications*, “International Journal of Accounting and Financial Reporting”, 4(2), 82.

- Morozova T.V. (2014), *Prospects of Application of International Financial Reporting Standards for Small and Medium-sized Entities*, "Economics & Law", 36.2.
- Mućko P. (2008), *Sprawozdawczość finansowa małych i średnich przedsiębiorstw według projektu rady międzynarodowych standardów rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia”, (11).
- Müllerova L., Paseková M., Hýblová E. (2010), *Harmonization of financial reporting of small and medium-sized enterprises in the Czech Republic*, Journal of Modern Accounting and Auditing, 6.1.
- Neag R. (2010), *IFRS for SMEs are an Accounting Solution for SMEs and Micro-entities*. "Applied Economics, Business And Development", <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2010/Tunisia/AEBD/AEBD-30.pdf>. Accessed: 20th April 2017.
- Nowak E. (2015), *Sprawozdawczość finansowa mikrojednostek w świetle regulacji rachunkowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia”, (73).
- Nowak E. (2015a), *Pojemność informacyjna rachunku zysków i strat mikrojednostek*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, (374).
- Piotrowska K., Kaczmarczyk A., Kowalak R. (2016), *Sprawozdawczość i analiza finansowa w przedsiębiorstwach mikro w świetle Ustawy o rachunkowości*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław.
- Polak K. (2011), *Dylematy zastosowania MSSF dla MŚP*, „Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego”, (1/2).
- Poniatowska L. (2014), *Sprawozdanie finansowe MŚP w regulacjach krajowego prawa rachunkowości – stan obecny i perspektywy zmian*, [in:] H. Lelusz, R. Burchart (ed.), *Współczesne problemy rachunkowości w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Poniatowska L. (2015), *Zmiany w sprawozdawczości finansowej w regulacjach Ustawy o Rachunkowości*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, (388).
- Rówińska M. (2014), *Zakres sprawozdania finansowego małych i średnich jednostek gospodarczych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, (69).
- Sava R., Mârza B., Eşanu N. (2013), *Financial Reporting for SMEs – Past and Perspectives*. "Procedia Economics and Finance", 6.
- Sawicki K. (2008), *Zadania rachunkowości małych przedsiębiorstw a projekt MSSF dla małych i średnich jednostek*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, (47).

- Strouhal J. (2012), *Applicability of IFRS for SMEs in the Czech Republic*, Economics and Management, 17.2.
- Strouhal J. (ed.) (2011a), *Harmonization of SME's Financial Reporting in Emerging CEE Countries*, WSEAS Press.
- Strouhal J., Bonaci C., Mustata R., Alver L., Alver J., Praulinš A. (2011), *Accounting Harmonization Measurement: Case of Emerging CEE Countries*, International Journal Of Mathematical Models And Methods In Applied Sciences, 5.5.
- Strouhal J., Pasekova M., Mullerova L. (2010), *Is Harmonization of SMEs Reporting Really Necessary? A Case of Central and Eastern European Countries*, "Journal of Business & Economics", 2.1.
- Structural business statistics overview* (2017), <http://ec.europa.eu/eurostat/> April 2017. Accessed: 24th April 2017.
- Study on Accounting requirements for SMEs* (2011), http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=8381. Accessed 20th April 2017.
- The Accounting Act of 29 September 1994*, Journal of Laws of 2016, items 1047, 2255, of 2017, items 61, 245.
- The Law of the Republic of Lithuania on Financial Reporting by Undertakings*, 6 November 2001 No. IX-575, Vilnius, No. XII-1696, 14 May 2015.
- The Law of Ukraine of July 16, 1999 No. 996-XIV About Financial Accounting and Financial Reporting*.
- The Law On the Annual Financial Statements and Consolidated Financial Statements*, 22 October 2015, www.vvc.gov.lv. Accessed: 22nd April 2017.
- Tkocz-Wolny K. (2015), *Zakres sprawozdania finansowego małych i średnich przedsiębiorstw*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, (252).
- Voss G. (2016), *Uproszczenia w sprawozdawczości finansowej w mikro i małych przedsiębiorstwach*, „Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia”, (5)(83) Part2.
- Wysłocka E., Biadacz R. (2014), *Ocena zmian w uproszczonej sprawozdawczości mikropodmiotów*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia”, (71).

Dr Piotr Oleksyk

*Katedra Teorii Rachunkowości i Analizy Finansowej
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu*

ANALIZA RACHUNKU PRZEPIŹYWÓW PIENIĘŻNYCH W PRZYGOTOWANIU DECYZJI O WYPŁACIE DYWIDENDY

1. Wprowadzenie

Zarządzanie spółką giełdową jest procesem ciągłego podejmowania decyzji, których trafność decyduje o skuteczności i efektywności działań gospodarczych. Interesariusze zewnątrzni dla celów podejmowania decyzji dotyczących oceny działalności jednostki korzystają z wielu różnych informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym (Walińska 2014, s. 352). Statyczne elementy bilansu uzupełniane są osiąganymi przez jednostkę gospodarczą wynikami, które prezentowane są w rachunku zysków i strat. Rachunek zysków i strat zawiera informacje o osiągniętych przychodach i ponoszonych w danym okresie kosztach, dostarczając wyjaśnienia, jakie tendencje i najważniejsze zdarzenia wpłynęły na postać wyniku finansowego prezentowanego w bilansie. Dopełnieniem tych dwóch części sprawozdania finansowego jest rachunek przepływów pieniężnych, który dostarcza informacji o charakterze zmian w środkach pieniężnych (Markiewicz, 2000) niezbędnych w systematycznej działalności jednostki.

Wysokość zapotrzebowania na środki pieniężne to informacja bardzo ważna dla zarządzających (Wszelaki 2015, s. 221) bez względu na fakt, czy jednostka ma obowiązek sporządzania rachunku przepływów, czy jest to szacowane na podstawie mniej formalnych raportów wewnętrznych. Powodem takiej sytuacji jest specyfika środków pieniężnych, najbardziej płynnego elementu majątku jednostki, który jest podstawą i najczęstszym sposobem rozliczania kontaktów biznesowych pomiędzy poszczególnymi uczestnikami współczesnego życia gospodarczego. Jednym z istotnych elementów wpływających na ustalenie zapotrzebowania na wolne środki pieniężne jest konieczność wypłaty dywidendy.

Wysokość środków przeznaczonych na wypłatę dywidendy jest autonomiczną decyzją właścicieli, jednak dobrym zwyczajem biznesowym jest

przyjęcie rekomendacji zarządu. Rekomendacja taka ma na celu wskazanie pożądanej przez zarządzających wysokości dywidendy, która nie spowoduje destabilizacji sytuacji finansowej spółki. Jednak właściciele nie muszą zaakceptować kwoty zaproponowanej przez zarząd i mogą podjąć decyzję wbrew rekomendacji zarządu (Jabłoński, Kuczowic 2014, s. 727). Ograniczeniem są wyłącznie przepisy kodeksu spółek handlowych.

Mając na względzie wymienione problemy, celem artykułu jest wskazanie najważniejszych aspektów wspomagających decyzję o wypłacie dywidendy w spółkach giełdowych. Teza opracowania zawiera się w stwierdzeniu, że menedżerowie, którzy nie podejmują ostatecznej decyzji o wypłacie dywidendy, pozostającej w kompetencjach właścicieli, muszą wykorzystać wszystkie dostępne źródła informacji oraz mierniki finansowe w przygotowaniu rekomendacji o optymalnej wysokości rekomendowanej dywidendy. Przeprowadzone badania literatury pozwolą wykazać, jak pomocnym źródłem informacji jest w tym przypadku rachunek przepływów pieniężnych. Uzupełnieniem badań literaturowych są badania ankietowe, które pozwolą na określenie wykorzystania rachunku przepływów pieniężnych we wspomaganiu decyzji o wypłacie dywidendy.

2. Potencjał informacyjny rachunku przepływów pieniężnych

Rachunek przepływów pieniężnych różni się istotnie od bilansu oraz rachunku zysków i strat. Podstawowa różnica wynika z zasad, które uwzględniane są przy sporządzaniu tych raportów. Naczelną regułą stosowaną przy sporządzaniu bilansu oraz rachunku zysków i strat jest zasada memoriałowa. Natomiast podstawą sporządzania rachunku przepływów pieniężnych jest zasada kasowa związana ze zmianami stanów środków pieniężnych. Informacje zawarte w rachunku zysków i strat oraz w bilansie przygotowywane są najczęściej z pominięciem faktu realizacji gotówkowej wielu operacji gospodarczych. Operacje te często pozwalają na wykazanie znaczącego zysku, który jednak nie zwiększa potencjału jednostki, gdyż w minimalnym stopniu odzwierciedla realne korzyści jednostki. Rachunek przepływów pieniężnych odwzorowuje również działalność jednostki w obszarze zarządzania płynnością (Śniezek, Wiatr 2011, s. 39). Szczegółowe informacje o realizacji płatności oraz przyroście lub spadku należności i zobowiązań pozwala ocenić zarówno jakość zarządzania płynnością, jak i dostarcza zagregowanych informacji o zachowaniach odbiorców.

Konieczność szczegółowej dekompozycji zmian w zakresie środków pieniężnych wynika z zapotrzebowania na kompleksową informację o ten-

dencjach wynikających z wpływu najbliższego otoczenia na jej możliwości nabywania niezbędnych składników aktywów obrotowych zakupu usług, regulacji zobowiązań oraz wypłaty wynagrodzeń. Operacje te nie będą mogły być realizowane poprzez systematyczne zwiększanie zobowiązań bez dokonywania płatności. Zaciąganie zobowiązań nie jest negatywną operacją i nie jest ograniczone żadnymi regulacjami prawnymi, jednak praktyka rynkowa wykształciła mechanizmy zabezpieczające problemy z płynnością przez dostawców, którzy zrezygnują z dalszych dostaw bez pozyskania minimalnej płatności z tytułu operacji wykonanych wcześniej. Szczegółowa informacja o poszczególnych rodzajach operacji, które znacząco wpływają na podwyższenie wyniku finansowego, lecz nie generują wpływu środków pieniężnych, jest ważnym czynnikiem przydatnym w szacowaniu bezpieczeństwa finansowego (Śniezek 2008, s. 21).

Rachunek przepływów pieniężnych stanowi źródło danych pozwalających na właściwą interpretację zmian w strukturze aktywów obrotowych oraz zobowiązań jednostki. W swojej istocie rachunek przepływów pieniężnych przedstawia zmiany związane z wpływami i wydatkami środków pieniężnych w danym okresie sprawozdawczym. W pewnym sensie wyjaśnia różnicę pomiędzy stanem środków pieniężnych na początek i na koniec tegoż okresu. Rachunek przepływów pieniężnych dostarcza istotnych informacji związanych z płynnością jednostki i jej ewentualnymi zagrożeniami (Wędzki 2010, s. 33).

Podstawą sporządzania rachunku przepływów pieniężnych jest podział dokonań jednostki na trzy zasadnicze grupy: operacyjną, inwestycyjną oraz finansową. Nadwyżka z działalności operacyjnej powinna stanowić największą część przepływu środków pieniężnych i powinna być podstawą do uruchomienia nowych inwestycji lub ewentualnej wypłaty dywidendy. Rachunek przepływów pieniężnych powinien dawać odpowiedź na pytanie, jaka część zysku zawarta jest w należnościach, a więc nie jest zrealizowana zgodnie z zasadą kasową. To może być podstawą do dalszych analiz związanych z szacowaniem zagrożeń bezpieczeństwa finansowego oraz zdolności do wypłaty dywidendy.

Rachunek przepływów pieniężnych dostarcza wielu informacji niezbędnych do kreowania decyzji naprawczych i zarządczych mających na celu usprawnienie działalności jednostki oraz podjęcie działań wspierających jej rozwój. Analiza rachunku przepływów pieniężnych jest metodą nieodzowną ze względu na konieczność utrzymywania stałego zapasu środków w celu zapewnienia minimalnego buforu bezpieczeństwa finansowego. Zapas wolnych środków pieniężnych, który może być znacząco uszczuplony na skutek wypłaty dywidendy, pozwala na natychmiastową reakcję w sytuacjach krytycznych oraz pozwala na wykorzystanie nadarzających się okazji, które krótkookresowo pojawiają się w otoczeniu jednostki. Analiza prospektywna,

której celem jest ocena zmian w przyszłości. dostarcza informacji niezbędnych do prawidłowego planowania przyszłych działań operacyjnych i strategicznych (Gos 2011, s. 169). Dzięki takiej analizie możliwe jest też wyznaczenie przyszłych okresów, w których mogą pojawić się zagrożenia płynności, na które trzeba przygotować właściwe instrumenty oraz skłonić właścicieli do zaniechania wypłaty dywidendy.

3. Wpływ wypłaty dywidendy na działalność jednostki

Dywidenda to część zysku, która przeznaczona jest dla właścicieli jednostki gospodarczej. W tej szerokiej definicji zawarte są różne płatności realizowane na rzecz właścicieli w wysokości nieprzekraczającej niepodzielonego zysku osiągniętego w bieżącym roku. Możliwa jest również wypłata dywidendy z zysków lat ubiegłych (Sierpińska, Jachna 2011, s. 119) lub kapitału zapasowego zasilonego wewnątrz w poprzednich latach. Dywidenda jest więc wynagrodzeniem dla właściciela z tytułu zaangażowania własnego majątku, natomiast dla jednostki gospodarczej jest rodzajem prowizji przekazywanej właścicielom w zamian za możliwość korzystania ze środków od nich pozyskanych (Kowerski 2011, s. 136).

Rozbieżność celów zarządzających i właścicieli jest częstym powodem konfliktu pomiędzy tymi stronami. Podstawą ustalenia wysokości wypłaty jest wielkość zysku przypadająca na jedną akcję (Sierpińska, Jachna 2007, s. 150). Właściciele zestawiają tę wartość z ceną, jaką zapłacili za nabycie tych akcji (skorygowaną o zmianę wartości pieniądza w czasie). Wysokość dywidendy przypadającej na jedną akcję analizowana jest jako zwrot z zaangażowanego przez właścicieli kapitału. Wskaźnik ten najczęściej porównuje się z alternatywnymi formami. Tak wyliczona wysokość wypłaty jest często odmienna od kwoty, jaką rekomenduje zarząd jednostki.

Wypłata dywidendy ma kolosalny wpływ na płynność jednostki i w przypadku nieodpowiedzialnej decyzji właścicieli może doprowadzić do problemów w jej bieżącym zarządzaniu. Ustalenie wysokości dywidendy wbrew rekomendacji zarządu powoduje często konieczność uruchamiania zewnętrznych źródeł finansowania, gdyż często są to środki niedostępne dla spółki w tak krótkim czasie. W praktyce gospodarczej znane są przypadki zaciągania kredytów, a nawet emisji obligacji korporacyjnych w celu pozyskania wolnych środków pieniężnych na wypłatę dywidendy (Wrońska 2008). Jest to przykład nieodpowiedzialnej decyzji właścicieli, która zagraża bezpieczeństwu finansowemu jednostki poprzez znaczące obniżenie wskaźników płynności. Może to być przyczyną dodatkowych problemów jednostki z wiarygodnością wobec kredytodawców, dostawców oraz klientów w związku z niedotrzymaniem wcześniej ustalonych warunków współpracy.

Analiza rachunku przepływów pieniężnych powinna dostarczyć informacji o możliwości wypłaty dywidendy. Niestety najczęściej wysokość dywidendy ustalana jest na podstawie wysokości wyniku finansowego (Zyguła 2015, s. 235). Wynik finansowy ustalony na podstawie zasady memoriałowej może być znaczący, ale jego wielkość może nie zwiększać potencjału jednostki, ponieważ ważne jest ustalenie, jaka część tego wyniku wykreowana została z jednoczesnym wpływem środków pieniężnych. Tak rozumiana analiza pozwala na wyodrębnienie pozytywnych działań generujących wpływy w celu rozwijania analogicznych rozwiązań. Dodatkowo analizy takie pozwolą na wskazanie zagrożeń, które w przyszłości powinny być eliminowane.

4. Informacyjne i analityczne czynniki wspomagające decyzję o wypłacie i wysokości dywidendy – badania ankietowe

Celem przeprowadzonego pilotażowego badania ankietowego było wyznaczenie najważniejszych czynników wspomagających podjęcie decyzji o wypłacie dywidendy. Dla celów badania przygotowano pytania o istotne czynniki wspomagające opracowanie rekomendacji zarządu spółki o wysokości wypłaconej dywidendy.

Badanie przeprowadzono na próbie szesnastu specjalistów ds. rachunkowości zatrudnionych w spółkach giełdowych. Uczestnicy eksperymentu mieli różne doświadczenie, staż pracy oraz znajomość zagadnień finansowo-księgowych. Wiodącym zagadnieniem badania było wspomaganie informacyjne decyzji o wypłacie dywidendy. Uczestnikom eksperymentu postawiono następujące pytania:

1. Jakie informacje wewnętrzne lub zewnętrzne powinny być podstawą decyzji o wypłacie i wysokości dywidendy?
2. Jaki sposób ustalania wysokości wypłaty dywidendy powinien być zastosowany w ustalaniu polityki dywidendowej?
3. Jakie mierniki analizy finansowej powinny być podstawą ustalania wysokości dywidendy?
4. Jakie planowane przedsięwzięcie powinno być podstawą zaniechania wypłaty dywidendy?
5. Jakie wyniki przedsiębiorstwa zawarte w rachunku przepływów pieniężnych powinny być podstawą zaniechania wypłaty dywidendy¹?

¹ Warianty: niedobór z działalności operacyjnej, inwestycyjnej i finansowej; niedobór z działalności operacyjnej i inwestycyjnej z nadwyżką z działalności finansowej oraz niedobór z działalności operacyjnej i finansowej z nadwyżką z działalności inwestycyjnej zostały wykluczone z dostępnych możliwych odpowiedzi.

W wyniku przeprowadzonego eksperymentu uzyskano różnorodne odpowiedzi charakteryzujące wpływ poszczególnych decyzji na przyszłą sytuację finansową jednostki. Uczestnicy badania wskazali różnorodne odpowiedzi dotyczące najważniejszych informacji niezbędnych do przygotowania rekomendacji o wypłacie dywidendy. W tej części ankiety uczestnicy mieli prawo wskazania więcej niż jednej odpowiedzi. Szczegółowe odpowiedzi na pytanie pierwsze zaprezentowane zostały w tabeli 1.

Tabela 1.

Kluczowe informacje wspomagające decyzję o wypłacie dywidendy

Lp.	Rodzaj informacji	Wynik
1.	Najważniejsze czynniki ryzyka zagrażającego jednostce w najbliższym czasie	13%
2.	Wynik z podstawowej działalności operacyjnej	13%
3.	Plan wydatków inwestycyjnych	13%
4.	Średni wskaźnik nieściągalności należności handlowych wykazywanych jako przychody ze sprzedaży w wyniku finansowym	9%
5.	Nadwyżka przepływów pieniężnych z działalności operacyjnej	9%
6.	Prognoza planowanych przychodów	9%
7.	Dostępność zewnętrznych źródeł finansowania	6%
8.	Prognozowane zmiany czynników makroekonomicznych mających wpływ na przyszłe wyniki działalności jednostki	6%
9.	Bieżące i prognozowane wskaźniki płynności	6%
10.	Analiza działalności konkurentów rynkowych	3%
11.	Zdolność kredytowa jednostki	3%
12.	Zagregowana wartość niepoważalnych transakcji wykazywanych w segmencie pozostałej działalności operacyjnej rachunku zysków i strat	3%
13.	Zagregowany wynik na rezerwach i odpisach aktualizujących	3%
14.	Wysokość kar umownych i odszkodowań, które jednostka zobowiązana jest wypłacić w najbliższym okresie	3%

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki przeprowadzonej ankiety wykazują wykorzystanie rachunku przepływów pieniężnych jako najważniejszego źródła informacji w bardzo niewielkim zakresie. Nadwyżka przepływów z działalności operacyjnej jako podstawa wypłaty dywidendy została wskazana przez 9% ankietowanych. Na uwagę zasługuje fakt, że wśród często wskazywanych odpowiedzi wystąpiły informacje zewnętrzne nie pochodzące z systemu rachunkowości.

Pozostałe pytania dotyczyły kluczowych aspektów wspomagania decyzji o wypłacie dywidendy. Najważniejsze czynniki, według uczestników ankiety, które powinny być rozważane przed przygotowaniem rekomendacji o wypłacie oraz wysokości dywidendy, zostały zaprezentowane w tabeli 2.

Tabela 2.

Najważniejsze czynniki będące podstawą decyzji o wypłacie dywidendy

Pytanie	Odpowiedzi	Wynik
2.	Stała kwota dywidendy	25%
	Stały wskaźnik wypłaty dywidendy – wyliczany jako udział wypłaty dywidendy w zysku netto	25%
	Nadwyżka nad zapotrzebowaniem na wolne środki	19%
	Zaniechanie wypłaty dywidendy	19%
	Przeznaczenie całego zysku na wypłatę dywidendy	12%
3.	Wskaźnik ogólnego zadłużenia	25%
	Rentowność kapitałów własnych	25%
	Wskaźnik zadłużenia długoterminowego	19%
	Wskaźnik zadłużenia kapitałów własnych	13%
	Wskaźnik zadłużenia krótkoterminowego	6%
	Wskaźnik pokrycia aktywów trwałych kapitałami stałymi	6%
	Rentowność aktywów	6%
4.	Wdrażanie nowych produktów lub usług	25%
	Finansowanie innowacji i prac badawczych	19%
	Nabywanie nowych linii produkcyjnych i patentów	13%
	Otwieranie nowych punktów sprzedaży	13%
	Podwyższenie kompetencji pracowników	12%
	Ekspansja na nowych rynkach zbytu	12%
	Finansowanie modernizacji użytkowanych środków trwałych	6%
5.	Niedobór z działalności operacyjnej – nadwyżka z działalności inwestycyjnej – nadwyżka z działalności finansowej	56%
	Nadwyżka z działalności operacyjnej – niedobór z działalności inwestycyjnej – niedobór z działalności finansowej	31%
	Nadwyżka z działalności operacyjnej – nadwyżka z działalności inwestycyjnej – niedobór z działalności finansowej	13%

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane odpowiedzi wskazują na zróżnicowany poziom wiedzy i percepcji uczestników badania. Na uwagę zasługują następujące odpowiedzi:

- większość uczestników badania uważa za konieczne uzależnienie wysokości oraz wypłaty dywidendy od osiąganych wyników lub przyszłych wydatków jednostki zawartych w prognozie zapotrzebowania na środki pieniężne,
- wszyscy badani dopuszczają możliwość zaniechania wypłaty dywidendy na podstawie konieczności przeprowadzenia przedsięwzięć rozwojowych w jednostce,
- wysokość zadłużenia oraz zysk to podstawowe mierniki przydatne do ustalenia wysokości dywidendy; uczestnicy badania nie wskazali mierników opartych na informacjach pochodzących z rachunku przepływów pieniężnych,

- 31% uczestników uznaje wariant: nadwyżka z działalności operacyjnej, niedobór z działalności inwestycyjnej oraz niedobór z działalności finansowej (przez wielu teoretyków uznawany jako optymalny) jako podstawę do zaniechania wypłaty dywidendy – może to świadczyć o niskiej znajomości potencjału informacyjnego tej części sprawozdania finansowego.

5. Podsumowanie

Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Rachunek przepływów pieniężnych zawiera wiele istotnych informacji niezbędnych do szacowania przyszłych możliwości rozwojowych jednostki gospodarczej oraz zagrożeń jej bezpieczeństwa finansowego.
2. Wypłata dywidendy jest najczęściej skorelowana z wysokością zysku netto jednostki. Informacje zawarte w rachunku przepływów pieniężnych w niewielkim stopniu są wykorzystywane w przygotowaniu decyzji o wysokości dywidendy.
3. Zarządzający jednostkami gospodarczymi mają świadomość konieczności wykorzystania informacji prospektywnej w przygotowaniu decyzji o wypłacie dywidendy. Jednakże w większym stopniu zainteresowani są planami strategicznymi, absorbującymi wolne środki pieniężne oraz projekcją czynników pochodzących z otoczenia przedsiębiorstwa.
4. Mierniki wykorzystywane w przygotowaniu decyzji o wypłacie i wysokości dywidendy oparte są w większości na informacjach z bilansu oraz rachunku zysków i strat obciążonych niedoskonałością wynikającą z zasady memoriałowej. Zarządzający nie mają świadomości dużego potencjału informacyjnego mierników opartych na informacjach zawartych w rachunku przepływów pieniężnych.

Przyszłe prace powinny być skoncentrowane na przeprowadzeniu badań ilustrujących korelację sytuacji finansowej spółek wypłacających dywidendę z wynikami ich działalności zawartymi w rachunku przepływów pieniężnych. Kluczowe w tym zakresie powinno być zbadanie przyczyn potencjalnych trudności finansowych występujących w latach następujących po wypłacie dywidendy.

Literatura

- Gos W., *Rachunek przepływów pieniężnych*, Difin, Warszawa 2011.
- Jabłoński B., Kuczowic J., *Polityka dywidend w kontekście relacji inwestorskich spółek notowanych na Gieldzie Papierów Wartościowych w Warszawie – wyniki badań*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 803, „Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia” nr 66, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2014
- Kowerski M., *Ekonomiczne uwarunkowania decyzji o wypłatach dywidend przez spółki publiczne*, Wyd. Konsorcjum Akademickie, Kraków–Rzeszów–Zamość 2011.
- Markiewicz D., *Czym jest a czym powinno być sprawozdanie z przepływu środków pieniężnych*, [w:] *Rachunkowość a controlling. Sprawozdawczość i ocena ośrodków odpowiedzialności*, „Prace Naukowe AE we Wrocławiu” nr 868, Wrocław 2000.
- Sierpińska M., Jachna T., *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
- Sierpińska M., Jachna T., *Metody podejmowania decyzji finansowych. Analiza przykładów i przypadków*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Śnieżek E., Wiatr M., *Interpretacja i analiza przepływów pieniężnych: ujęcie sprawozdawcze i menedżerskie*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
- Śnieżek E., *Jak korzystać z rachunku przepływów pieniężnych?*, „Rachunkowość” 2008, nr 1.
- Walińska E., *Doskonalenie sprawozdania finansowego jako narzędzia efektywnego nadzoru korporacyjnego*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, nr XCII.
- Wędzki D., *Wykorzystanie rachunku przepływów pieniężnych do analizy finansowej*, „Rachunkowość” 2010, nr 1.
- Wrońska E., *Źródła finansowania wypłat dywidend*, [w:] *Przedsiębiorstwo na rynku kapitałowym*, J. Duraj (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008.
- Wszelaki A., *Wykorzystanie rachunku przepływów pieniężnych w analizie wstępnej płynności finansowej przedsiębiorstwa – ujęcie teoretyczne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 855, „Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia” nr 74, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Zygula A., *Polityka dywidendowa spółek z większościami udziałem kapitału zagranicznego – tendencje*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 855, „Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia” nr 74, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.

Dr hab., prof. UE Józef Pfaff

Katedra Rachunkowości

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

IDYNTYFIKACJA I OCENA RYZYKA ISTOTNEGO ZNIEKSZTAŁCENIA W PROCESIE BADANIA SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH ZGODNIE Z MIĘDZYNARODOWYMI STANDARDAMI REWIZJI FINANSOWEJ

1. Wprowadzenie

Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej (MSRF) opracowywane i publikowane przez Międzynarodową Federację Księgowych mają powszechne zastosowanie do badania sprawozdań finansowych na świecie, w tym również w większości krajów członkowskich UE, co wynika z przyjętej dyrektywy (dyrektywa 2006/43/WE). W Polsce na mocy uchwały KRBR (Uchwała nr 2783 KRBR) MSRF mają zastosowanie do badania sprawozdań finansowych jednostek zainteresowania publicznego sporządzonych za 2016 rok, a dla pozostałych jednostek od 2017 roku.

Celem badania sprawozdania finansowego jest zwiększenie stopnia zaufania użytkowników sprawozdania do zawartych w nim stwierdzeń i informacji. Osiąga się to dzięki wyrażeniu przez biegłego rewidenta opinii o tym, czy sprawozdanie finansowe zostało, we wszystkich istotnych aspektach, sporządzone zgodnie z ramowymi założeniami sprawozdawczości finansowej. Podstawą do wyrażenia przez biegłego rewidenta opinii o sprawozdaniu finansowym jest uzyskanie wystarczającej pewności, że sprawozdanie finansowe jako całość nie zawiera istotnego zniekształcenia, niezależnie od tego, czy zostało ono spowodowane błędem, czy oszustwem.

Koncepcja wystarczającej pewności zakłada, że zawsze istnieje ryzyko wyciągnięcia przez biegłego rewidenta niewłaściwych wniosków na podstawie zebranych dowodów badania – jest to tzw. ryzyko badania (RB). MSRF 200 definiuje ryzyko badania jako ryzyko wyrażenia przez biegłego rewidenta niewłaściwej opinii z badania w przypadku, gdy sprawozdanie finansowe zawiera istotne zniekształcenia (MSRF 200). Biegły rewident powinien tak

zaplanować swoje badanie, aby zmniejszyć ryzyko badania do możliwego do zaakceptowania niskiego poziomu, zgodnego z celem badania.

Celem artykułu jest prezentacja i ocena przydatności w procesie badania koncepcji badania opartej na ocenie ryzyka istotnego zniekształcenia. Przy opracowaniu tematu wykorzystano metody analizy porównawczej krajowych i międzynarodowych regulacji w zakresie rewizji finansowej, analizę literatury przedmiotu oraz wnioski i formuły syntezy.

2. Koncepcja badania sprawozdań finansowych oparta na ocenie ryzyka istotnego zniekształcenia

Ryzyko badania jest funkcją ryzyka wystąpienia w sprawozdaniu finansowym istotnych nieprawidłowości (spowodowanych błędem lub oszustwem) oraz ryzyka niewykrycia tych nieprawidłowości przez biegłego rewidenta podczas badania (tzw. ryzyko przeoczenia).

Ryzyko istotnego zniekształcenia (RIZ) to ryzyko, że sprawozdanie finansowe uległo istotnym zniekształceniom przed badaniem. Składa się ono z dwóch elementów (Cosserat 2000, s. 208-209):

- ryzyka nieodłącznego (RN),
- ryzyka kontroli (wewnętrznej) (RK).

Ryzyko nieodłączne jest rozumiane jako podatność danego stwierdzenia (saldo, grupy transakcji lub ujawnienia) na zniekształcenie, które osobno lub w powiązaniu z innymi zniekształceniami może być istotne. Ryzyko nieodłączne ściśle wiąże się z działalnością gospodarczą jednostki, jej środowiskiem oraz rodzajem salda lub grupy transakcji. Wysokość ryzyka nieodłącznego zależy od warunków istniejących zarówno wewnątrz podmiotu, jak i poza nim.

Ryzyko kontroli związane jest z działaniem w jednostce systemu kontroli wewnętrznej – jest to ryzyko, że system kontroli wewnętrznej nie zapobiega powstawaniu błędów bądź innych nieprawidłowości w saldach kont i operacjach gospodarczych ani też ich nie wykrywa i nie koryguje w odpowiednim czasie. Ryzyko kontroli zależy od poprawności zaprojektowania systemu kontroli wewnętrznej i skuteczności jego działania. Ryzyka kontroli nie da się wyeliminować w pełni, ponieważ z systemem kontroli wewnętrznej, jak z każdym innym systemem, wiążą się pewne nieodłączne ograniczenia (Micherda, Andrzejewski 2004, s. 123-126).

Ryzyko nieodłączne i kontroli są ze sobą w wysokim stopniu sprzężone i zależą od działań kierownictwa jednostki. Kierownictwo przeciwdziała ryzyku nieodłącznemu tak projektując system kontroli wewnętrznej, by zapobiegał błędom, wykrywał je oraz korygował. Dlatego ryzyko nieodłączne i ryzyko kontroli rozpatruje się łącznie, określając je wspólnie jako ryzyko istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego.

Ryzyko przeoczenia (RP) oznacza ryzyko, że zastosowane przez biegłego rewidenta procedury badania, służące zmniejszeniu ryzyka badania do możliwego do zaakceptowania poziomu, nie doprowadzą do wykrycia zniekształceń, które istnieją i które osobno lub w powiązaniu z innymi zniekształceniami mogą być istotne (Stępień 2012, s. 172-173). Ryzyko przeoczenia jest bezpośrednio związane z zastosowanymi przez biegłego rewidenta procedurami badania, stąd jest to element ryzyka badania, na który ma wpływ biegły rewident – może wpływać na jego poziom, poprzez dobór odpowiednich do okoliczności procedur badania¹.

Biegli rewidenty stosują różne podejścia dla osiągnięcia celu – oceny ryzyka istotnego zniekształcenia. Na przykład biegły rewident może zastosować model przedstawiający w kategoriach matematycznych ogólne zależności między składowymi ryzyka badania, aby ustalić możliwy do zaakceptowania poziom ryzyka przeoczenia.

Zależności między ryzykiem badania (RB) a ryzykiem istotnego zniekształcenia (RIZ) i ryzykiem przeoczenia (RP) można zapisać w postaci iloczynu (Pfaff 2015, s. 89):

$$RB = RIZ \times RP$$

lub rozkładając ryzyko istotnego zniekształcenia (RIZ) na ryzyko nieodłączne (RN) i ryzyko kontroli (RK), można ryzyko badania (RB) wyrazić także następującym wzorem:

$$RB = RN \times RK \times RP$$

Ocena ryzyka badania jest sprawą zawodowego osądu biegłego. Warunkiem rzetelnego przeprowadzenia badania sprawozdania finansowego jest kompleksowe podejście do ryzyka badania, przejawiające się w jego rozpoznaniu i ocenie na poszczególnych etapach badania (Pfaff 2008, s. 150).

Nowe podejście do badania sprawozdania finansowego przez pryzmat oceny ryzyka opiera się na wzajemnym powiązaniu trzech Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej:

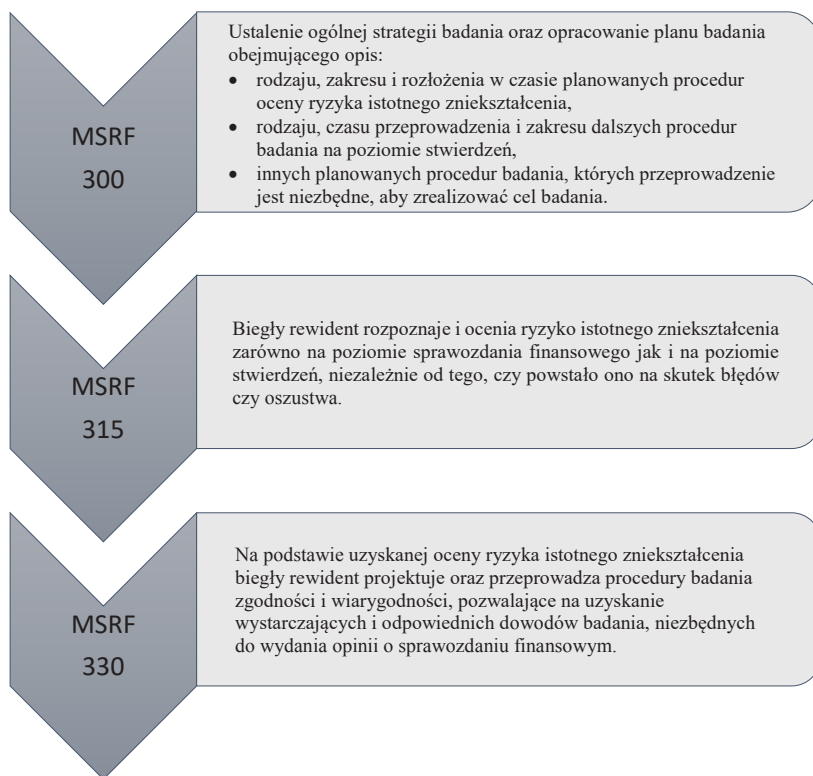
- MSRF 300 Planowanie badania sprawozdań finansowych,
- MSRF 315 Rozpoznanie i ocena ryzyka istotnego zniekształcenia dzięki poznaniu jednostki i jej otoczenia,
- MSRF 330 Postępowanie biegłego rewidenta w odpowiedzi na ocenę ryzyka.

¹ W literaturze można znaleźć próby mierzenia ryzyka przeoczenia drogą wyodrębnienia dwóch jego elementów składowych: ryzyka przeglądu analitycznego (RA) oraz ryzyka szczegółowych badań analitycznych (RS). Taki pogląd głosi np. R. Adams (1991, s. 149); więcej na ten temat można znaleźć także w pracy (Hołda, Pocięcha 2004).

Powiązanie to zobrazowano na rysunku 1.

Rysunek 1.

Podejście do badania sprawozdania finansowego oparte na ocenie ryzyka

Źródło: opracowanie własne.

Przyjmując podejście do badania oparte na ocenie ryzyka gospodarczego², biegły rewident rozpoznaje ryzyka stojące przed jednostką, które mogłyby zagrozić realizacji jej celów. Przez ich rozpoznanie biegły rewident jest w stanie rozpoznać powiązane z tym ryzyka badania.

Lepsze rozpoznanie jednostki i stojących przed nią ogólnych ryzyk zwiększa prawdopodobieństwo rozpoznania ryzyka istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego.

² Ryzyko gospodarcze to ryzyko wynikające ze znaczących warunków, zdarzeń, okoliczności, działań lub zaniechań, które może ujemnie wpływać na zdolność jednostki do osiągnięcia celów i realizowania jej strategii.

3. Identyfikacja ryzyka istotnego zniekształcenia dzięki poznaniu jednostki i jej otoczenia

Ryzyko nieodłączne i kontroli są ze sobą w wysokim stopniu sprzężone i zależą od działań kierownictwa jednostki. Kierownictwo przeciwdziała ryzyku nieodłącznemu tak projektując system kontroli wewnętrznej, by zapobiegał błędom, wykrywał je oraz korygował. Dlatego ryzyko nieodłączne i ryzyko kontroli rozpatruje się łącznie, określając je wspólnie jako ryzyko istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego.

Celem biegłego rewidenta jest identyfikacja i ocena ryzyka istotnego zniekształcenia, niezależnie od tego, czy powstało ono na skutek oszustwa lub błędu.

Biegły rewident identyfikuje i ocenia ryzyko istotnego zniekształcenia (RIZ) na dwóch poziomach:

- na poziomie sprawozdania finansowego,
 - na poziomie stwierdzeń dla grup transakcji, sald kont i ujawnień,
- co stwarza podstawę do zaprojektowania i przeprowadzenia dalszych procedur badania.

RIZ na poziomie sprawozdania finansowego to ryzyko, które w sposób wyraźny dotyczy wszystkich sprawozdań finansowych i potencjalnie może wpływać na wiele stwierdzeń.

RIZ na poziomie stwierdzeń ocenia się w celu ustalenia rodzaju, czasu przeprowadzenia i zakresu dalszych procedur badania niezbędnych do uzyskania wystarczających i odpowiednich dowodów badania. Dowody te umożliwiają biegłemu rewidentowi wyrażenie opinii o sprawozdaniach finansowych przy możliwym do zaakceptowania niskim poziomie ryzyka badania. Ryzyko to składa się z dwóch elementów: ryzyka nieodłącznego i ryzyka kontroli. Ryzyko nieodłączne i ryzyko kontroli stanowią ryzyka jednostki – istnieją niezależnie od badania sprawozdań finansowych.

W celu identyfikacji ryzyka istotnego zniekształcenia biegły rewident:

- identyfikuje ryzyko gospodarcze poprzez dokładne poznanie badanej jednostki (Hołda, Pociecha 2004, s. 147) i jej otoczenia,
- ocenia zidentyfikowane ryzyka i stwierdza, czy w sposób rozległy odnoszą się one do sprawozdań finansowych jako całości i wpływają potencjalnie na wiele stwierdzeń,
- wiąże zidentyfikowane ryzyka z tym, co może spowodować błędy na poziomie stwierdzeń, biorąc pod uwagę odpowiednie kontrole, które biegły rewident zamierza sprawdzić,
- rozważa prawdopodobieństwo zniekształceń, w tym możliwość wielokrotnych zniekształceń oraz czy potencjalne zniekształcenia są tak duże, że można je uznać za istotne.

Kluczem do identyfikacji ryzyka istotnego zniekształcenia jest zrozumienie jednostki i jej otoczenia drogą rozpoznania takich czynników ryzyka gospodarczego jak:

- odpowiednich czynników branżowych, regulacyjnych i innych czynników zewnętrznych, w tym mających zastosowanie ramowych założeń sprawozdawczości finansowej,
- celów i strategii jednostki oraz związanych z nimi ryzyk działalności gospodarczej, które mogą skutkować ryzykami istotnego zniekształcenia,
- rodzajów prowadzonej działalności, struktury właścicielskiej, źródeł finansowania (aby zrozumieć grupy transakcji, sald i ujawnień informacji, oczekiwanych w sprawozdaniach finansowych),
- dokonanego przez jednostkę doboru i sposobu zastosowania polityk rachunkowości, w tym przyczyn ich zmian,
- sposobów pomiaru i monitorowania wyników finansowych działalności jednostki.

Biegły rewident rozpoznaje czynności kontrolne znaczące dla badania, których zrozumienie jest według jego osądu niezbędne do oceny ryzyk istotnego zniekształcenia na poziomie stwierdzeń oraz zaprojektowania dalszych procedur badania. Osiągając zrozumienie kontroli, które są znaczące dla badania, biegły rewident ocenia projekt tych kontroli oraz ustala, czy zostały wdrożone, przeprowadzając procedury badania w uzupełnieniu zapytań kierowanych do pracowników jednostki. Jako część osiągnięcia tego zrozumienia biegły rewident ocenia czy:

- kierownik jednostki, pod nadzorem osób sprawujących nadzór, stworzył i utrzymuje kulturę uczciwości i etycznego zachowania oraz
- mocne strony elementów środowiska kontroli wewnętrznej zapewniające skuteczne przeciwdziałanie błędom lub oszustwom.

4. Ocena ryzyka istotnego zniekształcenia

Ocena ryzyka obejmuje ustalenie przez biegłego rewidenta, czy którekolwiek ze zidentyfikowanych ryzyk stanowi według jego osądu ryzyko znaczące. Znaczące ryzyko należy rozumieć jako zidentyfikowane i ocenione ryzyko istotnego zniekształcenia, które według osądu biegłego rewidenta wymaga szczególnego rozważenia podczas badania.

Dla rozpoznania istnienia ryzyka istotnego zniekształcenia biegły rewident wykorzystuje odpowiednie procedury oceny ryzyka³ przewidziane MSRF 315; należą do nich:

³ Procedury oceny ryzyka – procedury badania przeprowadzane, aby osiągnąć zrozumienie jednostki i jej otoczenia, w tym kontroli wewnętrznej jednostki, aby zidentyfikować i ocenić ryzyko istotnego zniekształcenia niezależnie od tego, czy powstało ono na skutek oszustwa lub błędu na poziomie sprawozdania finansowego, czy na poziomie stwierdzeń.

- zapytania do kierownika jednostki,
- procedury analityczne,
- obserwacje i inspekcje.

Zapytania polegają na zasięgnięciu informacji od poinformowanych osób jednostki o zagadnieniach zarówno finansowych, jak i niefinansowych. Zapytania mogą przyjmować różnorodne formy, od formalnych zapytań pisemnych po nieformalne zapytania ustne. W odpowiedzi na zapytania biegły rewident może uzyskać informacje, których wcześniej nie miał lub dowody badania o charakterze potwierdzającym. Alternatywnie odpowiedzi mogą dostarczać informacji znacząco różniących się od innych informacji uzyskanych przez biegłego rewidenta. W niektórych przypadkach odpowiedzi na zapytania dostarczają biegłemu rewidentowi podstaw do modyfikacji lub przeprowadzenia dodatkowych procedur badania.

Procedury analityczne polegają na ocenie informacji finansowych uzyskanych w wyniku analizy możliwych powiązań pomiędzy danymi zarówno finansowymi, jak i niefinansowymi. Procedury analityczne obejmują również badanie rozpoznanych odchyłeń i powiązań, które są niespójne z innymi stosownymi informacjami lub różnią się znacząco od przewidywanych wielkości.

Obserwacja polega na oglądzie czynności lub procedur wykonywanych przez inne osoby. Przykładowo biegły rewident obserwuje przeprowadzany przez pracowników jednostki spis z natury zapasów lub dokonywane czynności kontrolne. Obserwacja dostarcza dowodów badania dotyczących skuteczności procesów lub procedur.

Inspekcja polega na zbadaniu zapisów i dokumentów, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych, w formie papierowej, elektronicznej lub innej, jak również na fizycznym oglądzie aktywów. Inspekcja zapisów i dokumentów dostarcza dowodów badania o różnym stopniu wiarygodności.

Jeżeli biegły rewident na podstawie przeprowadzonych procedur stwierdził istnienie znaczącego ryzyka, zapoznaje się z kontrolami jednostki, w tym z działaniami kontrolnymi odnoszącymi się do tego ryzyka. Podejście to pozwala biegłemu rewidentowi uzyskać lepsze zrozumienie jednostki oraz stojących przed nią ogólnych ryzyk, a tym samym zwiększa prawdopodobieństwo rozpoznania istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego, jak również umożliwia udzielanie doradztwa biznesowego przyczyniającego się do zminimalizowania skutków takich ryzyk, na przykład poprzez odpowiednie mechanizmy kontrolne.

Dokonując osądu, które ryzyka są znaczące, biegły rewident bierze pod uwagę następujące czynniki:

- czy ryzyko jest ryzykiem oszustwa,
- czy ryzyko wiąże się z ostatnimi znaczącymi zmianami w regulacjach prawnych, rachunkowości lub innych dziedzinach życia gospodarczego,

- czy ryzyko wiąże się ze znaczącymi transakcjami z podmiotami powiązanymi,
- czy ryzyko dotyczy znaczących transakcji niewchodzących w normalny zakres działalności jednostki lub transakcji, które z innych względów wydają się nietypowe,
- złożoność przeprowadzanych transakcji gospodarczych,
- stopień subiektywizmu przy wycenie informacji finansowych, których dotyczy ryzyko, a w szczególności tych wycen, z którymi wiąże się szeroki zakres niepewności wyceny.

Biegły rewident powinien rozpoznać, czy w jednostce działa autonomiczny proces oceny ryzyka gospodarczego, polegający na:

- identyfikacji ryzyk gospodarczych znaczących dla celów sprawozdawczości finansowej,
- oszacowania znaczenia tych ryzyk,
- oceny prawdopodobieństwa wystąpienia tych ryzyk,
- podejmowania decyzji o działaniach stanowiących reakcję na te ryzyka.

Jeżeli jednostka ustanowiła taki proces, biegły rewident poznaje go oraz jego skutki i słabości. Jeżeli jednostka nie ustanowiła procesu oceny ryzyka gospodarczego lub proces taki stosuje *ad hoc*, to biegły rewident dowiaduje się od kierownictwa, czy ryzyka gospodarcze znaczące dla sprawozdawczości finansowej zostały rozpoznane i w jaki sposób na nie zareagowano, oceniając, czy brak udokumentowanego procesu oceny ryzyka przez jednostkę jest odpowiedni w danych okolicznościach albo ustala, czy stanowi to znaczącą słabość kontroli wewnętrznej jednostki.

Jeżeli biegły rewident stwierdził istnienie znaczącego ryzyka, zapoznaje się z kontrolami jednostki, w tym z działaniami kontrolnymi odnoszącymi się do tego ryzyka. Podejście to pozwala biegłemu rewidentowi uzyskać lepsze zrozumienie jednostki oraz stojących przed nią ogólnych ryzyk, a tym samym zwiększa prawdopodobieństwo rozpoznania istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego, jak również umożliwia udzielanie doradztwa biznesowego przyczyniającego się do zminimalizowania skutków takich ryzyk, na przykład poprzez odpowiednie mechanizmy kontrolne.

5. Reakcja na zidentyfikowane ryzyko istotnego zniekształcenia

Ocena przez biegłego rewidenta rozpoznanego ryzyka istotnego zniekształcenia na poziomie stwierdzeń stanowi podstawę rozważań, jakie podejście do badania będzie odpowiednie przy projektowaniu i przeprowadzaniu dalszych procedur badania.

Biegły rewident powinien tak dobrać rodzaj, czas i zakres stosowanych procedur badania, aby zmniejszyć ryzyko badania do możliwego do zaakceptowania niskiego poziomu.

W przeciwieństwie do wysokości ryzyka istotnego zniekształcenia (ryzyka nieodłącznego i ryzyka kontroli), które biegły rewident jedynie szacuje, wysokość ryzyka przeoczenia może być przez biegłego rewidenta bezpośrednio kontrolowana (Andrzejewski 2012, s. 163-164). Jeżeli zachodzi taka potrzeba, biegły rewident może zmienić program badania, a tym samym wpłynąć na wysokość ryzyka przeoczenia w taki sposób, by zachować ryzyko badania na założonym poziomie.

Odpowiednią reakcją biegłego rewidenta na oszacowane ryzyko istotnego zniekształcenia jest ustalenie, czy:

- skuteczną reakcją na ocenione ryzyko istotnego zniekształcenia danego stwierdzenia może być przeprowadzenie tylko testów kontroli,
- jedynie przeprowadzanie procedur wiarygodności jest odpowiednie w odniesieniu do określonych stwierdzeń i dlatego biegły rewident wyłącza skutki kontroli z oceny odnośnego ryzyka. Dzieje się tak dlatego, że przeprowadzone przez biegłego rewidenta procedury oceny ryzyka nie rozpoznały żadnych skutecznych kontroli związanych z tym stwierdzeniem lub dlatego, że testy kontroli nie byłyby wydajne, w związku z czym biegły rewident nie zamierza polegać na skuteczności działania kontroli przy ustalaniu rodzaju, rozłożenia w czasie i zakresu procedur wiarygodności,
- skutecznym podejściem jest podejście mieszane, kiedy to stosuje się zarówno testy kontroli, jak i procedury wiarygodności.

Niezależnie od wybranego podejścia, biegły rewident projektuje i przeprowadza procedury badania wiarygodności w odniesieniu do każdej istotnej grupy transakcji, salda i ujawnienia informacji.

Przyczyny takiej a nie innej oceny danego ryzyka mają znaczenie przy ustalaniu rodzajów procedur badania. Na przykład, jeżeli ryzyko zostało ocenione jako niższe z powodu szczególnych cech grupy transakcji, bez przeprowadzania analizy odnośnych kontroli, wówczas biegły rewident może uznać, że przeprowadzenie wyłącznie analitycznych procedur wiarygodności pozwoli na uzyskanie wystarczających i odpowiednich dowodów badania.

Z drugiej strony, jeżeli oceniane ryzyko jest niższe dzięki kontroli wewnętrznej i biegły rewident zamierza oprzeć procedury wiarygodności na tej niskiej ocenie, to przeprowadza on tylko testy kontroli. Może to dotyczyć – przykładowo – grupy transakcji o dość jednolitych i niezłożonych cechach, które są rutynowo przetwarzane i kontrolowane przez system informatyczny jednostki.

6. Podsumowanie

Biegły rewident przeprowadzając badanie sprawozdania finansowego, powinien kierować się zawodowym sceptycyzmem przez cały czas badania i mieć na uwadze możliwość wystąpienia istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego, mimo że jego wcześniejsze doświadczenia związane z badaną jednostką wskazują na uczciwość kierownictwa.

Dzięki zrozumieniu jednostki i jej otoczenia, a tym samym identyfikacji ryzyka istotnego zniekształcenia sprawozdania finansowego, biegły rewident może ukierunkować wysiłki zespołu realizującego badanie na obszary wysokiego ryzyka, ograniczając je w obszarach niskiego ryzyka. Pozwoli to na zapewnienie bardziej efektywnego wykorzystania zasobów ludzkich i efektywność procesu badania.

Zrozumienie kontroli wewnętrznej badanej jednostki umożliwia biegłemu rewidentowi identyfikację słabości kontroli wewnętrznej i poinformowanie kierownictwa o tych słabościach w odpowiednim czasie, co pozwoli na podjęcie odpowiednich działań korzystnych dla jednostki, a jednocześnie działania te mogą zaoszczędzić czas potrzebny na przeprowadzenie badania.

Literatura

- Adams R., *Audit Risk, Current Issues in Auditing*, 2nd ed., London 1991.
- Andrzejewski M., *Korygująca funkcja rewizji finansowej w systemie rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2012.
- Cosserat G., *Modern Auditing*, John Wiley & Sons Ltd 2000.
- Dyrektywa 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych, Dziennik Urzędowy UE nr L 157/87.
- Hołda A., Pociecha J., *Rewizja finansowa*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie 2004.
- Micherda B., Andrzejewski M., *Ryzyko badania sprawozdania finansowego w świetle rozwoju komputerowych systemów rachunkowości*, [w:] *Rewizja finansowa po nowelizacji ustawy o rachunkowości*, Materiały pokonferencyjne IV Dorocznej Konferencji Audytingu Krajowej Izby Biegłych Rewidentów, Warszawa 2004.

MSRF 200 Ogólne cele niezależnego biegłego rewidenta oraz przeprowadzanie badania zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rewizji Finansowej, [w:] *Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej i Kontroli Jakości (2009)*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.

MSRF 315 Rozpoznanie i ocena ryzyka istotnego zniekształcenia dzięki poznaniu jednostki i jej otoczeniu, [w:] *Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej i Kontroli Jakości (2009)*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.

MSRF 330 Postępowanie biegłego rewidenta w odpowiedzi na ocenę ryzyka, [w:] *Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej i Kontroli Jakości (2009)*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.

Pfaff J., *Rewizja finansowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2015.

Pfaff J., *Wpływ rewizji finansowej na wiarygodność sprawozdania finansowego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach 2008.

Stępień M., *Procedura badania zgodności i wiarygodności oraz istotność i ryzyko badania*, [w:] *Rewizja sprawozdań finansowych*, SKwP, Warszawa 2012.

Uchwała nr 2783/52/2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 10 lutego 2015 r. w sprawie krajowych standardów rewizji finansowej, www.kibr.pl.

Dr Katarzyna Piotrowska

*Katedra Teorii Rachunkowości i Analizy Finansowej
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu*

SPÓJNOŚĆ INFORMACJI FINANSOWYCH I NIEFINANSOWYCH W OCENIE DZIAŁALNOŚCI BADAWCZO-ROZWOJOWEJ

1. Wprowadzenie

Działalność innowacyjna odgrywa kluczową rolę w procesie zdobywania i utrzymania przez podmiot gospodarczy konkurencyjnej pozycji na rynku. Sukces działalności innowacyjnej w największym stopniu zależy od efektywnie prowadzonej działalności badawczo-rozwojowej. Źródłem oceny rezultatów prac badawczo-rozwojowych jest analiza informacji finansowych i niefinansowych. Rola rachunkowości w tym zakresie, jako systemu informacyjnego, jest niezaprzeczalna, jednakże zmienia się wraz z rozwojem sprawozdawczości. W efekcie rachunkowość jest nie tylko źródłem informacji finansowych, ale również uzupełniających je informacji niefinansowych. Informacje niefinansowe odgrywają istotną rolę w procesie decyzyjnym, pod warunkiem że są spójne z informacjami finansowymi. Wiarygodność informacji finansowych jest gwarantowana prawem bilansowym. Reguluje zakres odpowiedzialności za utrzymanie jakości informacji, przypisując go zarówno kierownikowi podmiotu gospodarczego, jak również audytorom. Specyfika informacji niefinansowych w zakresie odwzorowania działalności badawczo-rozwojowej, subiektywizm doboru informacji do analizy i oceny, sposób prezentacji, brak wystarczających standardów w zakresie ujawniania informacji niefinansowych, brak możliwości weryfikacji celem potwierdzenia ich jakości przez niezależną ocenę audytora, ogranicza ich użyteczność. Odpowiednim krokiem w kierunku zapewnienia wiarygodności informacjom niefinansowym jest zadbanie o ich spójność. Uzupełnienie informacji finansowych o rezultatach prowadzonej działalności badawczo-rozwojowej spójnymi z nimi informacjami niefinansowymi umożliwia ich jednoznaczną ocenę.

Celem artykułu jest więc próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy zakres ujawnianych informacji finansowych i niefinansowych o działalności badawczo-rozwojowej i ich prezentacja w sprawozdaniu finansowym i spra-

wozdaniu z działalności podmiotu odbywa się w myśl zasady spójności? Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację badań w zakresie ujawniania i prezentacji użytecznych informacji o działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjnej. W artykule wykorzystano analizę literatury przedmiotu, regulacji prawa bilansowego i obserwację praktyki gospodarczej (przeгляд jednostkowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych oraz sprawozdań zarządu spółki KGHM Polska Miedź SA za lata 2014-2016). Artykuł wyznacza kierunki dalszych badań.

2. Znaczenie informacji niefinansowych w ocenie działalności badawczo-rozwojowej

Wzrost znaczenia działalności badawczo-rozwojowej w działalności podmiotów gospodarczych obliguje te podmioty do ujawniania szerszego zakresu informacji niefinansowych uzupełniających informacje kwantyfikowane. Jak wskazują badania (Dyczkowska 2016, s. 128-139), spółki prowadzące działalność innowacyjną na dużą skalę wypracowały wzorcowe modele w tym zakresie. Znaczenie informacji niefinansowych wzrastało od lat, przybierały one formę: opisów, narracji, faktów, opinii, których nie można wyrazić w mierniku pieniężnym albo innych miernikach niż pieniądź (Gernon, Meek, za Krasodomska, s. 182). Ich wykorzystanie umożliwiło bowiem dokonanie oceny obszarów, takich jak: wdrażanie i jakość strategii, wiarygodność zarządu, innowacyjność, umiejętność przyciągania utalentowanych ludzi, udział w rynku, jakość głównych procesów, przywództwo w badaniach i rozwoju. Potrzeba spełniania oczekiwań interesariuszy rozszerzyła zakres ujawnianych informacji.

Problematyka dotycząca zakresu ujawniania i sposobu prezentacji (dotychczas dodatkowych i dobrowolnych) informacji niefinansowych wymagała więc uregulowania między innymi poprzez opracowanie przez Międzynarodową Radę ds. Sprawozdawczości Zintegrowanej ram raportowania zintegrowanego (IIRC – International Integrated Reporting Council). Zdeterminowało to zmiany w przepisach unijnych. W 2014 roku Parlament Europejski i Rada dokonały zmian w dyrektywie 2013/34/UE w odniesieniu do ujawniania informacji niefinansowych (dyrektywa 2014/95/UE), nakazując krajom unijnym ustanowienie minimalnych wymogów prawnych odnośnie do zakresu informacji poddawanych do publicznej wiadomości celem zwiększenia spójności i porównywalności informacji niefinansowych. W dyrektywie określono zakres informacji niefinansowych, mianowicie: opis modelu biznesowego, opis stosowanych polityk i wynik ich zastosowania, główne ryzyka identyfikowane w podmiocie, kluczowe niefinansowe wskaźniki wyników

związanych z działalnością (dyrektywa 2013/34/UE, art. 19a), co też zostało odzwierciedlone przez ustawodawcę w polskich regulacjach w zakresie rachunkowości (UoR, art. 49 i 49b).

Na mocy wprowadzonych w 2017 roku przepisów prawa bilansowego zobligowano podmioty gospodarcze do ujawnień informacji niefinansowych, przy zachowaniu staranności w sposobie ich prezentacji, rozszerzając również źródła tych ujawnień. Oprócz sprawozdania z działalności, umożliwiono podmiotom gospodarczym opracowywanie dodatkowych raportów, np. w postaci oświadczeń czy też sprawozdania zintegrowanego. Niemniej jednak nadal głównym źródłem informacji niefinansowych o działalności badawczo-rozwojowej pozostaje sprawozdanie finansowe w części dotyczącej informacji dodatkowej i sprawozdanie z działalności. Zgodnie z krajowymi standardami rachunkowości, jeżeli podmiot prowadzi działalność badawczo-rozwojową, to przedstawia ważniejsze osiągnięcia w tym obszarze i charakteryzuje zakres tych prac, bez względu na to, czy prowadzi je we własnym zakresie, czy korzysta z usług badawczo-rozwojowych świadczonych przez strony trzecie. Omówienie tych zagadnień nie zależy od tego, czy koszty prac rozwojowych zostały aktywowane (KSR nr 9, pkt 6.18). Przy czym, w przypadku istnienia powiązania pomiędzy wartościami wykazanymi w rocznym sprawozdaniu finansowym a informacjami zawartymi w sprawozdaniu z działalności podmiotu, sprawozdanie z działalności podmiotu powinno zawierać odniesienia do kwot wykazanych w sprawozdaniu finansowym, a także dodatkowe wyjaśnienia tych kwot. Oznacza to przestrzeganie doktryny starannego działania i opracowanie w tym zakresie odpowiednich procedur (UoR, art. 49b).

Zakres i rodzaj informacji niezbędnych do oceny to: polityka innowacyjna w zakresie prac badawczo-rozwojowych, polityka rachunkowości, opis merytoryczny prac, etapy procesu badawczo-rozwojowego, czas realizacji, budżet, oczekiwane rezultaty, korzyści, ryzyko realizacji prac badawczo-rozwojowych, stopień wykorzystania zasobów, źródło finansowania działań, sposób i forma, jak również wpływ na środowisko społeczne i naturalne (Piotrowska 2015). Specyficzny, niejednoznaczny charakter prac badawczo-rozwojowych utrudnia ich obiektywną ocenę. Jednakże sposób identyfikacji, wyceny i prezentacji zdeterminowany przyjętą polityką rachunkowości wynikającą ze stosowanego modelu innowacyjnego w ramach modelu biznesu ujawniony w sprawozdaniu z działalności jako zakres informacji niefinansowych, stanowiąc uzupełnienie informacji ze sprawozdania finansowego zwiększa ich użyteczność. Przejrzystość i spójność informacji wpływa na podwyższenie ich jakości, przyczyniając się do zwiększenia ich przydatności w procesie decyzyjnym.

3. Spójność informacji finansowych i niefinansowych jako warunek ich wiarygodności

Zwiększanie ilości informacji i rozszerzenie ich zakresu nie jest jednocześnie gwarantem ich wiarygodności¹. Może doprowadzić do chaosu informacyjnego wynikającego z nadmiaru tych samych informacji wielokrotnie prezentowanych w sprawozdaniach. Zapewnienie spójności informacyjnej przejawia się w tworzeniu przepisów prawa w tym zakresie oraz umożliwieniu weryfikowania informacji celem potwierdzania ich wiarygodności. Przy czym nie jest z wiarygodnością tożsame, jedynie warunkuje jej uzyskanie. Przejawia się to zarówno w doborze rodzaju informacji niefinansowych i określeniu ich zakresu w relacji do ujawnień finansowych, jak również w sposobie ich prezentacji. Pojawiają się liczne wątpliwości, czy przestrzeganie zasady spójności w zakresie ujawniania i prezentacji informacji finansowych i niefinansowych dotyczących określonego obszaru działalności gospodarczej, w tym działalności badawczo-rozwojowej, gwarantuje ich użyteczność? Czym jest spójność informacyjna, czym się przejawia, i jak ją zapewnić? Czy istnieją regulacje w tym obszarze i czy istnieje możliwość zweryfikowania informacji pod względem ich spójności?

Rozważania należy rozpocząć od zdefiniowania samego pojęcia „spójność”. Hendriksen i Breda utożsamiają spójność z zasadą ciągłości, mianowicie: spójności w stosowaniu procedur rachunkowości w kolejnych okresach sprawozdawczych wymaga się z powodu trudności w dokonywaniu prognoz na podstawie informacji z różnych okresów, jeżeli nie są one mierzone i klasyfikowane w ten sam sposób (Hendriksen, Breda 2002, s. 161-162). Przy czym podkreślić należy, że pojęcie spójności jest jednocześnie utożsamiane z korzystaniem z tych samych koncepcji i procedur pomiaru w odniesieniu nie tylko do przestrzeni czasowej, ale i w odniesieniu do powiązanych elementów w obrębie jednego sprawozdania, w danym podmiocie i w danym okresie (Hendriksen, Breda 2002, s. 161). Niemniej jednak spójność powinna być interpretowana szerzej, jako ujawnienie, w każdym okresie, wszelkiej przydatnej informacji, niezbędnej użytkownikom w procesie decyzyjnym, stając się jednym ze środków osiągnięcia odpowiedniości, a nie celem samym w sobie (MoCosh 1967, za Hendriksen, Breda 2002, s. 162). Spójność w ujawnianiu informacji jest więc ważniejsza od utożsamiania jej z zasadą ciągłości w stosowaniu metod wyceny.

¹ „Wiarygodność utożsamiana jest nie tylko z wiernością przedstawiania obiektów, rozumianą jako ich wierne odwzorowanie, ale również sprawdzalnością sposobu tego przedstawiania przy braku stronniczości, z jednoczesnym zachowaniem wszelkiej neutralności informacyjnej”. Problematyka wiarygodności informacji szczegółowo została przedstawiona (Piotrowska 2016, s. 205-207).

Analiza regulacji prawa bilansowego upoważnia do stwierdzenia, że w obowiązujących normach prawa bilansowego nie istnieje definicja pojęcia spójność. Zgodnie z krajowym standardem rachunkowości, spójność informacji przedstawionych w sprawozdaniu z działalności przejawia się w ich zgodności wewnętrznej oraz z informacjami zawartymi w sprawozdaniu finansowym (KSR 9, 5.18). Należy więc domniemywać, że nie chodzi jedynie o spójność informacji niefinansowych, których źródłem jest sprawozdanie z działalności, ale także spójność w relacji z informacjami finansowymi, których źródłem jest sprawozdanie finansowe. Przy czym nie wskazano, czym jest spójność informacji, a jedynie czym się przejawia. Semantyka pojęcia wskazuje na istnienie wielu synonimów objaśniających problematykę ze względu na różne podejścia. Celem weryfikacji znaczenia pojęcia spójność i jego synonimów w ramach różnych charakterystyk treść definicji poszczególnych pojęć przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1.

Znaczenie pojęcia „spójność” i jego synonimów

Pojęcie i jego synonimy	Charakterystyka pojęcia – definicje
Spójność	„ściśła łączność, zwartość”, „wzajemne przyciąganie się cząsteczek lub atomów danej substancji wskutek działania sił międzycząsteczkowych”, „jednocząca zgodność, która może występować między ciałami fizycznymi, ich własnościami (zachowaniem), lub też między pojęciami, np. w rozumowaniu”
Zwartość, zwarty	„złożony z osób, elementów, przedmiotów znajdujących się bardzo blisko siebie”, „składający się z elementów bardzo dobrze pasujących do siebie”
Zborność, zborny	„wewnętrznie spójny”, „wyznaczony jako miejsce zebrania się”
Koherencja, koherentny	„wewnętrzna spójność tekstu, wypowiedzi, poglądów itp.”, „teoria koherencji: teoria filozoficzna, w myśl której prawdziwość sądu polega na jego niesprzeczności względem sądów uprzednio przyjętych”, „będący spójną całością”
Jednolitość, jednolity	„jednorodny pod względem budowy, kompozycji, barwy itp.”, „tworzący zwartą całość”
Jedność	„spoista i zorganizowana całość”, „harmonijne współzycie i jednomyślne działanie”

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Słownik języka polskiego).

Nie jest ryzykowne stwierdzenie, że w definiowaniu pojęcia spójność w odniesieniu do informacji sprawozdawczych obrazujących sytuację podmiotu gospodarczego, nie chodzi o powielanie informacji, ale ich zgodność w zakresie dopasowania, z jednoczesnym niedopuszczeniem do ich sprzeczności. Informacje finansowe i niefinansowe powinny stanowić zwartą całość,

w zależności od przyjętych kryteriów zgodności, jednorodną względem budowy i jednomyślną względem prezentacji.

4. Spójność informacji finansowych i niefinansowych w aspekcie prezentacji działalności badawczo-rozwojowej (wyniki badań)

Określenie kryteriów, według których zostanie zapewniona spójność informacji jest niezbędne w procesie zagwarantowania ich wiarygodności. Wskazanie rodzaju informacji, ich charakter oraz sposób (źródło) prezentacji są niezbędne do oceny efektywności rezultatów działalności badawczo-rozwojowej. Autorka podjęła próbę oceny spójności informacji finansowych i niefinansowych w raportach spółki i grupy KGHM Polska Miedź SA. Wybór podmiotu zdeteterminowany był wcześniejszymi badaniami autorki², z których wynikało, że szczegółowy zakres informacji dotyczący działalności badawczo-rozwojowej został prezentowany jedynie w raportach grupy KGHM Polska Miedź SA. Badanie obejmowało sprawozdania finansowe jednostkowe i skonsolidowane oraz sprawozdania z działalności spółki i grupy KGHM Polska Miedź SA sporządzone za lata 2014-2015. Weryfikacja treści sprawozdań polegała na:

1. Wyodrębnieniu informacji finansowych i niefinansowych dotyczących działalności badawczo-rozwojowej ze sprawozdań finansowych oraz sprawozdań z działalności spółki i grupy.
2. Pogrupowaniu informacji według: okresu (2014-2016), podmiotu (spółka i grupa), rodzaju informacji (polityka rachunkowości w zakresie prac badawczo-rozwojowych, informacje finansowe i niefinansowe dotyczące działalności badawczo-rozwojowej), co zostało w sposób ogólny przedstawione w tabeli 2.
3. Zweryfikowaniu poziomu spójności w poszczególnych grupach poprzez wskazanie ich zgodności, zwartości, potwierdzenie braku sprzeczności, jak również wskazaniu możliwości ich porównywalności, co zostało sformułowane we wnioskach końcowych.

² Badania obejmowały grupy kapitałowe w ramach WIG30, dotyczyły sprawozdań zintegrowanych i procesu innowacyjnego, przyjęto w drodze domniemania, że można podobnie wnioskować w odniesieniu do działalności badawczo-rozwojowej, sprawozdania finansowego i sprawozdania z działalności (Piotrowska 2015).

Tabela 2.

Informacje o działalności badawczo-rozwojowej w sprawozdawczości finansowej spółki i grupy KGHM SA w latach 2014-2016

Rodzaj, zakres i charakter informacji	Polityka rachunkowości prac badawczo-rozwojowych	Informacje finansowe	Informacje niefinansowe
KGHM Polska Miedź SA (2014)	Ujawnienie sposobu wyceny w ciągu roku i na dzień bilansowy, zasad ustalania odpisów amortyzacyjnych (amortyzacja kosztów prac rozwojowych: 5-15 lat)	<ul style="list-style-type: none"> - koszty prac rozwojowych 4 mln (wartość początkowa 10 mln, umorzenie 6 mln) na tle 511 mln wszystkich wartości niematerialnych - koszty prac badawczych i nieaktywowanych prac rozwojowych 9 mln - aktywowane niezakończone prace rozwojowe 21 mln 	<ul style="list-style-type: none"> - kontynuacja rozpoczętych projektów. Polityka innowacyjna: <ul style="list-style-type: none"> - działalność innowacyjna - cele polityki badawczej - główni kooperanci w zakresie badań i rozwoju - główne projekty badawcze - inicjatywy służące rozwijaniu wiedzy i innowacji (centrum wiedzy, konferencja TOP100, Program Sektorowy CuBR, program KIC RawMatTERS)
Grupa KGHM (2014)	Przyjęcie polityki rachunkowości dla całej grupy z polityki ustalonej dla spółki dominującej	<ul style="list-style-type: none"> - koszty prac rozwojowych 11 mln (wartość początkowa 24 mln, umorzenie 13 mln) na tle 2918 mln wartości niematerialnych - nakłady na prace rozwojowe - brak odpisu - koszty prac badawczych i prac rozwojowych nieaktywowanych 9 mln 	<ul style="list-style-type: none"> - innowacje w nowe technologie - program modernizacji pirometalurgii w HM Głogów - inne inicjatywy ukierunkowane na wzrost produktywności i obniżki kosztów funkcjonowania głównego ciągu technologicznego - cele polityki badawczej - główni kooperanci w zakresie badań i rozwoju - główne projekty badawcze - inicjatywy służące rozwijaniu wiedzy i innowacji (centrum wiedzy, konferencja TOP100, Program Sektorowy CuBR, program KIC RawMatTERS)

KGHM Polska Miedź SA (2015)	Brak ujawnień w tym zakresie	Brak ujawnień w tym zakresie	<ul style="list-style-type: none"> – kluczowe projekty rozwojowe w ramach głównego ciągu technologicznego (programy modernizacji i rozbudowy, projekt rozwoju aktywów zagranicznych) – inicjatywy służące rozwijaniu wiedzy i innowacji (systemowa organizacja procesu zarządzania innowacjami – model zarządzania innowacjami, program CuBR, Horyzont 2020, KIC RawMaterials, główne inicjatywy badawczo-rozwojowe (200 prac, wartość 51 mln) – prace rozwojowe niezakończone 18 mln – prace rozwojowe
Grupa KGHM (2015)	Brak ujawnień w tym zakresie	Brak ujawnień w tym zakresie	<ul style="list-style-type: none"> – kluczowe projekty rozwojowe w ramach głównego ciągu technologicznego (programy modernizacji i rozbudowy, projekt rozwoju aktywów zagranicznych) – inicjatywy służące rozwijaniu wiedzy i innowacji (systemowa organizacja procesu zarządzania innowacjami – model zarządzania innowacjami, program CuBR, Horyzont 2020, KIC RawMaterials, główne inicjatywy badawczo-rozwojowe (200 prac, wartość 51 mln)
KGHM Polska Miedź SA (2016)	Brak ujawnień w tym zakresie	Brak ujawnień w tym zakresie	<ul style="list-style-type: none"> – kluczowe projekty rozwojowe w ramach głównego ciągu technologicznego – kontynuacja (programy modernizacji i rozbudowy, projekt rozwoju aktywów zagranicznych) – inicjatywy służące rozwijaniu wiedzy i innowacji (systemowa organizacja procesu zarządzania innowacjami: integracja nauki i praktyki – model zarządzania innowacjami, program CuBR, Horyzont 2020, KIC RawMaterials, główne inicjatywy badawczo-rozwojowe (170 prac, wartość 44 mln)
Grupa KGHM (2016)	Brak ujawnień w tym zakresie	Brak ujawnień w tym zakresie	<ul style="list-style-type: none"> – prace rozwojowe niezakończone 6 mln (dotyczy spółki)

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań KGHM Polska Miedź SA za lata 2014-2016.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że jednostkowe wyniki spółki podobnie prezentowane są w sprawozdawczości grupy. Co już oznacza ich spójność i możliwość porównywania. Przy czym należy wskazać, że zarówno do sprawozdania finansowego spółki, jak i sprawozdania grupy w 2016 roku dołączono jedno wspólne sprawozdanie z działalności, starając się w ramach jego treści pogrupować zakres informacji w odniesieniu do rodzaju podmiotu. Jak wynika z przedstawionych informacji, jedynie w 2014 roku zarówno spółka, jak i grupa ujawniała politykę rachunkowości w zakresie prac badawczo-rozwojowych (sposób wyceny, okres amortyzacji, metoda, zasady odpisu), co zdeterminowało zakres i sposób prezentowania informacji o kwantyfikowanych charakterystykach, których źródłem było sprawozdanie finansowe. Uzupełnieniem do informacji finansowych były opisy projektów i rodzajów podjętych działań w sprawozdaniu z działalności. Można zaryzykować stwierdzenie, że informacje te są spójne, można wskazać na ich powiązania. Realizacja tego typu projektów jest odzwierciedlona również wartościami pieniężnymi.

Prawdopodobnie zmiany w zarządzie podmiotu wpłynęły również na zmiany w sposobie prezentowania informacji o działalności badawczo-rozwojowej w latach 2015-2016. Niewątpliwie wpłynęło to na zakłócenie zasady spójności okresowej. Przede wszystkim spółka zrezygnowała z wyodrębniania informacji o kosztach prac badawczo-rozwojowych w osobnej pozycji, rezygnując jednocześnie z ujawnienia polityki w tym zakresie. Wskazywałoby to na rezygnację z tego typu działań, jednakże w sprawozdaniu zarządu pojawiają się dość obszerne opisy projektów badawczo-rozwojowych jako działania kontynuowane lub rozpoczęte. Niewątpliwie wskazuje to na brak spójności informacji w tym obszarze. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że efekty działań nie stanowiły istotnych wartości, powód zmiany zasad powinien być podany w sprawozdaniu. Nawet duże podmioty na polskim rynku nie dochowują staranności w zakresie ujawniania i prezentacji informacji finansowych i niefinansowych zgodnie z zasadą spójności.

5. Podsumowanie

Podsumowując, należy stwierdzić, że do oceny działalności badawczo-rozwojowej niezbędne jest wykorzystanie informacji finansowych i niefinansowych. Informacje powinny być spójne, gdyż ma to szczególne znaczenie w procesie decyzyjnym. Powielanie ich w poszczególnych raportach utrudnia ich zrozumienie i możliwość wykorzystania. Wielokrotne pojawianie się tych samych informacji, a nieujawnianie dodatkowych utrudnia ich analizę, co z kolei utrudnia ocenę danego obszaru działalności gospodarczej. Coraz większe wykorzystanie informacji niefinansowych do oceny działalności

badawczo-rozwojowej niewątpliwie zwiększa świadomość podmiotów gospodarczych. Zmiany w prawie bilansowym pomogą w opracowywaniu wzorcowych modeli informacyjnych, w ramach których prezentowane informacje będą spójne w ramach publikowanych sprawozdań. Dlatego też badania będą kontynuowane, a ich zakres podmiotowy (grupa spółek giełdowych, np. WIG40) i przedmiotowy (działalność innowacyjna w sprawozdawczości zintegrowanej) rozszerzony.

Literatura

- Dyczkowska J., *Ujawnienia pozafinansowe dotyczące działań badawczo-rozwojowych w sprawozdaniach zarządu spółek biotechnologicznych*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe” 2016, nr 284, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/95/UE z dnia 22 października 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2013/34/UE (PE-CONS 47/1/14 REV 1), Dz.Urz. UE L 330 z dnia 15.11.2014, Dz.Urz.UE L 207 z dnia 4.08.2015.
- Hendriksen E.A., Breda M.F., *Teoria rachunkowości*, PWN, Warszawa 2002.
- Krajowy Standard Rachunkowości nr 9 „Sprawozdanie z działalności”, Komunikat nr 4 Ministra Finansów z dnia 30 kwietnia 2014 roku, Dz. U. MF poz.17 z dnia 15.05.2014.
- Krasodomska J., *Znaczenie informacji niefinansowych w rocznych raportach spółek*, [w:] *Rachunkowość w procesie tworzenia wartości przedsiębiorstwa*, I. Sobańska, T. Wnuk-Pel (red.), Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
- Piotrowska K., *Wiarygodność sprawozdania zintegrowanego jako źródła informacji o działalności innowacyjnej*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu 2016, vol. 4, no 11.
- Piotrowska K., *Ujawnianie i prezentowanie innowacji w sprawozdawczości zintegrowanej – ujęcie teoretyczne*, [w:] *Współczesne uwarunkowania sprawozdawczości i rewizji finansowej*, J. Krasodomska, K. Świetla (red.), Wyd. Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie 2015.
- Słownik języka polskiego*: sjp.pwn.pl, dostęp: 17.04.2017.
- Sprawozdania finansowe jednostkowe i skonsolidowane KGHM Polska Miedź SA www.kghm.pl, dostęp: 12.04.2017.
- The International Framework Integrated Reporting*, IIRC, 2013, www.theiirc.org, dostęp: 14.04.2017.
- Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, Dz. U. 2017 poz. 61.

Prof. Yoshihiro Tokuga

*Graduate School of Management
Kyoto University, Kyoto, Japan*

Dr Masatsugu Sanada*

*Faculty of Business Administration
Shujitsu University, Okayama, Japan*

EVOLVING DIVERSITY IN ACCOUNTING REGULATION: A JAPANESE HISTORY SINCE THE LATE 1990S

1. Introduction

More than 120 jurisdictions currently require International Financial Reporting Standards (IFRS) for all or most of domestic companies listed in their capital markets. However, various types of country-specific implementation of IFRS exist contrary to the name of “adoption” and pure IFRS does not always take the place of the original domestic standards. These circumstances motivate the primary question of this study: what impact does the global harmonisation of accounting standards have on accounting regulation in local settings? This question is particularly relevant to Japan where “regulatory competition” (Sunder, 2002) is underway. In the context of accounting harmonisation, Japan has implemented several changes to its accounting system since the late 1990s: (1) it has switched from the public to private sector in accounting standard setting, (2) there is a convergence between Japanese GAAP and international accounting standards, (3) Japan has implemented voluntary IFRS application, (4) Japan created a “roadmap” for mandatory IFRS adoption and postponed it, and (5) Japan has implemented an endorsement process and published Japan’s Modified International Standards (JMIS). In so doing, Japan has most recently authorised firms listed in Japan to use four accounting standards: Japanese GAAP, US GAAP, IFRS,

* Corresponding author

and JMIS. In other words, Japan represents a unique case of “evolutionary diversity” (Aoki, 2010) wherein four sets of accounting standards coexist.

To provide insights into the above question, this study develops two research questions: (1) through which causal process did the unique coexistence of four sets of consolidated accounting standards in Japan? (2) How can we interpret or explain the role or necessity of each standard? To answer these questions, this study draws on Richardson and Kilfoyle’s (2009) framework and constructs a historical narrative of the interplay between accounting standards in Japan and the theories of regulation. Specifically, we first investigate why four sets of accounting standards coexist in Japan using a process tracing method (Beach, Pedersen, 2016), and then present an explanatory hypothesis of minimal sufficiency to explain this coexistence.

2. Prior literature

Although accounting regulation in Japan represents a unique case of evolutionary diversity, few studies have thus far examined the reason for this phenomenon and its theoretical implications in-depth, especially, in international journals.

Matsubara and Endo (2016) focus on the efforts of the Accounting Standards Board of Japan (ASBJ), a private-sector standard-setting body, to reconcile IFRS adoption pressure and maintain local Japanese GAAP by translating them in the local context. They show that the ASBJ faces four categories of competing pressure or discourses from various stakeholders: mutual authentication, modification, carve-out, and active acceptance; and the ASBJ translated this pressure in three ways: modification (i.e., modifying Japanese GAAP), optional adoption (i.e., allowing voluntary IFRS adoption), and new standards (i.e., developing JMIS).

On the contrary, Tsunogaya (2016) focuses on the Business Accounting Council (BAC), a public-sector standard-setting body, and identifies issues important to BAC members in expressing their opinions regarding mandatory IFRS adoption in Japan using a content analysis. The author suggests that opponents tend to consider the local context (or institutional complementarities between the domestic systems) and to recommend a cautious convergence approach (i.e., voluntary IFRS adoption); while proponents tend to emphasise the global context (i.e., international comparability of financial reporting and the attractiveness of Japanese capital markets) and to support a direct adoption approach (i.e., mandatory IFRS adoption). Moreover, Tsunogaya and Tokuga (2015) suggest that, “most Japanese constituents prefer a cautious approach... to a direct approach” (p. 327).

3. Theory of regulation

Richardson and Kilfoyle (2009) describe a theoretical framework of accounting regulation that incorporates: public interest theory, capture theory, corporatist theory, negotiated order theory, and cultural theory. *Public interest theory* describes regulation as “a benevolent and socially efficient response to market failure” (Kothari et al., 2010, p. 269), and thus justifies state intervention. Under this theory, regulation “protect and benefit society as a whole” (Kothari et al., 2010, p. 270) and the regulatory body is presumed “a neutral intermediary representing the public interest” (Baudot, 2014, p. 218). On the other hand, *Capture theory* assumes regulation as “an economic good subject to the forces of supply and demand” (Richardson, Kilfoyle, 2009, p. 320), and regulation results from a self-serving use of the political process or rent seeking actions by various stakeholders. This theory evolved into two variations: *economics of regulation theory* and *ideology theory* of regulation. The former assumes that the regulator consists of self-interested individuals who supply regulation in response to demand for regulation by various interest groups. Thus, “regulation is less about the public interest than about competition for power between different interest groups, who in turn have the power to influence outcomes” (Baudot, 2014, p. 219). The latter presumes that interest groups lobby regulators to convey their specific knowledge and/or ideological brief about the regulated issues.

Alternative approaches consist of three variations: corporatist theory, negotiated order theory, and cultural theory. *Corporatist theory* suggests that “the state enters into a bargain with private sector bodies providing them with access to state power and resources in return for their control of the regulated population” (Richardson, Kilfoyle, 2009, p. 320). *Negotiated order theory* focuses more on process, and thus, presents the question of “*how* regulation is created and implemented rather than *why* regulation is created” (Richardson, Kilfoyle, 2009, p. 320, italic in original). This theory assumes regulation as a negotiated order developed through the complex interplay of various factors. On the other hand, *cultural theory* emphasises more the role of culture or social values. Thus, implicit regulation appears “through social norms monitored and enforced informally by market participants” (Richardson, Kilfoyle, 2009, p. 330), while explicit regulation is built into law and formal organisation with enforcement.

4. Evolving diversity in accounting regulation in Japan

4.1. Institutional background

After the Second World War, the so-called triangular, three-code legal system consisted of the Commercial Code, the Securities and Exchange Law, and the Corporate Income Tax Law, which constituted “a fairly detailed statutory foundation for disclosure under Japanese generally accepted accounting principles (GAAP)” (Benston et al., 2006, p. 167). Under this system, Japanese GAAP included basic principles and accounting standards, interpretation, and implementation guidance and had to be consistent with the three laws, and could not override them. Although the Business Accounting Deliberation Council (BADC¹, a public-sector standard-setting body, was the main pillar of this system, the BADC did not actively produce standards, guidance, and interpretations; however, “it spent much time reconciling various accounting requirements of the Codes” (Benston et al., 2006, pp. 167-168).

The rules around presenting and preparing consolidated financial statements were developed in 1976 for group accounting in Japan based on the Opinion on the Establishment of the System of Consolidated Financial Statements submitted by the BADC in June 1975. At that time, 39 Japanese firms registered with the SEC prepared their consolidated financial statements under US GAAP and were permitted to use US GAAP in Japan also, as an extraordinary measure.

4.2. Convergence between IFRS and Japanese GAAP (1996-2006)

In 1996, the Japanese government launched the “Financial Big Bang” to deregulate and liberalise the financial sector. Along with this reformation and in response to the pressure for the harmonisation of Japanese GAAP with international accounting standards (e.g., US GAAP and IAS/IFRS), the ASBJ was established², and Japanese accounting standards were considerably revised³.

The main features of this reform were a shift in emphasis from individual accounting to consolidated accounting, and the harmonisation of international accounting standards and Japanese GAAP. Specifically, the most important issue for the ASBJ in that period was how to advance the convergence be-

¹ The BADC was formed originally as the Investigation Committee on the Business Accounting System of the Economic Stabilization Board in 1948.

² The Financial Accounting Standards Foundation (FASF), the founding body of the ASBJ, was created in July 2001 and it promptly established the ASBJ.

³ These revisions addressed accounting standards for consolidated financial statements, retirement benefits, tax effect accounting, financial instruments, impairment of assets, and business combinations.

tween Japanese GAAP and IFRS due to the “equivalence” issue⁴ required by the European Union (EU).

4.3. Voluntary or mandatory adoption of IFRS (2007-2011)

Initially, the ASBJ took a “cautious convergence approach” (Tsunogaya, Tokuga, 2015). However, the *Tokyo Agreement* with the IASB and the ASBJ in August 2007 changed the atmosphere, and the situation changed remarkably when the Business Accounting Council (BAC, renamed from the BADC in English from 2009) approved its *Opinion on the Application of International Financial Reporting Standards (IFRS) in Japan (Interim Report)* (BAC, 2009) on June 30, 2009. The FSA published 13 related Ordinances simultaneously, which allows individual Japanese companies to start using IFRS voluntarily in their consolidated financial statements from the fiscal year ending on March 31, 2010. It stipulated that Japan would consider around 2012 whether to make IFRS mandatory for all public companies starting around 2014 or 2016. In the background of this change in the FSA’s attitude, the United States SEC issued a roadmap for the voluntary and mandatory adoption of IFRS in the United States in 2008.

4.4. Voluntary IFRS application (2011-)

On March 11, 2011, the Great East Japan Earthquake and the resultant tsunami and nuclear disaster hit North-Eastern Japan, and had a significant impact on Japan’s economy. In response, the FSA decided: (1) to restart discussions about IFRS adoption in Japan at the Planning and Coordination Committee in the BAC, and (2) to postpone the decision for mandatory IFRS use for Japanese issuers (Jimi, 2011).

In July 2012, the BAC issued the *Discussion Summary for the Consideration on the Application of IFRS in Japan* (BAC, 2012) on July 2, 2012, which recommended that regulator should consider the most suitable way for Japan to respond to IFRS while pursuing convergence between Japanese GAAP and IFRS. It also recommended building up examples of voluntary IFRS application and paying due attention to the purpose of IFRS application and its impact on the Japanese economy and legal system.

On June 20, 2013, the BAC issued a report on the use of IFRS in Japan (BAC, 2013) that reiterated Japan’s commitment to the goal of a single set of high quality global accounting standards and suggested three steps for ap-

⁴ In June 2002, the EU adopted the IAS regulation for all firms listed in EU markets from 2005 onward. The EU sought advice from the Committee of European Securities Regulations (CESR) on the equivalence of GAAP in three third countries (the United States, Canada, and Japan) with IFRS. The CESR advised the EU in March 2008 that Japanese GAAP are equivalent with IFRS.

plying IFRS: (1) relaxing statutory requirements for eligibility to apply IFRS voluntarily, (2) creating a process to incorporate IFRS, and (3) simplifying the disclosure of non-consolidated (single-entity) financial statements. It also recommended, as a new approach to incorporating IFRS, to create “an endorsement system that examines individual standards from the Japan’s viewpoint of ‘IFRS as they should be’ or ‘IFRS suitable for Japan’, and adopts the standards after deleting or revising some of them, as necessary” (BAC, 2013, p. 7), and designated the ASBJ as the appropriate organisation to examine IFRS. In response to the BAC’s (2013) proposed endorsement of IFRS, the ASBJ established a Working Group for the Endorsement of IFRS. The deliberations of this group stipulated three criteria for deletion, modification, or acceptance of IFRS in Japan: (1) fundamental philosophy on accounting standards, (2) difficulties in practice, and (3) relationship to relevant peripheral regulations. Based on these criteria, the Working Group discussed 30 agendas and eventually focused on four issues: (a) non-amortisation of goodwill, (b) recycling items of other comprehensive income and profit or loss, (c) scope of fair value measurement, and (d) capitalisation of development costs. In July 2014, the ASBJ published the Exposure Draft, and after the comment period, issued JMIS in June 2015 (ASBJ, 2015), specifically to address the first two issues.

In sum, after a cautious stance around 2011 and 2012, the FSA and the BAC returned to more positive attitude towards IFRS for “building up examples of voluntary applications of IFRS” (BAC, 2013). In addition, the Japanese Cabinet clearly indicated “promotion of an increase in the number of companies voluntarily adopting IFRS” as a target for the first time as a Cabinet decision (COJ, 2014)⁵.

5. Discussion

5.1. Public interest theory

For Japanese GAAP, the FSA has the standard-setting authority and delegates it to the BAC as an advisory body, while it delegates the standard-setting function to the ASBJ, a private sector entity. However, the latter arrangement is a “functional transfer” (Chiba, 2012: 477) because the BAC has little power compared to the US SEC.

In other words, the delegation of the authority for accounting standard-setting to the private sector in Japan is incomplete, and thus, there remains room for state intervention in accounting regulation. For instance, the four

⁵ In April 2015, the FSA published the IFRS Adoption Report (FSA, 2015), which suggested that the number of companies adopting IFRS has been increasing since 2010, and especially after 2014, when the Cabinet introduced the Japan Revitalization Strategy.

sets of accounting standards are formalised into the domestic legal system through *ex post* endorsement by the public sector (e.g., Ordinance and Public Notice), although differences in the standard-setting processes and public delegation exist.

5.2. Regulatory capture theory

The FSA changed its attitude significantly from a cautious convergence approach to voluntary IFRS application and/or possible mandatory IFRS adoption around 2009. Behind this, the *Keidanren* (Japan Business Federation) drastically changed their opinions from “mutual authentication” to “active acceptance” since the US SEC indicated that IFRS adoption in the United States possible (Matsubara, Endo, 2016). In that case, capture by industrial organisations is possible.

The basic assumption of a cautious convergence approach or that of opponents to IFRS adoption in Japan is that accrual accounting (or historical cost accounting), together with the Japanese-style management that included reciprocity or paternalism between management and the workforce, have contributed to capital accumulation in the Japanese economy after World War II (Yamaji et al., 1994). Thus, they justified “the existing treatment of ‘current income’ in terms of local business custom, which... was appropriately reflected in the Japanese GAAP, but not in IFRS” (Matsubara, Endo, 2006, p. 6). In this case, we expect another ideological capture by opponents (historical cost ideology?) or conflict with “fair value ideology” (Georgiou, Jack, 2011) in IFRS.

5.3. Alternative approaches

Although the standard-setting function is delegated to the ASBJ, this transfer is functional rather than total delegation. To some extent, elements of Japanese culture, such as paternalism or the importance of “the role of the state” (Noguchi, Boyns, 2012) can explain this situation.

Moreover, the post-war reform of Japanese institutions followed the US model, but over time, the operations of these institutions returned to the patterns embedded in the Japanese culture (Harrison, McKinnon, 1986). In that sense, following the US roadmap in 2008, the FSA approved voluntary IFRS application in 2009 ahead of the US, although the SEC does not permit domestic issuers to use IFRS.

There has been a conflict between traditionalists and the international school in the Japanese political arena, and decisions are based on consensus through *nemawashi* (an informal process to arrive at a consensus with persuading the people concerned) (Kyogoku, 1987). Thus, it takes a lot of time to reach the final consensus about IFRS implementation. Moreover, the Japanese

culture is characterised by its ambiguity (Oe, 1995), and thus the coexistence of four sets of accounting standards in Japan is still a tentative solution and reflects this ambiguity.

6. Conclusion

We examined the coexistence of four sets of accounting standards in Japan through the lens of regulation theory. Our historical narrative suggests the following explanatory hypothesis of the interplay between accounting standards and theories of regulation. The delegation of the authority for accounting standard setting to the private sector in Japan is incomplete, and thus, the role of the public sector is still important. In the discussion about IFRS implementation in Japan, the movement in the US, industry opinions (i.e., capture), ideological conflict (e.g., fair value vs. historical cost) play important roles. These elements combined led to the ambiguous coexistence of four sets of accounting standards in Japan. This study contributes to the body of knowledge about this topic. First, it contributes to the comparative literature. Many studies investigated country-specific reactions to IFRS adoption and its economic consequences. However, only a few studies analysed specific regulatory competition within one country empirically. Therefore, we bridge this gap in the literature by examining the unique situation in Japan. Second, it contributes to the historical literature, in which many analyses, especially for Japanese cases, take inductive or descriptive approaches. Therefore, we suggest a possible deductive or theory-informed historical study.

References

- Accounting Standards Board of Japan/Financial Accounting Standards Foundation (ASBJ/FASF). Available at <https://www.asb.or.jp>. Accessed: 20th March 2017.
- ASBJ (2015), *Japan's Modified International Standards (JMIS): Accounting standards comprising IFRSs and the ASBJ modifications*, 30 June 2015, Tokyo, ASBJ.
- BAC (2009), *Opinion on the application of International Financial Reporting Standards (IFRS) in Japan (Interim Report)*, 30 June 2009, Tokyo, BAC.
- BAC (2012), *Discussion Summary for the Consideration on the Application of IFRS in Japan (Discussion Summary)*, 2 July 2012, Tokyo, Japan.
- BAC (2013), *The present policy of the application of International Financial Reporting Standards (IFRS) (Present Policy)*, 20 June 2013, Tokyo, ABC.

- Baudot L. (2014), *Perspectives on the role of and need for accounting regulation*, [in:] C. Mourik, P. Walton, (eds.) *The Routledge Companion to Accounting, Reporting and Regulation* (pp. 207-245), Routledge, New York.
- Beach D., Pedersen R.B. (2016), *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Benston G.J., Bromwich M., Litan R.E., Wagenhofer A. (2006), *World Wide Financial Reporting: The Development and Future of Accounting Standards*, Oxford University Press, Oxford.
- Cabinet Office of Japan (COJ). (2014). *Japan revitalization strategy – Revised in 2014: Japan’s challenge for the future*. 24 June 2014. Tokyo: Cabinet Office.
- Chiba J. (2012), *Accounting standards and corporate accounting system in Japan*, [in:] J. Chiba, T. Nakano (eds.), *History of Accounting and Accounting Study* (pp. 451-483), Chuokeizai-sha, Tokyo.
- Financial Services Agency of Japan (FSA). Available at <http://www.fsa.go.jp>. Accessed: 20th March 2017.
- FSA (2015), *IFRS adoption report*. 15 April 2015, Tokyo, FSA.
- Georgiou O., Jack L. (2011), *In pursuit of legitimacy: A history behind fair value accounting*, “The British Accounting Review”, 43(4), pp. 311-323.
- Harrison G.L., McKinnon J.L. (1986), Culture and accounting change: A new perspective on corporate reporting regulation and accounting policy formation, “Accounting, Organizations and Society”, 11(3), pp. 233-252.
- IFRS Foundation. Available at <http://www.ifrs.org>. Accessed: 20th March 2017.
- Japan Business Federation (*Keidanren*). Available at <http://www.keidanren.or.jp>. Accessed: 20th March 2017.
- Jimi, S. (2011), *Considerations on the application of IFRS*, 21 June 2011, Tokyo, FSA.
- Kothari S.P., Ramanna K., Skinner D.J. (2010), *Implication for GAAP from an analysis of positive research in accounting*, “Journal of Accounting and Economics”, 50, pp. 246-286.
- Kyogoku J. (1987), *The political dynamics of Japan*, University of Tokyo Press, Tokyo.
- Matsubara S., Endo T. (2016), *The role of local accounting standard setters in institutional complexity: ‘explosion’ of local standards in Japan*, “Accounting, Auditing & Accountability Journal”, forthcoming.
- Noguchi M., Boyns, T. (2012), *The development of budgets and their use for purpose of control in Japanese aviation, 1928-1945: The role of the state*. “Accounting, Auditing & Accountability Journal”, 25(3), pp. 416-451.
- Oe K. (1995), *Japan, the Ambiguous, and Myself: The Nobel Prize Speech and Other Lectures*, Kodansha International, Tokyo.

- Richardson A.J., Kilfoyle E. (2009), *Regulation*, [in:] J.R. Edwards, S.P. Walker (eds.), *The Routledge Companion to Accounting History* (pp. 317-338), Routledge, New York.
- Sunder S. (2002), *Regulatory competition among accounting standards within and across international boundaries*, "Journal of Accounting and Public Policy", 21, pp. 219-234.
- Tsunogaya N. (2016), *Issues affecting decisions on mandatory adoption of International Financial Reporting Standards (IFRS) in Japan*, "Accounting, Auditing & Accountability Journal", 29(5), pp. 828-860.
- Tsunogaya N., Tokuga Y. (2015), *Controversies over the development of Japanese Modified International Standards (JMIS)*, "Korean Accounting Review", 40(2), pp. 299-335.
- Yamaji H., Suzuki K., Kajiwara A., Matsumoto Y. (1994), *The Formation of Business Accounting System in Japan*, Chuokeizai-sha, Tokyo.